BIJDRAGEN

OVER DE

ZIEKTEN DER VROUWEN.

UITGEGEVEN DOOR

E. C. Büchner,

Math. Mag. Phil. Nat. et Med. Doctor te *Amsterdam*.

EN

D. van Dockum,

Med. Doctor te *Amsterdam*.

Eerste Deel.

EERSTE STUK.

TE AMSTERDAM, BIJ
S. DE GREBBER.

1838.

INHOUD.

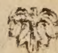
VOORBERIGT.

Het Werk, waarvan wij het eerste Stuk aan onze Landgenooten aanbieden, is eene navolging van de Analekten für Frauenkrankheiten, *welke te* Leipzig *worden uitgegeven. Dezelfde redenen, die de Uitgevers der* Analekten *tot de uitgave bewogen, hebben ook ons geleid; de steeds klimmende behoefte namelijk, om de beste Stukken te verzamelen uit de groote hoeveelheid, die jaarlijks in het licht komt, over de ziekten der vrouwen en al wat daarmede in betrekking staat; dewijl het voor bijzondere personen, wegens de groote kosten, onmogelijk is, zich alle Tijdschriften, Monographiën, enz., die slechts met een bepaald deel onzer wetenschap in verband staan, aan te schaffen. Daarenboven zijn deze in verschillende, meest vreemde talen geschreven; hetgeen een nieuw bezwaar oplevert, vooral voor plattelands Genees-, Heel- en Verloskundigen, die grootendeels bij voorkeur in hunne moedertaal lezen.*

Wij hebben gemeend, niet uitsluitend eene vertaling te moeten leveren van de bovengenoemde Analekten, *omdat in deze Stukken voorkomen, welke wij gelooven, dat gerust hadden kunnen achterwege blijven, en daarentegen in andere geschriften opstellen gevonden worden, die, wegens derzelver belangrijkheid, meer verdienen bekend te worden. De verhandelingen echter, die in het eerste Stuk zijn opgenomen, komen in de* Analekten *voor, maar niet in dezelfde orde, want zij staan aldaar in het 1ste, 2de, 3de en 4de* Heft.

Eindelijk is ons plan, niet alléén belangrijke Stukken over de ziekten der vrouwen uit binnen- en buitenlandsche Werken te verzamelen, maar zullen ook zelve trachten van tijd tot tijd bijdragen te leveren, waartoe wij insgelijks alle Vaderlandsche Genees-, Heel- en Verloskundigen uitnoodigen.

De Uitgevers.

I.

Over de ziekten van de Vrouw in het algemeen, of praktische aanwijzingen over den aard en de wijze, hoedanig de ziekten, welke ook bij den Man voorkomen, bij het vrouwelijk geslacht gewijzigd worden.

(*De Morborum sexus muliebris cum masculo communium peculiari ratione*, *auct* H. HOEHNE, Berolin. 1834.)

De kenmerken van het vrouwelijk geslacht liggen zoowel in de algemeene vorming en ontwikkeling, als in de bijzondere vorm en verrigting der geslachtsdeelen. De geheele ligchaamsbouw is zachter, het weefsel in het algemeen slapper en weeker, als bij het mannelijk geslacht. De beenderen, de spieren, de borstingewanden, het geheel slagaderlijk stelsel is veel minder sterk ontwikkeld; daarentegen zijn de buiksingewanden, het aderlijk stelsel, het zenuwknoopenstelsel en de werktuigen van het vegetatieve leven heerschende. Van de stoffen, die het ligchaam daarstellen, heeft de eiwitstof het overwigt; van de vormingsdeelen, het aderlijk stelsel en het celweefsel. Van daar schijnen alle vaste ligchaamsdeelen minder strak, losser en weeker te zijn, als bij den man; het bloed bezit meer het aderlijk karakter; de kleur is levendiger. Het leven doorloopt zijne vormingstijdperken spoediger, de vormingen zijn onvolkomener, maar komen spoediger

tot stand. Daardoor wordt ieder verlies van organische stof spoediger hersteld, doch minder volkomen.

De prikkelbaarheid kenmerkt zich bij de vrouw, door eene groote vatbaarheid voor iederen prikkel, met geringe werking en terugwerking; door spoedige, maar niet zeer krachtige spierbeweging; door bespoedigde bloedsomloop, door grootere ontwikkeling van warmte, door aanzienlijkere afscheidingen en ontlastingen. Met opzigt tot het zenuwstelsel, is de gevoeligheid, vooral in het ruggemerg en het zenuwknoopenstelsel, levendiger, en de prikkels worden met meer spoed aan de hersenen medegedeeld.

In het zielenleven zijn de eigenschappen van het hart heerschende. Het vrouwelijk geslacht handelt meer uit drift en instinct, als uit overleg; het heeft minder actieve, maar meer passieve moed, en in wederwaardigheden en ziekten meer geduld.

De geslachtswerktuigen werken bij de vrouw menigvuldiger en beslissender als bij den man op de overige verrigtingen der bewerktuiging; het geslachtsstelsel kan geene stoornis ondergaan, zonder dat de andere stelsels veelvoudig mede lijden. Dit is zeer in het oogloopend, tijdens de ontwikkeling van de huwbaarheid; als dan vloeit het bloed met veel kracht naar de geslachtswerktuigen; het vegetatieve leven schijnt in de andere stelsels gestoord te zijn; de zenuwen zijn prikkelbaarder; daardoor onderscheidt zich dit geheel ontwikkelingstijdperk op eene eigenaardige wijze door *dysdynamie* van het zenuwstelsel, door ongelijke verdeeling van het gevoel, en door groote opgewektheid van het vaatstelsel, bestaande in eene ongelijke verdeeling van het bloed. Het zinnelijk leven

ontwikkelt zich in dezen tijd met groote kracht, zoodat iedere zinnelijke gewaarwording, vooral wanneer zij in eenige betrekking met het geslachtstelsel staat, hevige indrukken en opwekkingen te weeg brengt. Het gevoel en de verbeelding zijn sterker ontwikkeld dan het verstand, en bepalen meestal of wel altijd het oordeel. Later, wanneer de ontwikkeling voorbij is, en de stonden te voorschijn zijn getreden, worden deze verschijnselen langzamerhand minder hevig en duidelijk, ontstaan slechts weder korten tijd voor de stondenvloed, en deze vermindering en toeneming duren korteren of langeren tijd, totdat zij eindelijk geheel verdwijnen.

Gedurende de zwangerschap bereikt het vrouwelijk ligchaam de hoogste ontwikkeling en werkzaamheid, waarvoor het vatbaar is; er hebben daarbij veelvuldige gewigtige veranderingen, eerst in de geslachtswerktuigen, en later ook in het geheel ligchaam, plaats, welke in haar verloop in een naauw verband staan met de ontwikkeling van de vrucht in hare verschillende levenstijdperken. Er wordt eene grootere hoeveelheid vezelstof bevattend bloed bereid; het vatenleven is in het geheel ligchaam verhoogd; de gal wordt in grootere hoeveelheid en sterker, de pis minder afgescheiden, daarentegen is de laatste dikker en rijker aan dierlijke bestanddeelen; de werkzaamheid der longen schijnt verminderd te zijn; de algemeene gevoeligheid en het geestig leven ondergaan meer of min belangrijke stoornissen. Tusschen moeder en kind bestaat een zeer naauw verband en gemeenschap van leven. De baarmoeder breidt zich aanzienlijk uit, stijgt in de hoogte, en drukt op de nabijgelegene deelen, namelijk op de ingewanden van den buik, zoodat de verrigtingen van

het darmkanaal menigvuldig gestoord worden; somwijlen bemoeijelijkt zelfs de drukking der baarmoeder de ademhaling.

Nog van veel meer belang zijn de verschijnselen bij de geboorte. De baarmoeder daalt onder hevige zamentrekkingen in het bekken, en verliest hare overwegende plasticiteit; de zwelling der uitwendige geslachtswerktuigen verdwijnt langzamerhand na de geboorte, doordien zij zich door rijkelijke afscheidingen, door de kraamzuivering, van haren overvloed ontdoen. Het bloed vloeit naar de borsten en dringt in het algemeen naar den omtrek van het ligchaam, en wanneer het al gedurende de zwangerschap vooral rijk aan vezelstof is geweest, het keert thans tot deszelfs normale gesteldheid terug, terwijl in dezen tijd in het geheel vaatstelsel eene neiging ontstaat tot voortbrenging en afscheiding van lymphatische vloeistoffen, zoo als de kraamzuivering, de melk en een overvloedig zweet. Door deze veranderingen worden nu ook de verrigtingen van het darmkanaal weder vrij.

Het laatst gewigtig tijdperk, dat het vrouwelijk ligchaam moet doorstaan, zijn de zoogenoemde climakterische jaren. De plasticiteit van de geslachtswerktuigen neemt hoe langer hoe meer af; de stonden houden op, de geheele bewerktuiging verliest vele van hare vrouwelijke kenmerken, en nadert tot die des mans; niet zelden, vooral na het buitengewoon vroeg ophouden der stonden, ontwikkelt zich een baard. Daaruit volgt, dat ook met betrekking tot ziekten, het onderscheid van beide geslachten in de latere levenstijdperken minder duidelijk is.

Reeds uit dit kort overzigt der ontleed-, natuur-

en zielkundige kenmerken der vrouw blijkt, dat zij, vooral na de huwbaarheid, meer bloot staat voor ziekten als de man. Voor de huwbaarheid is tusschen de aanleg tot ziekten der jongens en meisjes weinig onderscheid; alle ziekten der kinderen, met uitzondering van de vliesachtige keelontsteking, doen beide geslachten op eene gelijke wijze aan; insgelijks stellen de ziektekenmerken en symptomen, haar verloop en uitgang in dezen tijd tusschen beide geslachten geen onderscheid daar.

Over de voorbeschiktheid tot ziekten van het vrouwelijk geslacht in het algemeen. Het vrouwelijke ligchaam is, krachtens hare groote vatbaarheid voor prikkels, krachtens hare zwakke ligchaamsbouw en weeke textuur, voor den indruk van uitwendige schadelijkheden meer blootgesteld en tot ziekten voorbeschikt. Daarbij komt nu de stondenvloed, die in haren aard en zamenhang met andere verschijnselen als eene alle maanden terugkeerende eb en vloed in het vaatstelsel moet worden beschouwd, en die ook in het zenuwstelsel de belangrijkste veranderingen en ontstemmingen doet geboren worden. Waardoor het dan ook zeer dikwijls gebeurt, dat of de geslachtsafscheidingen zelve op eene ziekelijke wijze plaats hebben, of dat door derzelver stoornis en onderdrukking andere stelsels der bewerktuiging veelvuldig aangedaan worden. De heerschende venositeit en plasticiteit, en de groote werkzaamheid der zenuwen van het ruggemerg, en het zenuwknoopenstelsel verklaren ons de voorbeschiktheid van het vrouwelijk geslacht tot een eigenaardig lijden, tot de complicatiën der ziekten met asthenische koortsen, tot overvloedige bloedvloeijingen,

tot gastrische ongesteldheden, tot verstoppingen der buiksingewanden, tot aambeijen, tot krampachtige aandoeningen der zenuwknoopen en ruggemergzenuwen, tot cardialgie, tot koliek, enz. Uit hetgeen boven over de gemóedsgesteldheid der vrouwen gezegd is, laat zich de geneigdheid verklaren tot zielslijden, tot zenuwziekten, tot slaapwandelen, tot krankzinnigheid, namelijk tot nymphomanie; waarom de geslachtsverrigtingen steeds de zorgvuldigste oplettendheid behoeven, om den waren oorsprong van zoodanig lijden te ontdekken. De vooral naauwe en levendige overeenstemming tusschen de geslachts en al de overige werktuigen, geeft aan de ziekten der vrouwen zeer ligt een zamengesteld karakter, en ten tijde der huwbaarheid zal de stondenvloed, of als aanleidende oorzaak, of als gewigtig verschijnsel, bij de beoordeeling van zieke toestanden, vooral moeten worden in aanmerking genomen.

Over de algemeene aanleg tot ziekten, tijdens de huwbaarheid. Er heeft eene vermeerdering der plasticiteit, verhoogde werkzaamheid van het vaatstelsel, ongelijke verdeeling van het bloed, prikkelbaarheid van het zenuwstelsel plaats; daardoor ontwikkelt zich eene voorbeschiktheid tot algemeene en plaatselijke volbloedigheid, tot ontstekingen, bloedvloeijingen, stoornissen der stonden, bleekzucht en verscheidene zenuwziekten.

Over de voorbeschiktheid tot ziekten der zwangeren. De zwangerschap veroorzaakt insgelijks eene verhoogde prikkelvatbaarheid, en daardoor eenen aanleg tot veelvuldig lijden; vooral in het begin der zwangerschap, wanneer de normale verhouding tusschen de

verschillende stelsels en organen groote stoornissen ondergaan, terwijl het ligchaam nog ongewoon is aan de plaatshebbende veranderingen. Dewijl de plasticiteit zeer verhoogd, de voortbrenging van plastische lympha zeer overvloedig, het vaatstelsel zeer opgewekt, het bloed in de verschillende deelen van het ligchaam in eene ongelijke hoeveelheid voorhanden, en het zenuwstelsel zoo prikkelbaar is; zijn volbloedigheid, congestiën naar het hoofd, naar het ruggemerg en naar de borstingewanden, neurosen, neuralgiën, krampen, stuipen, duizeligheid, onmagt, zeer gewone aandoeningen der zwangeren. De stoornissen van het algemeen gevoel verheffen zich tot anorexie, tot zonderlinge lusten en teugellooze gemoedsbewegingen. Overvloedige afscheidingen der gal, en vermeerderde afscheiding van de huid geven aanleiding tot galachtige brakingen, tot galachtige kolieken en ontlastingen, tot geelzucht, droefgeestigheid, melancholie, tot verschillende huidaandoeningen en exanthemen, namelijk tot chloasmen. De mechanische en dynamische werking der baarmoeder, op de nabijgelegene werktuigen, veroorzaakt, dysurie, strangurie, ischurie, onwillekeurig wateren, verstopping, uitzetting der aderen van de geslachtsdeelen en onderste ledematen, aderspatten, aambeijen, oedema der voeten en dergelijke aandoeningen meer.

Over de voorbeschiktheid tot ziekten der kraamvrouwen. In dezen tijd zijn die organen het meest tot ziekten geneigd, welke gedurende de zwangerschap en tijdens de geboorte, de gewigtigste rol hebben gespeeld, en in welke gedurende dit tijdperk de gewigtigste levensprocessen plaats hebben, alzoo de baarmoeder, de scheede, het buikvlies, de buiks- en borstin-

gewanden, mitsgaders de borsten. Ziekten, die gedurende de zwangerschap hebben stilgestaan, of zich weinig ontwikkeld, treden na de voleindigde zwangerschap heviger te voorschijn en volbrengen spoedig haren loop, zoo als vooral de longtering.

Over de voorbeschiktheid tot ziekten der zuigenden. Ofschoon het zuigen der kinderen een vereischte voor de gezondheid is, zoo is het echter voor zwakke, zeer gevoelige, zenuwachtige vrouwen niet geheel zonder gevaar, omdat het bij zoodanige gemakkelijk tering te weeg brengt.

Over de voorbeschiktheid tot ziekten in de climakterische jaren. Wanneer de geslachtsverrigtingen in werkzaamheid afnemen, houden zij daarom nog niet op, eene bron van ziekten te zijn. Het ophouden der stondenvloed hangt met eene groote verandering in het stelsel der bloedsomloopwerktuigen te zamen; in het algemeen wordt de geheele tot hiertoe bestaan hebbende verhouding der verschillende levenswerkzaamheden veranderd; van daar ontstaan volbloedigheid, bloedophoopingen, neurosen. Het gebeurt dikwijls, dat de nog heerschende plasticiteit eene overgeschotene stof vindt, die noch afgescheiden, noch ontlast, noch tot onderhouding van het gezond prikkelbaar en gevoelig leven kan worden aangewend, zoodat zich de vormdrift in zeker opzigt verwart, en pseudoplasmen, verhardingen, scirrhen, kanker, polypen, blaasgezwellen, enz. voortbrengt.

Echter behoort insgelijks te worden vermeld, dat juist de aanleg van het vrouwelijk ligchaam, welke het tot zekere ziekten voorbeschikt, hetzelve te gelijk voor andere bewaart en beschut. De zwan-

gerschap, het zuigen en de bijzondere onder deze omstandigheden heerschende stemming van het zenuwstelsel, beschermen het ligchaam dikwijls voor besmetting van heerschende ziekten. De symptomen der longtering verdwijnen gewoonlijk met het ontstaan der zwangerschap, ja, er zijn voorbeelden, dat de tering in haar eerste tijdperk door daar tusschenkomende zwangerschap, inderdaad is genezen. Hetzelfde geldt van verscheidene neurosen. Ook verwekt het kraambed, dewijl het met eene verhooging van de levenswerkzaamheid in de huid verbonden is, de genezing of ten minste eene wezenlijke verligting in de verkoudheid, in slepende vloeijingen, in de waterzucht, in de jicht, in zwellingen van inwendige organen, in tusschenpoozende koortsen, en vooral in de vierdaagsche, in exanthemen, in huidaandoeningen, in atonische en slepende zweren. Maar wanneer de vrouw eenmaal de climakterische jaren zonder nadeel voor de gezondheid heeft doorgestaan, bevindt zij zich gewoonlijk in het geheel gezonder als de man. Als algemeene regel kan worden gesteld, dat, in gevorderde jaren, het vrouwelijk geslacht aan minder ziekten is blootgesteld, dan het mannelijk. Daarom bereiken vrouwen menigvuldiger als mannen, eenen hoogen ouderdom. In den middelbaren leeftijd is de sterfte der vrouwen grooter; in de eerste levensjaren en in den afnemenden ouderdom daarentegen, rukt de dood meer jongelingen en grijsaards, als meisjes en vrouwen weg.

De beschrevene eigenaardigheid van de vrouwelijke bewerktuiging, en de overwegende invloed van het geslachtsstelsel op de geheele bewerktuiging, stellen niet alleen den aanleg tot deze of gene ziekte daar, maar

drukken zich ook in het geheel beeld aller ziekten en in haar verloop uit. Zoo b. v., moet het vrouwelijk ligchaam door de maandelijksche bloedvloeijing van deszelfs overvloedige hoeveelheid bloed worden ontlast; het terugblijven dezer ontlasting heeft ten gevolge der meeste ziekten plaats, en maakt dezelve bedenkelijker en gevaarlijker. Van daar komt het, dat zwangere, naast eene miskraam of eene ontijdige geboorte, niets zoo zeer te vreezen hebben, als ontstekingsziekten, die de hersenen, de longen, enz., kunnen aandoen. Ziekten van het kraambed nemen gewoonlijk, wegens de nog voorhanden zijnde groote hoeveelheid bloed het exsudatieve, of, wegens de heerschende prikkeling en ontstemming van het zenuwleven, het zenuwverlammend, of het van beiden gemengd karakter aan.

Zoo veel is stellig, dat voor alle ziekten der vrouwen, heete zoowel als slepende, de stondenvloed het gewigtigst diagnostisch en critisch verschijnsel is. Heete ziekten ziet men dikwijls op die dagen beslissen, dat de stondenvloed te voorschijn komt of komen moet, vooral, wanneer de ziekte van den beginne af aan met onderdrukking of stoornis derzelve in verband staat. In slepende ziekten gebeurt het dikwijls, dat de symptomen, juist tijdens dat de stonden moesten invallen, verslimmeren, zoodat zich hieruit langzamerhand eene soort van periodiciteit ontwikkelt. De overeenstemming, welke tusschen de verschillende organen en verrigtingen bij de vrouw, in den gezonden toestand reeds zeer naauw is, wordt, tijdens het bestaan van ziekten, nog veel belangrijker en werkzamer. Alsdan wordt het algemeen gevoel door de

ligtste indrukken aangedaan, en eene en dezelfde schadelijkheid kan zeer vele verrigtingen en organen op eenmaal in wanorde brengen.

Eigenaardigheid der symptomen van het zenuwstelsel. Het zachter, slapper, gevoeliger bewerktuigd zenuwstelsel der vrouw, is natuurlijk aan veel meer stoornissen blootgesteld als dat des mans. De zenuwsymptomen hebben een zeer onregelmatig en veranderlijk karakter, en verschijnen meer als erethismus dan als paralysis. De verschijnselen der zinnelijke gewaarwording van gezigts- en gehoorsbedrog, van de reuk komen bij vrouwen veel menigvuldiger, als bij mannen voor; zij dragen, in verband met allerhande pijnlijke en krampachtige aandoeningen in verschillende, namelijk in de afscheidings en ontlastende werktuigen, er niet weinig toe bij, het ware beeld der ziekte te verwarren en te mismaken. In de meeste gevallen verdwijnen deze symptomen, zonder verder schadelijk gevolg; zij bereiken echter niet zelden eene buitengewone en gevaarlijke hoogte. In heete met hevige koortsen vergezeld gaande ziekten, worden de vrouwen meestal door ijlhoofdigheid aangedaan, die echter gewoonlijk een rustig en zacht karakter bezit. Dit hangt met eene eigenschap te zamen, die men ook bij gezonde vrouwen dikwijls waarneemt, dat zij, namelijk, eenen zeer zachten slaap, zeer levendige, halfwakende droomen hebben, of slapeloos zijn. — Het vrouwelijk geslacht verdraagt met meer geduld ziekten; maar daarentegen staat eene andere, door veelvuldige ondervinding bevestigde waarneming, dat de vrouwen namelijk, meesterlijk verstaan, om zich ziek te houden, of omgekeerd, hare ziekte te verbergen, en den geneesheer

en de omringenden op alle wijzen te misleiden. De spreuk van STOLL: »*mulieri ne mortuae quidem credendum*," blijft ten allen tijde waar.

Eigenaardigheid der symptomen van het vaatstelsel. — Deze symptomen zijn bij de vrouw niet zoo hevig, als zij bij den man voorkomen; maar daarvoor verschijnen zij in grootere uitgebreidheid, en strekken zich, krachtens de grootere sympathische overeenstemming bij de vrouw, met hare symptomen en complicatien tot meerdere organen uit. De vrouw verdraagt, krachtens de buigzaamheid en slapheid harer structuur in de afzonderlijke deelen, ligter aanzienlijke prikkelingen en beledigingen van het vaatstelsel, als de man; de terugwerking ontstaat spoediger, maar niet zoo krachtig, van daar het zeldzamer voorkomen van bedenkelijke en gevaarlijke terugwerkingssymptomen, zoo als b. v., tetanus en trismus, tonische en clonische krampen en hevige spierbewegingen bij vrouwen. De pols is onregelmatiger, prikkelbaarder, zwakker en onbestendiger, als bij den man, en daarom ook van minder gewigt voor de semiotiek en diagnose.

Eigenaardigheid der symptomen van het vegetatieve leven. — Men overwege de wel is waar levendigere, maar minder krachtige assimilerende werkzaamheid van de spijsverteringswerktuigen, van het darmkanaal; hare uitgestrekte en overeenstemmende zamenhang met de baarmoeder en hare nabijgelegene deelen; de mechanische en dynamische inwerkingen op het spijsverteringstelsel bij zwangeren; de stoornis of overprikkeling der afscheidende verrigtingen in de lever en huid; de geneigdheid van alle in den buik gelegene organen tot volbloedigheid; en men heeft den sleutel

tot de menigvuldigste aaneenschakelingen van symptomen, die meestal het zenuw en vaatstelsel aandoen, maar zich in het reproductieve stelsel openbaren door gastrisch lijden, walging, neiging tot braken, braking met ontlasting van slijmachtige, waterachtige, galachtige stof, verstopping, afwisselend met overvloedige ontlastingen, in het kort, door eene menigte zeer onbestendige en zelfs tegen elkander inloopende symptomen.

Koorts. — Waar de koorts, vergezeld van andere ziekten ontstaat, verschijnt zij meestal met het erethisch karakter, echter, wegens de heerschende venositeit, dikwijls met neiging, om in eenen torpiden toestand over te gaan, zoodat zeer ligt uitputtende en doodelijke smeltingen ontstaan.

Ziekteverloop. — Dit is bij het vrouwelijk geslacht minder gelijkvormig en regelmatig, aan menigvuldige afwijkingen en stoornissen onderworpen; de pathogenische teekenen zijn minder standvastig. In het algemeen duurt het in de ziekten der vrouwen langer, voordat zij het ontwikkelingspunt bereiken, waarop een crisis normaal kan plaats hebben; waar echter aan eene heete ziekte, als voortbrengende of vermeerderende oorzaak het terugblijven der stonden ten gronde ligt, dáar kan derzelver te voorschijn treden ten allen tijde crisis en genezing te weeg brengen. Voor het overige hebben de heete ziekten der vrouw eene neiging tot een langdurig verloop, en worden ligt slepend. Uitwendige beleedigingen, wonden, beenbreuken, genezen zeer langzaam bij zwangere, kraamvrouwen en zuigende.

Bij eenen gunstigen uitgang der ziekten vertoont zich de natuur bij de vrouwen veel werkzamer, als bij de man-

nen; het reproductie- en bloedwordingsproces gaat sneller en levendiger, en leidt spoediger tot vergoeding.

Aetiologie. — Reeds boven is over de voorbeschikkende ziekte-oorzaken gesproken; en behalve deze worden er slechts geringe gelegenheidsgevende vereischt, om ziekten te doen geboren worden. Wij hebben insgelijks reeds vermeld, dat de vrouwelijke bewerktuiging uitwendige beleedigingen, welke de zamenhang der organische zelfstandigheid storen, gemakkelijker doorstaat, dewijl de zwakte van haar zenuw- en spierstelsel alle reactie verschijnselen verligt, en te gelijk buigzamer en toegevender tegen uitwendige schadelijkheden is. Bij de vrouw wordt de nadeelige indruk in zeker opzigt verborgen en verstompt; bij den man schiet het kwaad, zoodra het eenmaal is ingedrongen, diepere wortels, en ontwikkelt zich tot gevaarlijke en hevige ziekten, die dikwerf eenen spoedigen en doodelijken uitgang nemen.

Men kan zeggen, dat het grootst getal der ziekten bij het vrouwelijk geslacht, met opzigt tot oorsprong en oorzaak, van de ontwikkelingsprocessen van het eigen leven, en vooral van het geslachtsstelsel afhangen; bij de mannen daarentegen meer van uitwendige schadelijke oorzaken. Het geslachtsstelsel is bij de vrouw als eene ware plant- en broeiplaats te beschouwen voor alle mogelijke ligchaams- en zielsziekten; er laat zich geene ziekte denken, waartoe niet onderdrukking of stoornis der stondenvloed kan aanleiding geven. De onthouding van het geslachtsgenot werkt op de gezondheid van de vrouw veel nadeeliger, als op die des mans; de ongehuwde staat der vrouwen heeft bijna altijd dysmenorrhöe, scirrheuse en kankerachtige ontaarding der ge-

slachtsdeelen en vroegtijdigen dood ten gevolge; de ondervinding in de nonnenkloosters heeft het bevestigd. Insgelijks zijn weduwnaars gewoonlijk gezonder als weduwen.

De vergelijking der ziekteoorzaken bij beide geslachten, levert nog de volgende uitkomsten op. Mannen ondermijnen hunne gezondheid meestal door te sterke beweging en inspanning, vrouwen door rust en traagheid; mannen door misbruik van geestrijke dranken en overmaat van heete en gekruide spijzen, vrouwen door warme en verslappende dranken en veelvuldige lekkernijen; van daar lijden koks en keukemeiden zoo menigvuldig aan chronische maagontsteking en hysterie. De onderdrukking der huiduitwaseming van de onderste ledematen, is bij vrouwen gevaarlijker als bij mannen, en heeft bij haar ook menigvuldiger plaats. Daarbij komt nu nog de vrouwelijke kleeding, die of in het geheel te ligt is, of enkele deelen van het ligchaam niet toereikend bedekt, of eene nadeelige drukking op zekere organen uitoefent. Dikwijls doen deze schadelijke gewoonten het overige, en brengen de ziekte voort, wanneer reeds de vroegere levensontwikkeling, de zwangerschap, of het kraambed den eersten grond hebben gelegd tot inwendige stoornissen en desorganisatiën.

Over de ontstekingen. — Deze verschijnen bij het vrouwelijk geslacht meestal met het karakter van erethismus, met minder gewigtige en standvastige, meer onbestendige en veranderlijke ziektekundige kenmerken. De subjectieve symptomen rigten zich natuurlijk naar de natuur van het lijdend deel en van de ziekte; echter moet ik aanmerken, dat, wanneer over pijnen geklaagd wordt, deze meestal doffe, trekkende, drukkende zijn.

Uit de altijd zeer veranderlijke pols is niet zoo veel met zekerheid te oordeelen als bij den man. De ontsteking gaat dikwijls in een slepend karakter over, treedt verborgen en slepend op; daardoor wordt de diagnose moeijelijk, en het gebeurt dikwijls, dat eene ontsteking het voorkomen eener geheel andere ziekte aanneemt, b. v.: treedt dikwijls eene slepende ontsteking van de eijernesten als vrijsterziekte op.

Bereiken ontstekingen bij de vrouw zelden de kracht en hoogte, als bij mannen, zoo ontstaan daarvoor ook de crisen later en onvolkomener. Het geslachtsstelsel speelt bij alle crisen in het vrouwelijk ligchaam eene hoofdrol, maar op verre na geene bespoedigende; veeleer wordt onder alle omstandigheden, dat het geslachtstelsel meer wordt opgewekt, b. v. in het begin der huwbaarheid en in de zwangerschap, door deszelfs onbestendige en grillige prikkelbaarheid het tot stand komen der crisen verhinderd. Het invallen der stonden, tijdens dat eene crisis te wachten staat, is natuurlijk zeer gewenscht. Late, langzame, onvolkomene crisen geven menigmaal aanleiding tot voortbrenging van valsche vliezen en tot misvormingen; vergroeijingen van nabijgelegene organen, voornamelijk in den buik, zijn daarom bij vrouwen niets ongewoons. In de slappere textuur ligt de grond, waarom ontstekingen in de vrouwelijke bewerktuiging zeldzamer in versterving, maar menigvuldiger, vooral wanneer klieren zijn aangedaan, in verharding overgaan.

De ondervinding leert, dat het mannelijk geslacht menigvuldiger door ontstekingen wordt aangedaan; wel is waar bezit het vrouwelijk geslacht eenen hoogeren graad van volbloedigheid, maar deze is in haar karakter ve-

neus, en daarom weinig geschikt ter voortbrenging van ontstekingen. Organen, in welken de arteriositeit meer heerschend is, zijn ook bij de vrouw meer aan ontstekingen blootgesteld. In het geheel overigens schijnt de ontstekingachtige voorbeschiktheid, waar zij bij het vrouwelijk geslacht voorkomt, gelegen te zijn in asthenische overprikkeling van het gevoelig en prikkelbaar leven, zoo dat reeds geringe prikkels, ja menigmaal reeds zoodanige, die tot het levensonderhoud noodig zijn, belangrijke ontstekingen doen ontstaan.

De verrigtingen van het geslachtsstelsel geven op zich zelve voortdurend aanleiding tot ontstekingen, zoo veel te meer, wanneer zij ophouden of onregelmatig plaats hebben. De stonden blijven weg, of komen onregelmatig te voorschijn, dan eens te vroeg, dan eens te laat, dan te langzaam, dan te snel, dan te overvloedig, en dan weder te spaarzaam; daarenboven de zwangerschap met hare gevolgen, dan het kraambed, de kraamzuivering en soortgelijke; alle toestanden, waarbij geen deel en geen orgaan voor ontsteking zeker is.

Indien men de deelen van het vrouwelijk ligchaam onder elkander vergelijkt, worden de organen die boven het middenrif gelegen zijn minder door ontsteking aangedaan, dan de onder hetzelve liggende, zoo als de organen van het bekken, welke dan ook de vorige in levenswerkzaamheid overtreffen. Daarom komen hersenontsteking, hersenvliesontsteking, ruggemergontsteking, enz. bij vrouwen zeldzamer voor; de slagaderen, die de hersenen voeden, zijn kleiner in omvang, en voor schadelijke invloeden staan de hersenen der vrouwen minder bloot. De ondervinding bevestigt insgelijks, dat

ook ontstekingen der borstingewanden, ribbenvliesontsteking, longontsteking, enz. bij vrouwen in verhouding veel zeldzamer voorkomen als bij mannen.

De organen daarentegen, die onder het middenrif in de buikholte liggen, worden bij het vrouwelijk geslacht veel menigvuldiger door ontsteking aangedaan, die langzaam verloopen tot het slepend karakter neigen, en uitzweetingen, verhardingen, vergroeijingen begunstigen. Niet zelden volgt de crisis door bloedvloeijingen uit de baarmoeder. Zoo de prikkelbaarheid zeer verhoogd is, ontstaat onder den invloed van drift en toorn gemakkelijk leverontsteking; en deze gaat bij vette vrouwen dikwijls in verettering over. Ontstekingen van de piswerktuigen zijn zeldzaam. De dysenterie maakt de overgang uit van de ontstekingen tot de volgende ziektefamilie, die dan eens epidemisch, dan eens sporadisch ontstaat, het vrouwelijk geslacht zeer dikwijls aandoet, namelijk kraamvrouwen, bij welke dezelve ligt het rotachtig karakter aanneemt, en zwangeren, welke zij met miskraam en ontijdige geboorte bedreigt. Bij zenuwachtige gevoelige, prikkelbare, tot kramp geneigde vrouwen is de galachtige dysenterie altijd zeer gevaarlijk.

Over neurophlogosen of zenuwverlammende ontstekingen. — Deze familie van ziekten ontstaat gewoonlijk ten tijde, dat zich eenig orgaan ontwikkelt, en hiervan het hoogste punt nadert. Overweegt men nu den invloed van het zenuwstelsel in zoodanige ontwikkelingsprocessen, b. v. bij het doorbreken der tanden, bij beginnende huwbaarheid, bij bevruchting en zwangerschap, zoo begrijpt men, dat, wanneer een orgaan door ontsteking wordt aangedaan op een tijdstip, dat deszelfs inwendige vormingswerkzaamheid het hoogste geklom-

men, en zijn zenuwstelsel zeer opgewekt is, daaruit een geheel bijzondere ziektevorm moet geboren worden. Deze neurophlogosen nu zijn doorgaans voor de vrouwen zeer gevaarlijk; ja vele soorten dezer familie, b. v. versterving der baarmoeder, witte pijnlijke zwelling, kraamvrouwenkoorts, doen bij uitsluiting het vrouwelijk geslacht aan. Voor het overige ligt het in den aard der zaak, dat de meeste neurophlogosen in den kinderlijken leeftijd vallen, waar dan derzelver karakter en verloop bij beide geslachten nagenoeg hetzelfde is. Het heete waterhoofd, verstijving der pas geborenen, stomacace, maagverweeking doen jongens en meisjes even zeer aan; maar vliesachtige keelontsteking bezoekt bij voorkeur jongens, even als of het mannelijk geslacht de sterkere ontwikkeling zijner ademhalingswerktuigen met grootere offers moet koopen. — De exanthematische neurophlogosen, pestbuil en zwarte pokken, verloopen vooral bij vrouwen spoedig en doodelijk.

Over den typhus en zenuwkoorts. — De natuur en het karakter dezer ziektefamilie ligt nog te zeer in het duister, als dat men over het verschillend verhouden van beide geslachten tot dezelve iets zekers kan zeggen. Intusschen schijnt uit de waarnemingen te volgen, dat het vrouwelijk geslacht hiertoe eenen grooteren aanleg heeft. De symptomen van de door P. Frank waargenomene febris nervosa versatilis doen zich het meest bij vrouwen voor; vrouwen worden van de typhosen het meest door typhus abdominalis aangedaan; ontstemming der zenuwen van den buik, vrijsterziekte, vallende ziekte, wormen zijn gewoonlijk de bron van typheuse koortsen, en tegelijk een voornaam erfdeel der vrouwen. De typhus cerebralis daarentegen,

door P. FRANK febris nervosa stupida genoemd, zoekt bij voorkeur zijne offers onder het mannelijk geslacht.

HILDEBRAND uit zich over den besmettelijken typhus op dezelfde wijze: »Wat namelijk de vatbaarheid aan-» gaat," zegt hij, » stelt het geslacht geen groot on-» derscheid daar; echter zijn vrouwen iets meer aan » de besmetting blootgesteld, dewijl in het algemeen » zwakte, slapheid der vezels, sterkere huiduitwase-» ming dezelve begunstigt. Daarentegen is het vrou-» welijk geslacht door eene andere omstandigheid in » het voordeel; hetzelve is door hare levenswijze voor » schadelijke invloeden meer gevrijwaard, b. v. voor » het weder, voor onmatige inspanningen, excessen, » enz., waarin de oorzaak is gelegen, dat in epidemiën » gewoonlijk meer mannen als vrouwen sterven." Het verloop van den typhus is bij vrouwen langduriger, met meer, ofschoon minder gevaarlijke, maar des te hardnekkigere complicatiën, waardoor het dikwijls bij herstellende zoo lang duurt voor dat de stonden weder te voorschijn treden.

Over de cyanosen. — Het karakter dezer ziektefamilie bestaat wezentlijk daarin, dat de verandering van het aderlijk bloed in slagaderlijk onvolkomen plaats heeft, waarvan de oorzaak in werktuigelijke gebreken, of in uitwendige omstandigheden ligt. Daar nu bij het vrouwelijk geslacht de venositeit in het bloed reeds bovendien de overhand heeft, mag aan hetzelve eene grootere voorbeschiktheid tot cyanosen worden toegeschreven, in zoo verre dezelven door uitwendige invloeden kunnen worden teweeg gebragt; maar wanneer inwendige stoornissen ten grond liggen, moet noodwendig het mannelijk geslacht het hevigst door de ziekte

worden aangedaan, en zich het meest ontwikkelen, dewijl het mannelijk ligchaam de verandering van het aderlijk bloed in slagaderlijk meer behoeft. Reeds bij de geboorte worden jongens gemakkelijker als meisjes door asphyxie aangedaan. Insgelijks lijden nagenoeg alleen jongens aan de cyanosis cardiaca, de zoogenoemde blaauwzucht, en zelden bereiken zij daarmede den mannelijken leeftijd.

De meening, dat het vrouwelijk geslacht tot scheurbuik minder aanleg heeft, ontstaat daarvan, dat hetzelve aan de uitwendige oorzaken dezer ziekte minder bloot is gesteld, want zeelieden verzekeren dat vrouwen op zee het eerste scheurbuik krijgen.

De zoogenoemde morbus maculosus Werlhovii neemt men meestendeels bij vrouwen waar, voor de huwbaarheid en in de climakterische jaren.

Over de bloedvloeijingen. — Tot deze is het vrouwelijk geslacht bijzonder voorbeschikt door de groote prikkelbaarheid van het bloedvatenstelsel, door de heerschende aderlijke volbloedigheid, en dan nog geheel bijzonder door de gesteldheid der vrouwelijke geslachtsdeelen, die tot bloedontlasting ingerigt en bestemd zijn, zoo dat dan eens de normale bloedvloeijing in eene ziekelijke overgaat, dan eens de onderdrukking derzelve bloedvloeijingen in andere organen te weeg brengt. Zij treden meestal met het erethische karakter op, en gaan bij groot bloedverlies en uitputting ligt in het torpide over. Echter is de voorzegging bij vrouwen veel gunstiger als bij mannen, omdat de vrouw in den regel gemakkelijker aanzienlijke bloedverliezen verdraagt en herstelt als de man. Menigvuldiger ontstaat in vrouwenziekten bloedvloeijing als gunstig en critisch verschijnsel;

bij den man daarentegen is zij bijna altijd onnatuurlijk en gevaarlijk. Onderdrukte bloedvloeijingen kunnen bij de vrouw gemakkelijker worden teruggeroepen. Apoplexia cerebralis doet meestal mannen aan; er zijn bijna geene vrouwen met duidelijke apoplectische gesteldheid; de slagaderen, die het bloed naar de vrouwelijke hersenen voeren, zijn kleiner, en de werkzaamheid der hersenen geringer; inspannende studiën, dronkenschap, enz., soortgelijke uitwendige oorzaken der apoplexie oefenen bij vrouwen zelden hare werking uit. Treft men eene vrouw met eene apoplectische gesteldheid aan, zoo is zij stellig de climakterische jaren voorbij, leidt een zittend lui leven en houdt eene goede tafel. Apoplexiën, welker oorzaak in gestoorde terugvloeijing van het bloed uit de hersenen ligt, b. v. wanneer een kropgezwel op de halsaderen drukt, komen zonder twijfel ook bij vrouwen meermalen voor. Onderdrukking der stonden of aanbeijen kan apoplexie van het ruggemerg ten gevolge hebben. Bloedvloeijingen der ademhalingswerktuigen zijn bij vrouwen zeker minder menigvuldig; wanneer bij jonge meisjes neusbloeding of bloedspuwen voorkomt, dat ongetwijfeld dikwijls het geval is, zoo heeft dit niet veel te zeggen, en verliest zich met toenemende geslachtsrijpheid van zelve, dewijl alsdan de aandrang van bloed zich naar beneden tot de geslachtswerktuigen wendt.

Bloedbraken komt bij vrouwen tamelijk dikwijls voor, maar is minder gevaarlijk. Het gebeurt dikwijls, dat bij stoornis, of te lang uitblijven der stonden, zwart bloed in groote hoeveelheid wordt uitgebraakt. Daarentegen doet melaena bij voorkeur mannen aan, dewijl zij dan door slepende atra-bilieuse gesteldheid, of door

misbruik van verhittende drastische spijzen en dranken kan ontstaan.

Bloedvloeijingen der nieren en der pisblaas zijn voor beide geslachten een gevolg van onderdrukking der aanbeijen, voor vrouwen nog buitendien een gevolg van onderdrukking der stonden, voor mannen van den prikkel, die nier- en blaassteenen in beide organen te weeg brengen.

Over de verkoudheden. — De slijmvliezen, welke de zetel dezer ziekten zijn, nemen in het vrouwelijk ligchaam doorgaans eene grootere ruimte in; hiervan maken slechts de ademhalings- en piswerktuigen eene uitzondering, die bij den man in grootere uitgestrektheid ontwikkeld zijn, en daarom natuurlijk meer slijmvliezen bezitten.

De slijmvliezen brengen in het vrouwelijk ligchaam de overvloedigere afscheiding tot stand, en staan alle onder elkander in een zeer naauw verband, zoo als zich in catarrhale ziekten der vrouwen duidelijk kond geeft. Zoo kan eene verkoudheid, die ergens een slijmvlies in het vrouwelijk ligchaam aandoet, door sympathie in de geslachtsdeelen wittevloed voortbrengen. Wanneer gedurende de verkoudheid de stonden niet op den behoorlijken tijd komen, neemt dezelve gewoonlijk het ontstekingachtig karakter aan. Bij verkoudheden der darmslijmvliezen gaat de vergezellende koorts wegens heerschende venositeit zeer ligt in eene torpide over. Wanneer heete verkoudheid, longontsteking, luchtpijptakontsteking zich niet volkomen beslissen door goedaardige crisen, blijft er dikwijls eene slepende verkoudheid overig.

Zeer dikwijls is de slijmvloeijing der geslachtsdeelen vergezeld van vochtige aanborstigheid, of de laatste

treedt in de plaats der eerste op. In de mazelen zijn de plaatselijke, het uitbotten van het exantheem voorafgaande, symptomen bij vrouwelijke zieken ligter en zachter, waardoor zeldzaam longontsteking daarbij komt; maar des te menigvuldiger doen zich nerveuse symptomen voor; met ligtere koorts heeft de uitbotting en het verloop van het exantheem langzamer en onvolkomener plaats, en gebrekkige crisen hebben meermalen naziekten ten gevolge. Voor zwangere en kraamvrouwen zijn de mazelen hoogst gevaarlijk.

De vrouwen lijden menigvuldiger aan gastrische koortsen; de aanleg hiertoe, die op zwakte en onwerkzaamheid der maag steunt, is gedurende de zwangerschap en het kraambed verhoogd.

Slijmvloeijingen verloopen bij het vrouwelijk geslacht gewoonlijk zeer langzaam, dikwijls vergezeld van torpide koorts, daarbij ook bedriegelijk, sluipend en verborgen; het lijden strekt zich niet alleen uit tot de slijmvliezen van het geheel darmkanaal, maar ook tot die der teeldeelen en piswerktuigen, en is zeer geneigd om weder te keeren.

De vrouwen hebben insgelijks tot wormziekten bijzondere voorbeschiktheid; waarom dan ook van het mannelijk geslacht bijna altijd zoodanige daar aan lijden, wier zenuwstelsel des buiks tot dysdynamie helt, die eene leucophlegmatische gesteldheid hebben, en anders ook aan te overvloedige afscheidingen en slijmvloeijingen lijden, bij welke in het algemeen de werkzaamheid van het slagaderlijk stelsel in den buik kwijnt. De zenuwverschijnselen van de wormziekten ontstaan menigvuldiger en heviger bij vrouwen, en bieden dikwijls alle teekenen van hysterie aan. Zeer dikwijls doen de wor-

men, vooral de in den aarsdarm huisvestende, b. v. oxyurus vermicularis, te gelijk door sympathie de baarmoeder en de blaas aan, en brengen wittevloed, blaasverkoudheid, dysurie, enz., voort. Drastische wormmiddelen worden door vrouwen gemakkelijker verdragen.

Over de rheumatismus. — Deze doet de spieren, banden, peesvliezen, de vezelige- en weivliezen aan; en daaruit volgt reeds dat mannen voor dezelve de grootste voorbeschiktheid hebben; bovendien is bij vrouwen de huid weeker, zachter, en leidt de schadelijkheden beter af.

Heete rheumatismus is wel is waar bij het vrouwelijk geslacht in verhouding zeldzaam, maar daarvoor dikwijls van zeer hevige verschijnselen vergezeld; voor vette en bloedrijke vrouwen met eene zeer zachte huid namelijk is dezelve gevaarlijk, omdat deze geene sterk werkende middelen verdragen; rijkelijke aderlatingen kunnen bij haar uitstortingen in de ribbenvliesholte, in het hartezakje; sterke spaanschevliegen pleisters kunnen roos, zwelling en ontsteking der klieren en moeijelijke pislozing doen ontstaan. Alle rheumatische aandoeningen worden bij vrouwen zeer ligt slepend.

Over de roos. — Hiervoor is het vrouwelijk geslacht geheel bijzonder voorbeschikt; de oorzaak daarvan ligt in de zachte gevoelige gesteldheid der vrouwelijke huid, in de groote prikkelbaarheid harer zenuwen, in de menigvuldige stoornissen van de reproductieve verrigtingen, namelijk ook in de grootere gevoeligheid en prikkelbaarheid der lever, verder in verscheidene idiosyncrasiën van het vrouwelijk geslacht, waarbij dan nog allerlei uitwendige oorzaken komen. De roos verschijnt gaarne met het ontstaan der stonden, of met derzelver

ophouden in de climakterische jaren, en in het algemeen bij iedere stoornis der stonden. Verscheidene vrouwen worden jaarlijks in het voor- en na-jaar daardoor aangedaan. Ook verandert de roos bij de vrouwen zeer ligt van plaats. Het menigvuldigst komt dezelve in het aangezigt voor, somwijlen aan de handen en voeten, wat bij mannen slechts zelden gebeurt. Zona bezoekt insgelijks bij voorkeur de vrouwen; zoo ook netelroos, en wel is waar dikwijls krachtens eene bijzondere idiosyncrasie na het gebruik van zekere spijzen.

De tot de familie der roos behoorende besmettelijke ziekten, als pokken en roodvonk zijn in den regel aan beide geslachten in gelijke mate gemeen, slechts met eenig onderscheid der symptomen. De symptomen van keelontsteking in het roodvonk zijn bij mannelijke zieken heviger en gevaarlijker; daartegen oefent bij vrouwelijke zieken het geslachtsstelsel eenen zeer gewigtigen en dikwijls bedenkelijken invloed uit; de tusschenkomst der stonden stoort het regelmatig verloop van het exanthema. Daarom is roodvonk in de jaren der huwbaarheid en in het kraambed het gevaarlijkst; zwangere bedreigt het met miskraam. Insgelijks lijden vrouwen menigvuldiger aan deszelfs naziekten, namelijk aan de waterzucht.

Wanneer bij pokzieken de stonden tegelijk met het exantheem of gedurende deszelfs toppunt ontstaan; ziet men meestal binnen korten tijd de uitslag zich donkerrood kleuren. Zwangere en kraamvrouwen verkeeren bij pokken in het hoogst gevaar; het exantheem kan zich niet behoorlijk ontwikkelen, en de geslachtsverrigtingen worden hevig aangegrepen.

Over de klierziekte. — Het is moeijelijk om te be-

slissen, of een van beide geslachten meer aan klieren is onderworpen, en welk. Uit de omstandigheid, dat de lymphatische gesteldheid bij vrouwen menigvuldiger bestaat, besluiten JÖRG en anderen, dat meisjes tot zekere soorten der klierziekte, tot kliergezwellen, scrophuleuse slijmvloeijingen en rachitis meer voorbeschikt zijn. Tijdens de huwbaarheid is de klierachtige gesteldheid schuld van het uitblijven en de stoornis der stondenvloed, zoo mede aan verscheidene dyscrasiën, bleekzucht, enz. Dikwijls gebeurt het, dat de stonden, zoodra zij slechts dáár zijn, tegelijk tot eene afleiding der scrophuleuse ziektestof dienen. Dan verdwijnt de scrophulosis, maar de aanleg blijft achter, en doet zich later in de climakterische jaren kennen door werktuigelijke gebreken, verhardingen, scirrhen, enz. — Het scrophuleus kropgezwel is bij het vrouwelijk geslacht menigvuldig, en in verscheidene streken endemisch.

Over de tering. — E. V. SIEBOLD beweert, dat de naauwe gesteldheid van de vrouwelijke borst eenen heerschenden aanleg tot longtering daarstelt; maar dewijl de longen in dezelfde verhouding kleiner zijn, als de borst naauwer is, zoo zal die aanleg, wanneer hij bestaat, wel eerder door grootere gevoeligheid en prikkelbaarheid der longen moeten verklaard worden. De vrouwelijke geslachtsverrigtingen, zwangerschap, kraambed, zuigen, oefenen eenen merkwaardigen invloed op de longtering uit, brengen dezelve tot staan, en herstellen dezelve in enkele gevallen geheel; het allermeest echter treedt de tering na de verlossing met verdubbelde hevigheid te voorschijn en gaat spoedig in den dood over. — Zwakke, zenuwgevoelige vrouwen krijgen de tering van het al te lang zuigen der kinderen. — Phthisis menstrualis

en phthisis puerperalis zijn eigenaardig aan het vrouwelijk geslacht, welke beiden dit eigenaardige hebben, dat zij de beide onderste longkwabben aandoen. Vrouwen met eene teringachtige gesteldheid staan voor deze ziekten bloot, wanneer hare stonden uitblijven, of te spaarzaam vloeijen, of wanneer de kraamzuivering of de melkafscheiding onderdrukt worden.

Ook zijn vrouwen aan de tering door al te koud drinken en vooral meisjes in het begin der huwbaarheid meer blootgesteld. De aandoening der longen doet zich aanvankelijk kennen door pijnen in de maagstreek die langzamerhand tegen het uitbreken der ziekte verdwijnen. — Tering van het strottenhoofd komt menigvuldiger bij mannen, tering der luchtpijptakken menigvuldiger bij vrouwen voor.

Over de waterzucht. — Over derzelver voorkomen bij beide geslachten zegt SIJDENHAM: » Zij doet me-» nigvuldiger vrouwen als mannen aan; de mannen » meestal in hooger jaren, de vrouwen wanneer zij » ophouden te baren; onvruchtbare dikwijls reeds in » jongeren leeftijd." Ongetwijfeld vindt men bij vrouwen deze waterzuchtige gesteldheid, die zich reeds in vroegeren leeftijd door neiging tot overvloedige voortbrenging van vet openbaart, en zich dan in de climakterische jaren, na het ophouden der stonden, zoo veel te spoediger ontwikkelt, dewijl de huid wegens het vele vet niet behoorlijk kan uitwasemen. Bij zoodanige personen kenmerkt zich de buik met hare organen door grooten omvang, maar ook door gebrek aan levenskracht, van daar dat de waterzucht meestal onder het middenrif gelegene organen aandoet. Daarom komt primaire en secundaire hydrops ascites, anasarca en oede-

ma der onderste ledematen bij vrouwen menigvuldiger voor. Daarentegen treft men meer bij het mannelijk geslacht waterzucht der organen van de bovenste helft van het ligchaam aan, slepend waterhoofd, borstwaterzucht, waterzucht van het hartezakje. Maar hiervan maakt eene bijzondere soort van waterzucht van het hartezakje eene uitzondering, die het gevolg is van eene door onderdrukking der stonden ontstaande ontsteking van het hartezakje, die spoedig in waterzucht overgaat. — In het algemeen is de waterzucht bij vrouwen gevaarlijker als bij mannen.

Over aanbeijen en jicht. — Beide ontspringen uit dezelfde bron, namelijk uit het poortaderstelsel, en derzelver onderscheid ligt slechts daarin, of de ziektestof zich slechts door de aderen of door de slagaderen ontlast. Het eerste geval komt meer bij vrouwen, en het laatste meer bij mannen voor; waarom mannen menigvuldiger aan jicht, en vrouwen aan aanbeijen lijden. Dikwijls strekken de stonden bij vrouwen tot afleiding van aanbeijen, en wanneer de eerste ophouden, verschijnen langzamerhand weder de laatste. REIL zegt omtrent het onderscheid tusschen beide geslachten het volgende: » Mannen lijden, wegens het menigvuldiger » gebruik van geestrijke dranken, wegens hunne krachtigere levenswijze, en omdat bij hun geene afleiding » door eene normale bloedvloeijing plaats heeft, meer » aan vloeijende aanbeijen; vrouwen wegens de geringere werkzaamheid van haar vaatstelsel, wegens » hare zittende levenswijze, en wegens de stoornissen » der zwangerschap en van het kraambed, meer aan » blinde. De aanbeijen der vrouwen zijn blind, wanneer zij gedurende eene onderdrukking der stonden,

» of gedurende de zwangerschap ontstaan; zij zijn vloei-
» jend, wanneer zij na het volkomen normale ophou-
» den der stonden te voorschijn komen. Vrouwen, die
» te gelijk aan sterken stondenvloed en aan vloeijende
» aanbeijen lijden, worden ligt teringachtig. Even zoo
» zijn aanbeijen voor zwangere en kraamvrouwen niet
» alleen een groote last, maar ook een groot gevaar."

Het is bekend, dat het mannelijk geslacht meer aan behoorlijk ontwikkelde jicht lijdt, en wel aan voeteuvel; het vrouwelijk meer aan neurosen, welke uit dezelfde bron ontspringen als de jicht, b. v. aan hemicranie.

II.

Meeningen der oude Schrijvers over de gebreken der vrouwelijke borsten na de verlossing, en over de daartegen aan te wenden middelen.

(*De mammarum praesidiis post partum*, *auct.* J. G. DÜMICHEN, Wittebergae 1796.)

Het is voorzeker niet onbelangrijk, de meeningen der oude Schrijvers en de middelen, welke zij deels uit theorie, deels uit ondervinding tegen verscheidene ziekten hebben voorgeslagen, te leeren kennen. Treft men daaronder ook al veel aan, dat ongerijmd schijnt te zijn, men wordt daardoor toch ook weder aan verscheidene dingen herinnerd, die weleer als geneesmiddelen zeer geroemd werden, en die thans vergeten, wel nader zouden verdienen beproefd te worden.

Niet zelden komt het geval voor, dat het zuigen na de verlossing niet behoorlijk plaats heeft, dewijl door een gebrek der sappen of der tepels, de melk in te groote of in te geringe hoeveelheid voorhanden is, en alsdan is de aanwending van uitwendige en inwendige middelen noodzakelijk, om het zuigen, zoo wel van de zijde der moeder als van het kind, zonder stoornis te doen plaats grijpen.

1.) *Ontbrekende melkafscheiding.* — Indien gebrek aan sappen, chijl of bloed, tot eene niet toereikende bereiding van melk heeft aanleiding gegeven, moeten

wij tot zoogenoemde *speciefieke* of *melkdrijvende middelen* onze toevlugt nemen, door welke de stoornissen, die op de melkbereiding haren invloed uitoefenen, worden weggeruimd, of door welke de bereidingstof der melk vermeerderd en naar de borsten gevoerd wordt. Hiertoe zijn, vooral door de Ouden, verscheidene middelen aanbevolen. (Vele dergelijke middelen vermeldt DUNUS, *De Muliebr. morb. Remed.* p. 97; MERCURIALIS, *De Morb. Mul;* DOLAEUS en anderen). Hier slechts eenige voorbeelden. Zoo werd kwikzilver in eene uitgeholde hazelnoot tusschen de borsten gelegd, of versche pimpernel tusschen dezelve aanbevolen (van beide middelen spreekt WEDELIUS, *Diss. de Defectu Lactis*, p. 27; HILSCHER, *Diss. de Lactis Vitiis*, p. 29; en TUBERNAEMONTANUS en MACASIUS zeggen, dat de pimpernel in zes uren tijds den toevloed der melk zeer verhoogd heeft). RHAZES roemt de asch van de voorpoten eener koe, met een afkooksel van venkel; PRISCIANUS en anderen prijzen, naar eigene ondervinding, het gebruik van fijn gemaakte levende aardwormen met honing (*Spacchius Gynaec.* Tom. I. p. 16). Door AËTIUS en ook door AMATUS LUSITANUS (*Cent.* IV) wordt het drinken eener soort van fijngemaakte zeevisch (hippocampus) met wijn vermengd, als krachtig werkend middel aanbevolen. Hiertoe behoort ook de maansmelk en het bergkristal, welke, zoo zij eenige werking uitoefenen, gelijk LANGIUS juist aanmerkt, de zuren der eerste wegen, die op de chijlbereiding nadeelig werken, verwijderen en zoodoende eene betere spijsvertering te weeg brengen. De specifieke kracht, zoo al niet van allen, dan toch van de meeste der door de Schrijvers geroemde planten is

insgelijks in twijfel te trekken. Eenige derzelve zijn: semina viticis van vitex agnus castus (HIPPOCRATES, *De Morb. Mul.* ed. LINDEN, p. 461; DIOSCORIDES, *L.* I. c. 135), salvia met jeneverbessen gekookt, (HIPPOCRATES, p. 406), Look (dezelfde, p. 460), de bladeren en steelen der anemonen (DIASCORIDES, *L.* II. c. 169; GALENUS, *De Simpl. Med. Fac. Libr.* VI; PLINIUS, *L.* XXI. c. 94), Ocymum (*Herba Basilici*), Jasione (*Convulvulus Sepium L.*), eruca (GALENUS, *L.* V. c. 21); brassica (PLINIUS, *L.* XX. p. 24; dat niet alleen brassica, maar ook cochlearia armoracia, en bijna alle tetradynamiën eene vermeerdering der melkafscheiding voortbrengen, beweert PAULA SCHRANK; *Baiersche Flora*, B. II. p. 186 en 211); mentha (CORBEJUS, *Spacchius*, p. 1078), vinca (HOFFMANN bij HARTMANN, p. 416), nigella (WEDELIUS, l. c. p. 26), flores sambuci (LANGIUS, *Miscellan.* p. 46). Fijn gemaakte semina lactucae, met water of bouillon ingenomen, moeten insgelijks de melkafscheiding bevorderen; even zoo wordt de polygala (melkkruid) door de Ouden zeer geroemd. (DISCORIDES, *L.* IV. c. 142; PLINIUS, *L.* XXVII. c. 96). De Indiaansche vrouwen brengen eenen vermeerderden toevloed van melk te weeg door een afkooksel van de zaden der boomwolstruik (gossypium herbaceum) vermengd met gelijke deelen koffijboonen (REUSING, *Helv. Museum der Heilkunde*, B. III). Boven deze alle echter verdienen de umbellifera anethum, anisum en vooral foeniculum, die ook door de nieuwere, zoo als RICHTER, zeer geroemd worden, den voorrang. (Volgens GALENUS brengen deze planten, wanneer zij groen en versch zijn, vermeerderde melkafscheiding voort; gedroogd daarentegen bevorderen zij

de stonden; RIOLANUS, *Op.* p. 146, maakt eene vergelijking tusschen de melkafscheiding bevorderende middelen en de stondendrijvende, en gelooft met regt, dat deze verhittender dan gene zijn. Venkel en anijs roemt reeds HIPPOCRATES, l. c. p. 405; DIOSCORIDES, *L.* III. c. 65 en 81; PLINIUS, *L.* XX. c. 96).

Bij vijf vrouwen, bij welke de melkafscheiding door verschillende oorzaken onderdrukt was, bragt een afkooksel van de rad. sem et herb. foeniculi eenen vermeerderden toevloed van melk voort, (*Sammlung fur Prakt. Aertzen*, B. II, Th. IV, s. 49); ook zag RICHTER, na de aanwending van dit middel een gunstig gevolg. Eene kraamvrouw, namelijk, verloor op den negenden dag na de geboorte, de melk geheel, en, nadat zij gedurende vier-en-twintig uren dit afkooksel gedronken had, bekwam zij eene nieuwe zogkoorts, en na afloop van dezelve, waren de borsten met melk opgevuld. (*Chir. Bibl.* B. IV, Th. II, s. 291). Men moet evenwel aan al deze middelen geene specefieke kracht toeschrijven, en hare werking hangt voornamelijk af van de aflossing der verstoppingen in de ingewanden en zuivering der spijsverteringwerktuigen, en zij kunnen daarom, met eenen goeden leefregel wel worden aanbevolen. Dat de kinabast even zoo als andere versterkende middelen, de melkafscheiding bevordert, mag men wel aannemen, maar niet dat een geheel gebrek aan melk daardoor wordt opgeheven, zoo als door RICHTER beweerd wordt.

2.) *Te overvloedige melkafscheiding.* Daartegen moet eene dubbele behandeling worden aangewend; de voorhandene melk moet namelijk verwijderd en de te weelderige vormingskracht der natuur gestremd wor-

den. Eene geneeskundige behandeling daartegen, is onnoodig, wanneer het kind dikwijls en veel zuigt, of wanneer de melk van zelve uit de tepels vloeit, of wanneer eindelijk het laatste door eene ligte drukking op de tepels geschiedt. Wanneer daarentegen door overvloed van melk kwade gevolgen ontstaan voor de moeder of het kind, moet aan eene vermindering van dezelve gedacht worden. Bij zwangere vrouwen heeft dikwijls een zeer overvloedig uitdroppelen van melk plaats, waardoor aan de vrucht het voedsel onttrokken wordt. Maar, in het algemeen, brengt iedere te groote uitvloeijing van dezelve, groote zwakte te weeg en na verloop van tijd nog andere gebreken, die niet zelden doodelijk worden, vooral wanneer bij het zuigen gelijktijdig de stonden vloeijen. De melk, wanneer zij in overvloed daar is en door het kind niet kan worden opgezogen, blijft in de borsten terug, stremt, bederft en brengt op deze wijze ziekten voort, over welke later zal worden gesproken. Om deze te voorkomen, moeten de sappen van de borst worden afgeleid, en de daar reeds in melk veranderde, deels door diaetetische middelen, deels door geschikte geneesmiddelen worden verwijderd. Het allergeschiktst hiertoe zijn die middelen, welke de bijzondere kracht bezitten, de melkafscheiding voor te komen en de reeds afgescheidene te verwijderen. Wij zullen hier slechts eenige van dezelven opgeven, men vindt er nog meer bij Ettmuller, Riverius, Altomarius en anderen. — Helmontius en anderen verordenen, dat de melk over gloeijende kolen moet worden uitgedrukt, of dat de versch uit de borst gevloeide melk in eenen hoek van het huis moet worden neêrgezet, om daar door de muizen te

worden opgelikt. Maar hoe dikwijls ook dit middel is beproefd geworden, heeft het toch nimmer de geringste werking gehad (LANGIUS *Opera*, p. 652). Er zijn zelfs vrouwen, die halsbanden van zekere steenen dragen, en daarvan eene wonderbare werking op de melk willen gezien hebben. Maar dit alles is dwaas, zegt DÜMICHEN, zelfs wanneer ook de ligtgeloovige CLAUDINUS (*Empir.* L. IV. p. 62) de werking dezer middelen bevestigt. Even onzinnig is de raad van HOFFMANN, om drooge zwaveldraden op de borst te leggen (bij HARTMANN, *l. c.* B. I. p. 409). Als inwendige middelen werden aanbevolen: cicuta, rosmarinus, chaerefolium, petroselinum, voornamelijk mentha, aan welker water en afkooksel SENNERT (*Oper.* p. 1051) boven alle andere middelen de voorkeur geeft en eene wonderbare werking toeschrijft. Een middel uit vijf grein belladonna en rhabarber zamengesteld, stremt, volgens EVERS, den overmatigen toevloed der melk. Maar in dit opzigt zijn de aanwendingen van uitwendig zamentrekkende middelen werkzamer. De azijn beslaat in deze klasse van middelen de eerste plaats. SERENUS (*De re Medica*, c. 19) beveelt zeer sterke azijn als berooking aan, en MERCURIALIS (*l. c.* p. 2) azijnmoer als pleister aangewend op de borsten. Deze geeft ook een middel aan de hand, dat in eene nacht de overvloedige melk verwijdert; versche sponsen namelijk moeten met azijn, in welken komijn gekookt is, bevochtigd vast op de borsten worden gebonden. THEDEN verordent broodkruim met goulardwater gekookt, in den vorm eener pap op de borsten te leggen; CORBEJUS (*l. c.* p. 300) het sap van plantago en rosemaryn; RIOLANUS ijzerschuim en DAVID (*Samml. v. Abhandl.*

für Prakt. Aertze, B. I. T. I. s. 117) het opdroppelen van koud water. Maar RIOLANUS maakt de niet te veronachtzame aanmerking, dat men moet zorgen, geene aanleiding te geven tot het geheel verdwijnen der melk, en CLAUDINUS (*Empir. rat.* c. 6) raadt aan, de bovengenoemde zamentrekkende middelen met weekmakende te verbinden, die eene tegenovergestelde werking hebben, opdat de melk niet naar het hart en andere deelen wordt geleid. (Dat de melk door *metastase* in andere deelen wordt neêrgezet, vermeldde eerst WILLISIUS, *de Febribus*, c. 16; SCHENK en LAURENTIUS zagen daarna decubitus ontstaan. Door de nieuwere, voornamelijk de Fransche Geneeskundigen, zoo als PUZOS, LEURET, is waargenomen geworden, dat het in de bewerktuiging zich bevindend melksap een absces kan voortbrengen; de melk intusschen zal, zoo als reeds VAN SWIETEN, *Comm.* Tom. IV. p. 609, juist aanmerkt, wanneer dezelve nog onbedorven met het bloed vermengd wordt, geene nadeelige werking ten gevolge hebben, en MECKEL en REIL beweren, dat al de verschijnselen, die aan eene zogverplaatsing worden toegeschreven, met hetzelfde regt in eene wei- of etterstremming haren oorsprong kunnen hebben). Zoo wordt door MUSSITANUS (*Opera* T. I. p. 493) een afkooksel van herb. hyoscyami en azijn aanbevolen, door HILSCHER pappen van herb. cicutae, door ETTMULLER (*Oper.* p. 1051) versch fijn gemaakt herba alsines (eene welig groeijende plant, volgens eenigen muurkruid of vogelkruid) laauwwarm er opgelegen, en door DAVID (*Samml. v. Abh.* B. I. T. I. s. 118) komkommerbladeren. Hiertoe behooren ook de met fl. samb. chamom en kamfer gevulde zakjes, zoo als ook de diachyl. simpl. met kam-

fer, volgens ZACHARIAS PLATNER'S *Inst. Chir.* p. 61; LUDWIG, *Instit. Chir.* p. 482), Deze middelen verhoeden de stremming der melk en bewerken, dat zij opgelost en door de huid verwijderd worden. (THEDEN raadt tot dit einde het linimentum volatile laauw ingewreven aan, en STARK eene weekmakende en oplossende pap met sal ammoniac, of sal. corn. c. vermengd; BUSCH (*l. c.* s. 102) geeft de voorkeur aan de bedekking met gewaschte taf, en houdt pleisters, wrijvingen, omslagen en pappen voor overvloedig en verwerpelijk; ROWLES (*Treatise of the Deseases of the Breasts of Women*, p. 24) verordent eene aderlating, diuretica en zachte purgantia). — Al deze methoden kunnen naar omstandigheden worden aangewend, en DÜMICHEN, steunende op veelvuldige ondervinding, beweert, dat de pleisters, dadelijk na de geboorte van het kind aangewend, hem de beste diensten hebben bewezen, dat de kraamzuivering daarna plaats had, en dat met zachte purgeermiddelen verbonden en bij herhaling vernieuwd, de te groote toevloed van melk werd voorgekomen en dat noch stremmingen, noch ontsteking of ettering daaruit is ontstaan.

3.) Eindelijk kan de melk in *hoedanigheid veranderd worden* en *eene ziekelijke*, *te dunne* of *te dikke gesteldheid aannemen. Over de te dunne gesteldheid* zal ik hier niet spreken, omdat dezelve het zuigen eer begunstigt, als aan hetzelve eene hindernis in den weg stelt; de *te dikke melk* daarentegen geeft aanleiding tot menigvuldige kwade gevolgen, en wij willen hier de meeningen der oudere schrijvers mededeelen, zoo wel over het voorkomen van de nog niet gevormde verharding, als over de oplossing der reeds ontstane verdik-

king en stremming der melk. Wanneer de melk niet behoorlijk wordt uitgezogen, bederft zij, wordt steeds dikker en gaat eindelijk in stremsel over. Daarom moet zij door zuigen verwijderd en de toevloed van dezelve van de borsten worden afgeleid. De bovengenoemde middelen zullen ten volle ter bereiking van dit doel voldoende zijn en men zal hiertoe geene andere behoeven. Zoo zullen volgens RIOLANUS (*Oper.* p. 363) 2 grein wasch inwendig en volgens MUSSITANUS (*Oper.* Tom. I, p. 494) de stoving der borsten met verwarmd sap der mentha de stremming der melk verhoeden. LINNAEUS (*Amoenit. Acad.* Vol. III, p. 289) zegt: Het is eene bekende zaak, dat de vrouwen op het land veel minder kaas uit de melk der koeijen bekomen, wanneer het vee veel vreet van de op het land in het najaar welig groeijende mentha sylvestris. Volgens PLINIUS, (L. XX, c. 53) zal de met het drinken vermengde mentha de verdikking der melk verhoeden. SENNERT beveelt eene zachte wrijving der borsten met varkensborstels aan. — De Ouden gaven ook acht op den aard der strembaarheid en namen hiervan twee soorten aan. — De eene, welke zij θρομβωσις noemden, bestaat in eene hoopswijze verharding, de andere, τυρωσις, eene als het ware kaasachtige verdikking. Eene andere, merkwaardige soort van stremming wordt door hem vermeld, de Trichiasis, namelijk hairen die in de uitlozingsbuizen der borst bevat zijn en door dezelve worden ontlast. Dit kan volgens de Ouden noch door ingeslikte hairen ontstaan, die in de borsten zijn geraakt, noch kan het, gelijk SENNERT (*Oper.* Tom. IV, p. 756) beweert, eenen, als een hair er uitziende worm zijn, maar het zijn waarschijnlijk, zoo als ook MERCURIALIS opgeeft (Lib. III,

c. 5), bloedvezels in de melkbuizen, welke tot eene verstopping en stremming der melk aanleiding geven. Ofschoon vele van de door de Geneesheeren opgegevene middelen, om de door de stremming ontstane hardheid der borst optelossen, nutteloos en ongerijmd zijn, zoo willen wij echter eenige daarvan vermelden. (Vergl. Dunus l. c. p. 99; Taranta L. III, p. 360; Dolaeus, Mercatus, Mercurialis, en onder de nieuwere Tribolet, p. 125, 139 en 178). Eenen levendigen mol zoo lang in de hand te houden, tot dat hij sterft, of 25 kikvorschen, door de handen der zogende gedood en op de borst gelegd, zullen alle ontsteking opheffen. (Forestus, *Observ.* L. XVII, obs. 23, p. 128; Ettmüller *l. c.* p. 1056). Huldenius (*Disp.* p. 28) raadt aan het onderste halfrond van de heerlijk gekleurde vederen van eenen paauwenstaart in de hand te nemen. Hazenleb (de borstklier van eenen jongen haas) met water gewreven doorgeslikt en gelijktijdig op de borst gelegd, of in azijn opgelost, wordt door Galinus (*De Simpl. med. facult.* c. 4) aangeraden. Plinius (Lib. XX, c. 44) verordent de bladeren van apium; Zeller (*Diss.* p. 26) peterzelie en cicuta; David (*Samml. f. Prakt. Aertze* s. 123) de bladeren van brassica rubra; C. Hoffmann (bij Hartmann L. II, p. 412) blaauw papier met boter bestreken, op de borst te leggen. Volgens Mussitanus (*Oper.* Tom. I, p. 494) moet eene inwrijving met wasch en olijfolie worden gedaan en bij dreigende ontsteking rob Sambuci op linnen gestreken warm alle uren worden opgelegd; volgens Muijs (*Prax. med. Chir. Decad.* V, *obs.* 5) ongezoute boter met krijt vermengd; volgens Ruland (*Curat. Cent.* VII) zwavelbalsem; volgens Schroeck (*Eph. nat.* II, *annot* 8 *in*

Scholio) moet allium inwendig worden toegediend. LANGIUS (*Oper.* p. 650) raadt de aanwending van linnen doeken met warme potasch bestreken, aan; WILLICH (BALDINGER'S *Neues Magazin* B. VII, s. 114) wascht de verharding eenige malen daags met eene oplossing van sal tartari in water. Na de aanwending van het vlugtige alcali (ammon.) zagen HANADE en JUSTAMOND (*Samml. f. Prakt. Aertze* B. VI, s. 542 en Bd. XII, s. 526) de oplossing en ontlasting der melk volgen. (KIRKLAND, *Enquiry into the present state of Surgery*, Vol. II., roemt het sal. ammon., in water opgelost, en UNDERWOOD, Treatise upon ulcers of the legs, de oplossing van dit zout in azijn en Spiritus vini). MOSCHION (*Spacchius*, *Gynaec*, p. 6) maakt gebruik van zuren wijn met water vermengd, ZELLER (*Dissert.* p. 36) eene pap van duivenmest en kamige wijn en THUAL zure dampen. (GIRTANNER zegt in zijne *antiphlogistische Chemie*, p. 358: door zuren wordt de melk, maar niet de menschelijke verdikt; vergl. *Journ. der Erfindungen*, *Theorien*, 10 St. s. 61 en 65; BERG, *Experim. cum lacte instituta* in de Verhand. der Zweedsche Academie, Vol. XXXIV). Goed is sal. ammon. opgelost in azijn of in spir. vini, of, wanneer de pijnlijke borsten dit middel niet verdragen, sal. ammon. in een afkooksel vau slaapbollen opgelost en met kamfer vermengd, (JUSTAMOND, *Samml. f. Prakt. Aertze* B. XII, s. 529; GRIGGS, *Regeln für das Weibl. Geschlecht*). VAN SWIETEN genas met eene oplossing van venetiaansche zeep in water en melk, eene door opgehoopte melk gezwollene borst, (THILENIUS *Unterricht für Hebammen*, s. 183) of hij wendde laauwwarme waterdampen, en na het ophouden der pij-

nen inwrijvingen aan. MECKEL loste verstoppingen der borst door kwikzilver en kamfer op. — Zeer nuttig zijn ook weekmakende middelen verbonden met oplossende. Eene pap gekookt van kruim van brood met melk en een bijvoegsel van zoete amandelolie en eigeel wendde MAURICEAU (*Traité des malad. des femmes grosses*, L. III, c. 2) aan, en DAVID eene pap uit een afkooksel van Salvia en Mentha met eene bijvoeging van Ol. Chamom., of eene warme pap van zuivere honing en gedroogde bladeren der beta rubra, benevens eene gelijktijdige aanwending van eene zalf bestaande uit een deel azijn en drie deelen rozenolie. TRIBOLET (*l. c.* p. 138) raadt eene pap aan van Hb. Cicutae, flor. Malvae, fruct. et sem. papav. cont., meel van lijnzaad en herb. Hyosciami in melk gekookt, met een bijvoegsel van Ol. Hyosciami. Maar de uitwendige aanwending van de Hyosciamus is niet zelden schadelijk door hare narcotische eigenschappen. Dezelfde pleisters, welke wij boven, als van de borsten melkafleidend middel hebben aanbevolen, zijn ook dienstig in de melkverdikking. Ten laatste wil ik nog melding maken van een slecht huismiddel, dat in Zweden in gebruik is. Album graecum (hondendrek) wordt tot meel gewreven, de dikke deelen door eene zeef afgescheiden en met een bijvoegsel van zoete room op een zacht vuur gekookt, vervolgens onder eene nieuwe toevoeging van room weder gekookt en met eenen lepel omgeroerd, deze brei wordt door eenen dunnen linnen doek uitgedrukt en dan wordt de borst met de zacht verwarmde massa ingewreven.

Maar al deze middelen hebben geen zeker gevolg, zoo niet gelijktijdig de melkafscheiding wordt bevorderd

en de gebreken der tepels, kloven, zweren, enz., opgeheven en de daardoor ontstane pijnen verzacht worden. Deze gebreken ontstaan deels door den mond van het kind, wanneer hetzelve te dikwijls aan de borst wordt gelegen, of te sterk zuigt, of door spruw en andere zweren is aangedaan, gedeeltelijk wanneer de deeltjes van de uitgestorte melk aan de tepels kleven, en aldaar zuur worden, gedeeltelijk uit het gebrek aan goede lymphatische klieren, welke de tepels smijdig moeten maken. Hiertegen moeten geschikte middelen worden aangewend. Zoo gebruikt men zuigpompen, opdat de te weinig vooruitstaande tepels door den mond van het kind niet worden te zamen gedrukt. Bestaat eene scherpte der melk, zoo moet deze bestreden worden (de Ouden roemden als specifieke middelen tegen de scherpte der melk bergkristal, maansmelk, of bijzondere steenen om den hals te hangen; ZELLER, *Dissert.* p. 35), of omdat dit niet zoo gemakkelijk te doen is, de tepels te reinigen en gelijktijdig voorzigtig doorboorde kapjes op te zetten, ten einde de wrijving der tepels en het kleven van melk aan dezelve te voorkomen. Ontbreekt eindelijk de olieachtige vochtigheid om de borsttepels, zoo worden glibberig makende middelen, b. v. arabische gom met speeksel ingewreven, slijm van lijnzaad, of zoete melk. De kloven en zweren moeten vereenigd en verwijderd worden, tot welk einde deels weekmakende en smedigmakende middelen, deels balsamieke en zuiverende, deels versterkende en glibberigmakende zijn aanbevolen. De tot de eerste klasse behoorende middelen zijn, wel is waar, reeds boven opgegeven, en wij behoeven geene andere; wij zullen echter nog eenige andere vermelden,

die bij de Ouden in gebruik waren. Zoo roemt HARTMANN het uit oude houten potlepels uitgesmolten vet; CORBEJUS (*Gynaeceium*, p. 296) eene zalf uit fijn gemaakte levende kreeften gekookt, met kalvenleb en room, en sterk uitgedrukt. Het eerste middel echter is verwerpelijk, en het laatste zal niet dienstig zijn. Beter misschien is eene zalf uit boter en versche bloemen der calendula, door ZELLER opgegeven, of een sap uit populierknoppen, volgens JUNKER (*Consp. Med.* p. 1042) of het sap van de daucus carota, (SCHLEGEL (*Diss.* p. 17). Maar boven alle andere middelen verdient tegen scheuren der tepels de cacaoboter de voorkeur (MUSSITANUS, *Oper.* p. 497). Men mag dit middel niet te lang aanwenden, en zij moeten daarom met balsamieke verbonden, of de laatste alleen gebruikt worden. Dergelijke zijn: wasch, honing, myrrhe, peruviaansche balsem en suiker. LANGIUS (*Miscell. de Rebus Med.* p. 25) verhaalt, dat na de aanwending van een stukje gesmolten suiker op de tepels, de scheuren spoedig worden genezen. (STACKIUS maakt gebruik van het volgende voorschrift: ℞ sacchari tosti dr. ij solve in spir. vini unc ij; evaporetur ad lactis consistentiam. SCHLEGEL, *Diss.* p. 17). Volgens NÜRNBERGER moeten de pijnlijke tepels met eene balsem uit zuivere terpentijn- en lavendelolie, een weinig peruviaansche balsem en liq. myrrhae verbonden of bestreken worden. — VAN SWIETEN (*Comment.* Tom. IV, p. 644), raadt oleum cerae aan, of volgens HULDEN (*Dissert. de Mirandis Naturae fontibus*, p. 35), met ol. ovorum vermengd, of versche walschot opgelost in ol. lilior. alb. met een klein bijvoegsel van crocus en suiker, en KRAEMPF (*Act. Societ. Hassiacae*,

Vol. I, p. 152) roemt de aanwending van waschkapjes bestreken met ol. cerae puriss. of spir. vini. — Met deze middelen moeten somwijlen droogmakende middelen verbonden worden, opdat de tepels eene grootere vastheid bekomen. AMATUS LUSITANUS (*Observ.* Cent. VI, curat. 38) wendt ol. lini, vermengd met pulv. tutiae aan, en WELSCHIUS (*Mictom.* Cent. I, obs. 36) roemt als een voortreffelijk middel coagul. aluminis, door de Italianen *gallattura* genoemd, met aqua rosarum en suiker. HEIDE (*Exper.* obs. 90, p. 195) en anderen gebruikten eene oplossing van witte vitriool in water; hiertoe behoort ook aq. calcis. — Vervolgens moet men tot de geestrijke middelen overgaan, maar met de verdunde beginnen, opdat geene nieuwe prikkeling en eene te groote tezamentrekking der melkbuizen ontstaat. Soortgelijke middelen zijn: aq. vulner. vulg., roode wijn en verdunde Fransche brandewijn, maar, ter voorkoming van de te groote droogte, moeten de tepels met room worden bestreken, of eene oplossing van peruviaansche balsem in spir. vini wordt door eene zachte uitdamping zoodanig verdikt, dat dezelve de vastheid van zalf aanneemt, met welke de tepels meermalen worden ingewreven. (*Hannov. Magazin* 1786, s. 1631. Een ander middel wordt daar, s. 1518, aanbevolen. Na iedere zuiging van het kind, wordt de tepel met Fransche brandewijn gewasschen, met poeder van Arabische gom bestrooid, en met gewaschte taf bedekt, die bij het zuigen van het kind wordt weggenomen. De Arabische gom blijft intusschen als onschadelijk terug). TRIBOLET gebruikt een decoct. cort. peruv., vermengd met Fransche brandewijn of kalkwater, en VAN SWIETEN mastix in water en wijngeest opgelost. Van veel nut is ook het door

de Haen (*Meth. Med.* Tom. VII, p. 15) aanbevolen eiwit met wijngeest ter genezing der borsttepels. Elvertus (*Götting. Gelehrte, Anz.* 1757, p. 360) raadt een voortreffelijk geneesmiddel aan, dat hem door eenen Franschen Heelkundigen is opgegeven, namelijk goudblad, en hij voegt er bij, dat hij bij zijne eigene vrouw, die aan diepe en zeer pijnlijke kloven der tepels geleden heeft, door het dragen van goudblad op de borsten, gedurende vier à vijf dagen eene volkomene genezing heeft bewerkt. (*Reichsanzeiger*, B. II, s. 850. — *Oek. Phyc. Patriot*, B. II, s. 332). De tot hiertoe vermelde geneesmiddelen, zoo zij al niet immer een gewenscht gevolg hebben, zullen slechts in zeldzame gevallen, of in het geheel niet schaden. Er blijven ons nog slechts twee middelen, lood en kwikzilver, ter onderzoeking overig. Zoo roemt Dolaeus (*Encycl. Med.* L. V, c. 7, p. 531) omslagen van aq. fl. samb., merc. dulc. en suiker; Welschius, eene zalf uit lithargyr., myrrhe, en aluin; Hulden (*Diss.* p. 36), Forestus (*Obs.* L. XVII, obs. 28), Mussitanus (*Oper.* p. 497), roemen hetzelfde middel, en in geval van zweren kalkwater met een weinig merc. dulc. Eenige latere schrijvers hebben insgelijks tot de loodmiddelen, als tot het laatste middel, hunne toevlugt genomen, maar daarbij moet men de voorzigtigheid hebben, de daarmede ingewrevene tepels met pluksel spoedig daarna af te droogen. Men kan noch de aanwending van mercurialen, noch die der loodmiddelen aanraden, dewijl zij deels door de ontvelde huid worden opgeslorpt, deels het zuigende kind nog eenige aanklevende deeltjes van zoodanige middelen kan doorslikken. Wanneer intusschen de kloven en zweren door

deze middelen niet genezen worden en de moeder het kind wegens de hevige pijnen niet zogen kan, zoo volgen wij eene behandeling waardoor de melk gemakkelijk en zonder pijn ontlast wordt. Men laat namelijk een aan beide uiteinden doorboord zilver of tin kapje maken, dat met de uijer van eene versch geslagte koe wordt bedekt; zoo nu deze koe-uijer aan het kind wordt in den mond gegeven, door welke het zuigt, zoo raakt het met den mond de pijnlijke tepel niet aan en de melk wordt zacht ontlast. Deze eenvoudige wijze van behandeling is door WENDELSTÄDT d. 7. (*Reichsanz.* 1794, Bd. II, N. 52), door BECKER (*Reichsanz.* N. 109) en BAVERNSTEIN (*Lauritzer Monatschrift* 1794, s. 130. *Reichsanz.* 1795, Bd. I, N. 16) nog meer volmaakt geworden. Verschillend van deze is eene andere behandeling, die daarin bestaat, dat de uitgeperste melk in een glas wordt opgevangen, welks naauwe opening door eene een weinig vooruitstekende spons gesloten is. (BLUMENBACH'S *Bibl.* Bd. II, s. 45). Of de openingen der melkbuizen, die door een, na eene verzwering zich vormend, likteeken vergroeid zijn, door eene Spaansche vliegenpleister weder kunnen worden geopend, is nog twijfelachtig.

III.

Over de Hysterie.

(*Gazette des Hôpitaux.* Rostan. Paris 1836.)

Onder de benaming van hysterie verstaat men eene lang aanhoudende ziekte, die zonder koorts verloopt, en zich gewoonlijk kenschetst door stuipen, met verlies van bewustzijn verbonden. Hysterie afstammende van het Grieksche υρτερα, baarmoeder, behoort tot die ongelukkige benamingen in de nomenclatuur der Pathologie; aan welke, dewijl zij te bepaald op een enkel orgaan betrekking heeft, vaak te dikwerf een valsch denkbeeld gehecht wordt en tot verkeerde theoriën aanleiding heeft gegeven. Dikwerf heeft men beproefd eenen anderen naam daarvoor in plaats te stellen, maar daar de keus van denzelven tot nu toe niet gelukkig geweest is, zoo heeft men den ouden, die, wel is waar, als onvoldoend beschouwd wordt, behouden.

De vraag aangaande den aard en de zitplaats dezer ziekte is zoo uiteenloopend beantwoord geworden, dat men haar, in organen, welke noch door hunne ligging, noch door hunne verrigtingen geene de minste overeenkomst met elkander hebben, eene plaats aangewezen heeft, haar als eene zenuwziekte van den verschillendsten aard beschouwende. Indien men den weg der ondervinding, die de analyse der nagegane daad-

zaken tot grondslag heeft, inslaat, zoo zal men spoedig daartoe geraken, om de hysterie voor eene eenvoudige neurose te houden.

Deze ziekte wordt door Puzos afgeleid van eene chronische ontsteking der baarmoeder, volgens anderen van eene geheel eigenaardige prikkeling van het baarmoederlijk stelsel. Ten bewijze dezer meeningen heeft men bijgebragt, dat hysterie bij die vrouwen voorkomt, welke zeer spaarzaam leven, eene onregelmatige en zeer moeijelijke stondenvloed hebben, tevens lijdende aan eene slijmige uitvloeijing uit de scheede, dat men vervolgens bij de lijkopening altijd eenen veranderden toestand der baarmoeder waarnam, eene verkeerde ligging, b. v. of hypertrophie van den hals der baarmoeder, en dat eindelijk de hysterie eene ziekte zij, aan het vrouwelijk geslacht alleen eigen, die bij het huwelijk verdwijnt.

Indien men de zalen der gasthuizen, voor hysterische vrouwen bestemd, doorgaat, zoo zal men opmerken, dat het grootste getal der lijderessen aan zelfbesmetting overgegeven zijn, dat een groot aantal derzelve regelmatig hunne stonden hebben, zonder dat deze omstandigheid, noch op de hevigheid of vorm, noch op den tijd van het verschijnen van een hysterisch toeval eenigen invloed heeft. In groote volkrijke steden, is een witte rijkelijke slijmvloed een gewoon verschijnsel, maar verre van daar, om altijd van hysterische stuipen vergezeld te zijn; en dagelijks vertoonen zich in de gasthuizen, voor oude vrouwen bestemd, de verschillendste aandoeningen van het baarmoederlijk stelsel, zoo als, verkeerde ligging, hypertrophiën, atrophiën, ontaardingen van het weefsel, onder alle gedaanten in alle graden, en slechts hoogst zeldzaam komen bij deze voorwerpen hysterische

stuipen voor. Hieruit kan men dus besluiten, dat eene veranderde gesteldheid der baarmoeder geenen wezenlijken invloed op het ontstaan der hysterie uitoefent.

Ofschoon de stelling, dat ook mannelijke voorwerpen door hysterie aangedaan worden, vreemd schijnen moge, heeft men desniettegenstaande toch gevallen waargenomen, waar zich stuipen, gelijk aan die, waardoor de hysterie zich kenmerkt, bij het mannelijk geslacht vertoonden. Had men de verschijnselen der hysterische aandoeningen opmerkzaam gadegeslagen en ontleed, in plaats van dusdanige theoriën vasttestellen, zoo zoude men spoedig daartoe gebragt zijn geworden, om de naaste oorzaak der hysterie te zoeken in eene ziekelijke ontstemming en verandering dier verrigtingen, welke van de hersenen, het ruggemerg en het zenuwknoopstelsel uitgaan. Carolus Piso, Willis, Sijdenham, Lorry, Georget en vele anderen, zijn deze meening toegedaan, en beschouwen de hysterie als eene zuivere neurose. Er biedt zich eene andere vraag, de naauwkeurigere overweging waardig, voor den onderzoeker aan. Bestaat er tusschen hysterie en epilepsie een zoo groot verschil, dat men beide deze ziektetoestanden naauwkeurig van elkander kan onderscheiden? Zoude niet misschien de hysterie eene ondersoort van de epilepsie zijn? Carolus Piso was de eerste, die zijn best deed, deze meening vast te stellen, waartoe hij door eene menigte van daadzaken schijnt bewogen te zijn geworden. Alhoewel het niet tegengesproken kan worden, dat er inderdaad eene groote overeenkomst tusschen deze beide aandoeningen voorhanden is, zoo is het toch therapeutisch belangrijk, dezelve van elkander te onderscheiden, en eene afzonderlijke beschrijving der epilepsie en hysterie te geven.

Ten einde het onderscheid tusschen deze beide aandoeningen uit een pathologisch en therapeutisch oogpunt naauwkeurig na te gaan, zoo zal het noodig zijn, elke groep van verschijnselen, die iedere dezer aandoeningen kenschetst, in het bijzonder te beschouwen. — Al merkt men al bij de krampen, die bij hysterie en epilepsie voorkomen, geen groot verschil in de intensiteit, zoo als men zich wel voorstellen zoude, zoo doet zich toch desniettemin, met betrekking tot den vorm, onder welken zij zich vertoonen, een opmerkelijk verschil op, en dit is een gewigtig diagnostisch punt. In de hysterie zijn de krampen in den hoogsten graad slepend, de ledematen zijn afwisselend, of geheel stijf uitgestrekt, of gebogen. In de epilepsie daarentegen zijn de krampen van eenen tonischen aard, vereenigd met stijfheid der ledematen en van langeren duur; de hysterische krampen zijn onregelmatig, en vertoonen zich onder velerlei vorm; de epileptische daarentegen gaan altijd gepaard met stijfheid en uitrekking der ledematen, meestentijds verschijnende, in het grootste gedeelte der gevallen, met dezelfde verschijnselen. In de hysterie krijgt het gezigt geenszins die mismaakte of ontstelde uitdrukking, zoo als bij epilepsie plaats vindt; noch die blaauwachtige kleur, noch die soort van blaauwzucht, welke men in den laatsten toestand waarneemt.

Eene groote diagnostische waarde heeft men gehecht aan den toestand der verstandelijke vermogens bij beide aandoeningen, en alhoewel het niet te ontkennen is, dat men het gewicht van deze eigendommelijk kenschetsende verschijnselen te zeer overdreven heeft, zoo dient men toch op deze verscheidenheid in sommige

gevallen eenige acht te slaan. Gedurende den tijd van eenen hysterischen aanval zijn de lijders gewoonlijk nog in staat, om alles, dat zich in hunne nabijheid bevindt, waar te nemen, en bijaldien bij eenen krampaanval het bewustzijn niet door uiterlijke teekenen te kennen is, zoo kan men toch uit de omstandigheden besluiten, de lijder weder bijkomende, en zich alles herinnerende, wat er gedurende den aanval geschied is, dat alsdan zijne verstandelijke vermogens onaangedaan gebleven zijn. De stuipen voorbij zijnde, zoo bemerkt men doorgaands eenige stoornis in de verstandsverrigtingen. Eenigen beginnen na het eindigen der aanval te weenen of te laggchen, anderen worden door den hik, sommigen door geeuwen aangedaan, eindelijk blijft eene groote vermoeidheid over, en de lijders vallen in diepen slaap. Ofschoon de hysterie in de meeste gevallen zich onder de bovengenoemde verschijnselen voordoet, zoo is zulks toch niet altijd het geval, en er zijn hysterische vrouwen, die gedurende den aanval geheel hun bewustzijn verliezen, en bij welke de verstandelijke vermogens, zelfs wanneer de verschijnselen der kramp geheel en al voorbij zijn, niet altijd tot den gewonen toestand terugkeeren. In het algemeen kan men dit als diagnostisch onderscheidingsteeken tusschen hysterie en epilepsie aannemen, dat bij de laatste ziekte de verstandelijke vermogens niet in verhouding tot den herhaalden wederkeer der aanvallen afnemen, maar dat zij veeleer bij die neurose, waarvan hier gesproken wordt, met grootere kracht en levendigheid zich doen kennen.

De voorwerpen, die aan epilepsie onderhevig zijn, vervallen integendeel in stompzinnigheid, indien de aanvallen met eenige hevigheid terugkeeren, en bij de

meesten vertoont zich, gedurende den laatsten tijd huns levens, een toestand van onnozelheid. Dit kenmerkend teeken, uit het verloop der ziekte zelve getrokken, mag niet over het hoofd gezien worden.

De storingen der gevoeligheid zijn in de hysterie duidelijk merkbaar, en indien men bij epileptische voorwerpen eene verhooping der gewaarwordings en gevoelswerkzaamheid waarneemt, zoo vinden in zekeren zin tegenstrijdige verschijnselen in hysterische neurosen plaats. Er is geene soort van hevige pijn, waarover hysterische vrouwen niet te klagen hebben, nu eens zijn het de hevigste hoofdpijnen, een duidelijk gekenmerkt gevoel van stikken, zware pijnen in de hartkolk, dan eens hardnekkige buikpijn, kolijk, pijn in de ledematen en andere smartaandoeningen, die of als voorboden van eenen aanval bijna gelijktijdig met de krampachtige bewegingen, of eindelijk tegen het einde der klonische krampen verschijnen. Deze pijnen houden dikwerf nog, gedurende de remissien der aanvallen aan, waardoor de hevigheid der ziekte nog vermeerderd wordt. De globulus hystericus, een vorm van verkeerde gevoelsaandoening, verdient eene bijzondere beschrijving. Zij bestaat in een gevoel van drukking, van rollen, hetgeen zich in de onderbuikstreek ontwikkelt, en regelregt met zekeren spoed naar de bovenbuikstreek opklimt, voornamelijk op den mond der maag schijnt terug te werken, en langs den slokdarm tegen het middelste gedeelte van het keelgat vast blijft zitten. Alhier veroorzaakt dit gevoel eene soort van toesnoering; de streek van de schildvormige klier zwelt naarmate de zamentrekking der spieren is, welke zich aan het schildvormig kraakbeen, en aan

het tongenbeen vasthechten, en hevige pogingen tot slikken herhalen zich, zonder dat in het achterste gedeelte van den mond zich een ligchaam, om door te slikken, bevindt. Dikwerf klimt de toesnoering van den slokdarm tot die hoogte, dat de lijders beangstigd zijn, om te slikken, het gelaat zwelt op, wordt rood, en het inademen heeft buitengemeen moeijelijk plaats. Nu en dan treden de verschijnselen van den globulus hystericus met minder hevigheid te voorschijn, vangen bij de baarmoeder aan, klimmen tot de bovenbuikstreek op, of gaan ook wel van de bovenbuikstreek uit, en stijgen tot de keel. Het meest verschijnt deze aandoening na verschillende tusschenruimten, in andere, zelden voorkomende, gevallen is zij aanhoudend, en veroorzaakt eene gewone bedrukking. Hooge waarde heeft men aan het verschijnsel van den globulus hystericus gehecht. Eenigen hebben de baarmoeder zelve als het punt van uitgang van dit verschijnsel aangenomen, terwijl de ondervinding toch bewezen heeft, dat globulus hystericus, niet altijd vast van de onderbuikstreek uitgaat. Georget heeft de oorzaak van dit verschijnsel in eene zamentrekking dier spieren gezocht, die de buikwanden vormen, als ook in het middenrif. De verschijning van den globulus hystericus is inderdaad alleen gegrond in eene verkeerde gevoeligheid, en de eigendommelijke wijziging van dezelve hangt zoowel van de zenuwen van het dierlijk, als van die van het organisch leven af. Voor het overige moet men aan dit verschijnsel niet eene al te groote waarde hechten, dewijl het nu en dan geheel ontbreekt, of onder andere omstandigheden met geheel verschillende kenteekenen, als de opgenoemde, zich voordoet.

Wij zullen niet dieper in de bijzonderheden der stoöringen, welke de gevoeligheidsverrigtingen ondergaan, indringen, alleen nog verdient het opmerking, dat zij altijd zich met verhoogde werkdadigheid openbaren. Op het oogenblik van den aanval, en wanneer de stuipachtige bewegingen beginnen, geven de lijders eenen schreeuw, dien men met het schreeuwen der katten of het huilen der wolven vergeleken heeft: nu en dan heeft de hysterie eene volslagene stemloosheid ten gevolge.

Gedurende geruimen tijd bevond zich in het hospitaal *de la Salpetrière* eene vrouw, bij welke zich, dit alles aangaande, geheel eigenaardige verschijnselen vertoonden. Deze ongelukkige was ooggetuige geweest van de omwentelingsgebeurtenissen van 1793. Op zekeren dag zag zij een hoofd, dat door een uit de verzamelde menigte op eene piek gedragen werdt, en dit tooneel deed haar zoodanig ontstellen, dat zij op het oogenblik in hevige stuiptrekkingen verviel, haar bewustzijn verloor, en niet in staat was eenig geluid voort te brengen. Van dit oogenblik af hield bij de lijderes de stondenvloed op, ieder maand echter, als het ware om het tijdstip van den stondenvloed aan te kondigen, verloor zij gedurende drie dagen hare stem, en werd door hevige zenuwtoevallen aangedaan. Gedurende langen tijd werden de verschillendste geneeswijzen in het werk gesteld, en toevlugt genomen tot de hevigste middelen, maar desniettegenstaande hield de tusschenpozende stemloosheid voortdurend aan. Onder aanwending van hevige afleidingsmiddelen verdwenen de toevallen, en de beterschap nam eenen aanvang. Daar de lijderes, ten tijde dat de stemloosheid ophield, reeds haar veertigste jaar bereikt had, zoo konde men niet stellig bepalen, of de genezing toe

te schrijven was aan den gevorderden leeftijd, of aan de aangewende geneeswijze.

Eene merkbare verandering in het karakter, heeft de hysterie bij de aangedane voorwerpen ten gevolge. Gewoonlijk wordt hun gemoedstoestand veranderlijk, luimig, nu eens zijn zij zeer treurig en ter nedergeslagen, dan eens zijn zij uitgelaten vrolijk, en zoo gaat de eene toestand spoedig in den anderen over, zonder de oorzaken van zulk eene verandering te kunnen verklaren. Nu eens zijn hunne droomen onrustig, hen afmattende, dan eens weenen zij aanhoudend. Deze veranderlijkheid in den gemoedstoestand is een hoogst gewigtig diagnostisch teeken der hysterie, en verdient de grootste opmerkzaamheid.

Ten einde de leer der verschijnselen (symptomatologie) eener ziekte naauwkeurig te kennen, is het niet voldoende, om alleen de voornaamste ziekteverschijnselen op te tellen, maar men moet ook rekenschap geven kunnen, aangaande den aard en de wijze, hoe zij ontstaan, in hevigheid toenemen en weder verdwijnen, in welke volgorde zij opklimmen, en tot welk afzonderlijk ziektetijdperk zij behooren. Te voren gaven wij eene verklaring der afzonderlijke ziekteverschijnselen, welke de grondslag der hysterie uitmaken, en thans is het onze taak, om dezelve uit het zoo even opgegeven oogpunt na te gaan.

Zeldzaam is het, dat hysterie zich geheel onverwachts en op eenmaal vertoont, zonder dat zekere voorboden hare verschijning vooraf aankondigen. Wij kunnen echter geenszins deelgenooten zijn van die meening der Schrijvers, die, gelijk Louyer Villermay, uit dit tijdperk van de voorboden der hysterie eenen bijzonder ziekelijken toestand, het hysterieismus, vaststellen willen,

maar beschouwen het als een aanvangstijdperk, dat reeds tot de hysterie behoort. Met zekerheid kan men voor het overige het uitbarsten der hysterie vooruitzien, indien de volgende omstandigheden voorhanden zijn: verandering van gemoed en karakter, knorrig, kregel gelaat, stuipachtig lagchen zonder aanlijdende oorzaken, onregelmatige verstandsopvattingen, vonken zien, duizeligheid, suizen in de ooren, verhoogde werkzaamheid van de verrigtingen der zinwerktuigen, hevige pijnen in het hoofd, in de maagstreek, in de ledematen, in de borst, nu eens een lang aanhoudende diepe slaap, dan eens, en meermalen eene kwellende slapeloosheid, aanhoudende opgewektheid, onrustigheid in bed, gebrek aan eetlust, zonderlinge lusten, gewoonlijk hevige dorst, meteoristische gesteldheid des onderbuiks, vele winden, afmattend gapen, zenuwachtig kloppen in den hartkuil of in de maagstreek, moeijelijk ademen, een min of meer duidelijk gevoel van tezamensnoering der keel, heldere, klare en rijkelijke urin. Men bemerkt al spoedig, dat deze voorboden niets eigendommelijks bezitten boven die, welke bij andere neurosen voorkomen, en de grondslag zijn van dien toestand, die door sommige de zenuwachtige genoemd wordt, en inderdaad behooren de hysterie en de neurosen tot eene en dezelfde ziektefamielie.

Op het oogenblik van den aanval hebben de lijders het gevoel van eenen uit het onderlijf naar den hals opklimmenden bal, zij geven eenen schreeuw, overeenkomstig, gelijk men zegt, aan het geblaf van honden, of aan het huilen van wolven, door zuchten en steunen afgebroken.

Er ontstaan hevige stuipen, die meestentijds van klo-

nischen aard zijn, bijzonder in de ledematen en romp; zeldzamer in de gelaatsspieren. De verhooging der gevoeligheid is zeer beduidend, en de geringste uitwendige indruk, doet de stuipachtige toevallen klimmen, en gelijktijdig is hiermede lichtschuwheid verbonden. Eindelijk houden de krampachtige bewegingen op, men hoort eenen zucht lozen, er ontstaat geeuwen en een hevig lagchen of weenen, zonder eenige oorzaak. Thans heeft de hysterische kramp zijn einde bereikt, de lijders herkennen naauwkeurig de hun omringende personen, herinneren zich zelfs het geringste, dat gedurende den aanval plaats had, en indien de verstandelijke vermogens eenige wijziging ondergaan hebben, bestaat dezelve daarin, dat zij werkzamer zijn dan in den gezonden toestand. De lijders klagen over groote matheid, en zijn onuitputtelijk in het optellen van de verschillendste pijnen, hebben eenigen hinder van benaauwdheid op de borst, en hevige hartkloppingen. De meteoristische zwelling van den onderbuik houdt op, menigvuldige winden ontsnappen, en eene menigte gas stroomt uit den endeldarm, zij worden slaperig, welke slaap rustig is, en op de hysterische pijnen verligtenden invloed heeft.

Niet in alle gevallen houdt de krampaanval zoo plotselijk op, en na eenige remissiën treden de krampachtige verschijnselen weder te voorschijn. Zoo blijven zij van de hysterische stuipen eenen geruimen tijd bevrijd.

In de tusschentijden, welke de aanvallen van elkander scheiden, hebben de verschillendste toestanden plaats. Somtijds genieten de lijders in deze tijdperken eene volkomene gezondheid, meermalen intusschen worden zij door verschillende zenuwtoevallen, neuralgiën, gastralgiën, enz., aangedaan; nu eens is de stondenvloed ge-

regeld, dan eens is dezelve moeijelijk, of houdt geheel op. De lijders zijn bleek, mager, en hun uiterlijk voorkomen toont een diep, belangrijk lijden aan; de epileptici daarentegen genieten in de tusschentijden eene ongestoorde gezondheid, en gewoonlijk zien zij er zelfs bij het toenemen der ziekte, welgesteld uit.

Het hysterisch lijden blijft, gelijk de epilepsie, eenen geruimen tijd weg, en heeft een constitutioneel lijden tot grond, ook is het zeer moeijelijk, het wederkeeren der aanvallen voor te komen. Niet zeldzaam ondertusschen, nemen in den aanvang zeer hevige aanvallen bij vorderenden leeftijd af, en dikwerf verdwijnen zij geheel op dien leeftijd, op welken de stondenvloed een einde neemt. Het hysterisch lijden, dat nog onlangs, of door gemoedsaandoeningen, of hevige indrukken ontstaan is, geneest wel eens, indien de inwerkende oorzaken weggenomen worden.

Waarschijnlijk is het wel niet, dat, gelijk eenige Schrijvers gelooven, de hysterie met de nymphomanie verwisseld kan worden, daar de laatste eene soort van storing des verstands is, en ook niet die verschijnselen laat opmerken, welke de hysterie kenmerken.

Verder heeft men het noodig geoordeeld, verschillen vast te stellen tusschen hysterie en hypochondrie. Indien al ook in de tusschentijden der aanvallen deze beide toestanden met elkander verwisseld konden worden, zoo is toch, in dit geval, eene diagnostische dwaling, indien men op de eigendommelijke hysterische krampen acht geeft, onmogelijk.

Dikwerf ondertusschen, is een naauwkeurig en juist onderscheid tusschen hysterie en epilepsie zeer moeije-

lijk, en de volgende tafel zal het diagnostisch onderscheid tegen elkander overstellen:

In de hysterie volgen op bijzondere invloeden de aanvallen, en bepalen zich tot eene zekere plaats.	In de epilepsie ontstaat plotselijk en verrassend eenen aanval, zonder eene eigendommelijke aanleidende oorzaak te bespeuren.
Gedurende eenen hysterischen aanval, blijvende verrigtingen des verstands onaangedaan.	Een epileptische aanval is altijd met volkomen verlies van bewustzijn vergezeld.
In eenen hysterischen aanval, zijn de stuipen onregelmatig, en gaan met afwisselende uitstrekking en buiging der ledematen vergezeld.	In eenen epileptischen aanval, hebben de stuipen altijd eenen en denzelfden vorm, de ledematen zijn uitgestrekt, onbewegelijk, of zij worden door plotselijke trekkingen heen en weder geworpen; de ledematen zijn meest bestendig te zamengetrokken, gelijk bij de tonische krampen.
In de hysterische stuipen vloeit slechts hoogst zeldzaam schuim uit den mond.	Een kenmerkend teeken der epilepsie is, het wit, nu en dan bloedig schuim, hetwelk tusschen de lippen te voorschijn komt.
Onmiddelbaar na een hysterisch toeval, bekomen de lijders weder het volle gebruik der verstandelijke vermogens.	Indien het epileptisch toeval voorbij is, vallen de lijders doorgaans in eenen diepen snorkenden slaap, en eerst na geruimen tijd komen zij weder tot zich zelven, behouden echter

Zeldzaam bemerkt men, ten gevolge van eene hysterische aandoening of aanval, eene stoornis in de verstandsvermogens, ten hoogste somtijds eene verhoogde verstandelijke vatbaarheid.

nog altijd eene botheid des verstands en matheid der ledematen.

Gewoonlijk brengt de epilepsie verstandeloosheid te weeg.

Een hysterisch toeval houdt doorgaans een half uur aan, en soms langer, hoogst zeldzaam zijn de aanvallen van korteren duur.

De epileptische stuipen houden slechts hoogst zeldzaam, zonder remissiën, eenen langen tijd aan. Er is eene soort van epileptische toevallen, die maar eenige minuten aanhouden.

Na een overzigt van het zoo even gezegde, schijnt de diagnostiek der hysterie en epilepsie zeer gemakkelijk te zijn. Dit is ook het geval, indien de ziekte maar eenvoudig is, zoodra echter ergens eene *complicatie* voorhanden is, is de diagnose in eenen moeijelijk te doordringen nevel gehuld. Zelden heeft hysterie gevaarlijke gevolgen, en alleen de lange duur der kenmerkende toevallen is de grond der gevaarlijkheid van dit lijden. Schier altijd heeft de hysterie eenen storenden invloed op de zenuw- en verstandsverrigtingen tot oorzaak, zoo als: wederwaardigheden, ongelukkige liefde, toorn en dergelijke: schrik brengt eerder epilepsie, dan hysterie te weeg. Eene moeijelijke menstruatie, of de aanvang van dezelve, schijnen het uitbarsten van hysterische krampen te bevorderen. Ge-

woonlijk doet de hysterie meerdere voorwerpen van dezelfde familie aan, zelden één alleen uit dezelve. Eindelijk wortelt zij het meest bij die voorwerpen, welke aan andere zenuwziekten onderworpen zijn.

De middelen, die men aangewend heeft, ten einde den wederkeer van hysterische aanvallen te verhoeden, zijn zeer talrijk, en de strijdigste geneeswijzen zijn afwisselend met geestdrift aangeprezen geworden. Men heeft zelfs van anti-hysterische middelen gesproken, alhoewel toch de dagelijksche ondervinding voldoende bewijst, dat er geen middel is, hetwelk eene specifieke geneeskracht tegen de hysterie bezit.

Slechts het lang aanhoudend gebruik van geneesmiddelen, kan eene genezing van deze ziekte voortbrengen. Verdovende middelen, menigvuldige baden, spaarzame leefregel, rust en vrolijkheid des gemoeds, ligchaamsbewegingen, verstrooijing, rijden, zwemmen en loopen, kunnen tot genezing der hysterische toevallen heilzaam werken. De meening, dat het huwelijk de genezing der hysterie te weeg brengt, berust op eene dwaling. Indien al een huwelijk in sommige gevallen eenen gelukkigen uitslag gehad heeft, zoo is deze alleen gegrond in de nieuwe betrekkingen, in welke de lijderes verplaatst wordt.

Onder andere omstandigheden worden ook de aanvallen menigvuldiger en heviger, door den nieuw bijkomenden zenuwinvloed. Voor het overige heeft ook eene spaarzame levenswijze goede gevolgen gehad. In zeer vele gevallen is het behandelen der oorzaak voldoende, en bewerkt men genezing door afleidende middelen aan de onderste ledematen, en dikwerf door ontstekingwerende middelen.

Periodieke tusschenpoozende Hysterie. De tusschenpoozen zijn een kenmerkend verschijnsel der neurosen, en de in regelmatige tijdperken verschijnende tusschenpoos vertoont zich zeer dikwerf in pijnlijke neurosen en neuralgien, daar zij slechts hoogst zeldzaam in de bewegingen, gelijk in de epilepsie en hysterie voorkomt. Uit deze oorzaak verdient het volgend geval de opmerkzaamheid der practici.

Eene vrouw, twee-en-veertig jaren oud, van mageren ligchaamsbouw, leed, sedert twee weken aan eenen dagelijks te 5 ure na den middag periodiek wederkerenden hysterischen aanval.

De eenigzins gespletene tong was wit beslagen, en de smaak pappig en bitter; iederen dag der ziekte ontstond er walging zonder braken. De maagstreek was pijnlijk, gelijk ook het overige gedeelte des buiks, bijzonder in de navelstreek, de ontlastingen waren normaal. De kwade smaak in den mond, gelijk ook het gevoel van walging, waren reeds voor het begin des aanvals voorhanden. De pols acht-en-veertig slagen in eene minuut. In de onderste helft van de borstbeenstreek bestond eene hevige pijn, een drooge menigvuldige hoest verraadde eene slepende aandoening der longen.

Bij het trappen klimmen zeide zij eene drukking der borst te gevoelen. De stondenvloed kwam veertien dagen te laat, en een bleek bloed vloeide in ruime mate af.

Voor twee jaren had de lijderes soortgelijke aanvallen gehad, welke in de zesde week harer zwangerschap plotselijk en zonder bekende oorzaak verschenen.

Zij herhaalden zich iederen dag en op eene onregel-

matige wijze, nu eens eenmaal, dan twee- of driemaal op denzelfden dag, maar nooit op hetzelfde uur.

Het aanhouden der aanvallen was verschillend, van vijf minuten tot een half uur. Hoofdpijnen kondigden derzelver begin aan, op welke rillingen, van de onderste ledematen uitgaande, volgden. De rillingen klommen tot de hevigste koude, zoodat de lijderes naauwelijks vast konde gehouden worden. Gelijktijdig werdt de buik opgezet, en de lijderes had het gevoel als van eenen uit den buik opklimmenden bal, welke, door de borst gaande, in het strottenhoofd zich begaf, alwaar hij een gevoel van te zamensnoering en worging veroorzaakte. De, de lijderes omgevende voorwerpen schenen zich om haar heen te draaijen, het werdt haar donker voor de oogen, en zij viel bewusteloos op den grond.

Nadat zulk een aanval op deze wijze van vijf minuten tot een half uur aangehouden had, volgde een gevoel van hitte, en slechts moeiheid bleef bestaan, zoodat haar ligchaam als geslagen scheen.

Nadat eene ontstekingwerende behandeling, aderlatingen, bloedzuigers aangewend waren, en de aanvallen slechts eenmaal daags, maar op verschillende tijden wederkeerden, beviel zij na twee maanden ontijdig, waarna de aanvallen een einde namen.

Dit alles geschiedde gedurende de maanden Julij, Augustus, September en October 1834. Wij gaan thans over tot de toevallen, die zich in Junij 1836 vertoonden, met welk tijdstip wij begonnen zijn, dezen aanval te beschrijven.

Den 18den Junij ontstond de eerste aanval des namiddags om drie ure, die eenige minuten aanhield,

met verlies van bewustzijn gepaard, eene tweede om vijf ure. De aanvallen zijn gepaard met hitte en pijn in het voorhoofd.

Den 19den Junij werd voorgeschreven 8 grein zwavelzure quinine, de eene helft te nemen om elf ure, de andere om twaalf ure. Aanval tegen vijf ure na den middag.

Den 20sten. Dezelfde verschijnselen en dezelfde toestand als gisteren, 12 grein zwavelzure quinine wordt in drie giften gegeven. Aanval ten half vier ure na den middag.

Den 21sten. Twee aanvallen na den middag; de eene om een uur, de andere om vier ure, en van langeren duur als de eerste.

Van nu af aan verscheen er geen aanval meer, en de lijderes was genezen. De opmerkenswaardigste omstandigheden in dit geval zijn: de periodieke vorm der krampziekte, en de invloed der zwangerschap op de voorafgaande toevallen.

IV.

Over plaatselijke Hysterische aandoeningen.

(B. C. BRODIE, *London Medic. Gazette* 1836.)

Dagelijks komen in de praktijk gevallen voor, in welke een bepaald gewricht door krampachtige gevoeligheid en pijn, vergezeld van zwelling der zachte deelen, aangedaan wordt; alhoewel de kenmerkende verschijnselen van gewoon gewrichtslijden en de gewone gevolgen van een abces of eene desorganisatie van het gewricht niet verschijnen. Zulk een toestand kan slechts tot een constitutioneel lijden, of tot een algemeen hysterisch lijden terug gebragt worden, ofschoon eene oppervlakkige onderzoeking gemakkelijk het voorhanden zijn van een hevig plaatselijk lijden vermoeden konde. Reeds de scherpzinnige waarnemer SYDENHAM laat zich over de hysterie aldus uit: Feminarum enim paucissimae ab omni horum adfectuum specie prorsus liberae sunt, si istas excipias quae laboribus adsuetae duram vitam trahunt.

Het is zeer waar, dat geneigdheid tot hysterische aandoeningen, onder die vrouwelijke voorwerpen, welke alle voordeelen en geneugtens van een goed en gemakkelijk leven genieten, heerschend is, en onder diegene, welke: « in het zweet des aanschijns hun brood eten," bijna in het geheel niet voorkomt, zoo dat BRODIE geene

zwarigheid maakt, de stelling aan te nemen, dat onder de hoogere standen der maatschappij, ten minste vier vijfden der lijderessen, welke oogenschijnlijk door gewrichtsziekten aangedaan worden, aan hysterie en niets anders lijden.

Het heupgewricht is de menigvuldigste zitplaats van het lijden, en er doen zich symptomen voor, die volkomen gelijk zijn aan die der ziekten van de kraakbeenderen en beenderen, zoodat slechts een naauwkeurig onderzoek de diagnose zal bepalen.

De pijn in het gewricht en in de knie, wordt door druk en beweging van het lid vermeerderd, en de lijderes ligt dikwerf op een bed of rustbank in eene bepaalde houding, alles nog verschijnsel eener ziekte van het heupgewricht; de pijn echter in het algemeen, bepaalt zich niet tot eene enkele plaats, maar strekt zich tot het geheele lid uit, de lijder schreeuwt, indien men op de heup drukt, maar ook even zoo, indien men op het darmbeen, op eene zijde in de streek der valsche ribben of zelfs op den enkel of op het been onder aan den knokkel drukking te weeg brengt, en vooral zijn de algemeene bekleedselen de zitplaats der ziekelijke verhoogde gevoeligheid. Het verwekt eene hevige pijn, indien men in de huid knijpt en dezelve een weinig in de hoogte heft, ook wanneer men den kop van het heupbeen sterk in de kom indrukt. Door het gestadig denken aan de pijn wordt dezelve heviger, en zoo zullen zij ook, in een belangwekkend gesprek gewikkeld, naauwelijks aan de pijn denken, die zij anders voor ondragelijk zouden gehouden hebben. De bilspieren nemen niet af en de bil heeft geen afgeplat voorkomen, en in het algemeen

doet het uitzigt van de lijderes geenszins tot eene verzwering der beenderen of kraakbeenderen des heupgewrichts besluiten. Het bij dezen laatsten ziekelijken toestand eigenaardig pijnlijk in de hoogte trekken van het lid ontbreekt, hetgeen bijzonder des nachts plaats heeft en niet zelden van schrikverwekkende droomen vergezeld is. De hevigheid der pijn is nu en dan zoo groot, dat de lijderes daardoor in het slapen verhinderd wordt, of ontstaat er al slaap, zoo is dezelve vast, en houdt verscheidene uren achtereenvolgende aan. Deze toestand duurt weken, maanden en zelfs jaren, zonder dat abcessen of andere kwade gevolgen ontstaan. Soms ontstaat er eene algemeene zwelling van het lid en van de bil, welke zeer verschilt van de zwelling die bij een abces plaats heeft, en gevormd wordt ten gevolge van eene zwelling der kleine vaatjes, of van eene uitstorting in het celweefsel. In eenige hoogst zeldzame gevallen is het gezwel meer bepaald en omschreven. Er vertoont zich geene waarneembare vochtgolving, en het laat zich het best vergelijken met eene zeer groote blutsvlek. Eene zorgvuldige onderzoeking zal dit gezwel van een abces onderscheiden, en tot nog meerdere zekerheid kan men met eene naald eenen prik geven, welke, indien het gezwel etter bevatte, dezelve stellig voor den dag zoude doen komen. Wel eens hebben de omgevende deelen eenen geheel eigenaardigen vorm, te weten: een uitsteken van het bekken naar achteren, terwijl het aan de zijde, welke de zitplaats des lijdens is, verheven is, zoodat het met de wervelkolom in plaats van eenen regten, eenen scherpen hoek maakt. Onder deze omstandigheden is het been aanmerkelijk verkort, zoodat de lijderes, in-

dien zij regt op staat, met den hiel van dat been den grond niet aanraakt. Een oppervlakkig waarnemer konde hier gemakkelijk tot het vermoeden gebragt worden, dat deze toestand zijnen grond had in eene werkelijke verplaatsing van het heupgewricht, en inderdaad, het vereischt eene naauwkeurige onderzoeking, ten einde in te zien, dat deze zonderlinge verkorting alleen het gevolg is van eene bijzondere werking van bepaalde spieren, en van een lang aanhoudend volharden in eene tegennatuurlijke ligging.

Indien het kniegewricht de zitplaats des lijdens is, zoo hebben de verschijnselen eene groote overeenkomst met de zoo even beschrevene. Er is insgelijks eene groote gevoeligheid van het gewricht aanwezig, welke zich naar boven tot het dijbeen, en naar beneden tot den voet uitstrekt.

Bij de onderzoeking lijdt de lijderes veel minder, indien men hare opmerkzaamheid tot andere omstandigheden bepaalt, en het veroorzaakt zelfs geene pijn, indien men de gewrichtsoppervlakte van het scheenbeen tegen de tegenovergestelde van die des dijebeens aandrukt, indien slechts daarbij het gewricht maar niet verder bewogen wordt.

In de meeste gevallen wordt het geheele been uitgestrekt gehouden, terwijl bij een wezentlijk lijden van het gewricht, hetzelve altijd eenigzins gebogen is. Deze verschijnselen kunnen zonder eene stoffelijke verandering, gedurende eenen onbepaalden tijd aanhouden; weken, maanden, zelfs jaren lang behoudt het lid zijne gewone grootte en gedaante, en slechts toevallig vertoont zich, namelijk aan de overzijde, boven en

aan iederen kant der knieschijfband eene geringe zwelling.

Het gezegde zal voldoende zijn, om den aard dier verschijnselen, welke zich opdoen, indien een ander lid door hysterische aandoeningen aangedaan wordt, te bepalen, en de volgende aanmerkingen gelden voor alle gevallen van dezen aard.

In de meeste gevallen zijn de aldus aangedane lijderessen den ontwikkelingsleeftijd nog niet voorbij, en doorgaans is eene onregelmatigheid in de maandstonden voorhanden, alhoewel er ook gevallen zijn, in welke deze overeenkomstig den gezonden toestand zijn.

Voorwerpen, welker handen altijd koud zijn, eenen kleinen pols hebben, en bij welke andere verschijnselen tevens eenen zwakken bloedsomloop aankondigen, vertoonen eene grootere geneigdheid tot hysterische aandoeningen, alhoewel men toch niet zeldzaam de zoo even opgegevene verschijnselen, in vereeniging met eene bloeijende ligchaamsgesteldheid, en toereikende ontwikkeling der dierlijke warmte aantreft.

In eenige gevallen vertoont het aangedaan gewricht, en zelfs het geheele lid eene merkwaardige afwisseling van hitte en koude, zoodat deze des morgens bleek en koud zijn, alsof nog naauwelijks eenig spoor van bloedsomloop in dezelve voorhanden was, des namiddags en des avonds heet kunnen worden, een toestand, welke en den lijder en niet zeldzaam den geneesheer zelven bezorgd doet zijn, alhoewel nimmer kwade gevolgen daaruit ontstaan. Doorgaans bestaan er bij de op dusdanige wijze aangedane lijderessen, ook nog andere bewijzen harer geneigdheid tot hysterische aandoeningen. Soms ontstaan er hysterische aan-

vallen, welke bij het verschijnen der plaatselijke aandoeningen verdwijnen en weder te voorschijn komen, zoodra als het plaatselijk lijden nalaat.

De oorsprong dezer verschijnselen moet niet zelden tot eene vroegere zware ziekte worden terug gebragt, ten gevolge van welke de zieke zeer uitgeput is geworden, of zij hebben in eene ternederdrukkende gegemoedsgesteldheid hunnen grond. Even zoo is ook de invloed van den geest voldoende, om genezing daar te stellen, ofschoon in geenen deele hiermede de onderstelling bewezen zal worden, dat deze aangevoerde verschijnselen alleen bij vrouwelijke individuen met ziekelijk verhoogde verbeelding, plaats hebben; integendeel heb ik jonge meisjes met eene normale verbeeldingskracht en goed ontwikkelde verstandelijke vermogens gekend, die niet vrij van deze ziekte waren, alhoewel deze aanmerking hier nog bij moet worden gevoegd, dat in het laatste geval de genezing veel gemakkelijker plaats vindt.

Ofschoon dat pijnlijk, en onwillekeurig naar boven trekken van het lid, hetgeen bij caries der gewrichten voorhanden is, ontbreekt, zoo zijn toch krampachtige zamentrekkingen der spieren geene ongewone verschijnselen bij deze aandoeningen, en zij worden vaak reeds door het knijpen en zacht aanraken der algemeene huidbekleedselen te voorschijn gebragt. Zoo weinig echter als deze krampachtige verschijnselen ontstaan, indien de opmerkzaamheid der lijderessen afgeleid wordt, even zoo dikwerf ontstaan zij ook, zonder eenige merkbare oorzaak. In al deze gevallen gevoelt de lijderes eene groote zwakte in de ledematen welke niet zeldzaam toeneemt, naar-

mate de spieren eenen langeren tijd in eenen toestand van werkeloosheid gebleven zijn. Dit gevoel van zwakte neemt ook toe, naarmate de smart en de ziekelijke gevoeligheid des gewrichts afnemen, zoo dat ten laatste die zwakte het voornaamste verschijnsel is. Onder deze omstandigheden hooren wij de lijderessen dikwerf zeggen dat zij geene pijnen gevoelen, maar eene zeer groote zwakte in de ledematen, welke hen het gaan belet. Indien het been langen tijd horizontaal gelegen heeft, als dan schijnen ook de vliezen der kleine bloedvaatjes deel te nemen in dien toestand in welken zich de spieren bevinden, zoo dat, indien de voet voor de eerste maal op den grond gezet wordt, de huid eene roodachtige, of donkerroode, of purperachtige kleur verkrijgt.

In de meesten der gevallen komen de opgegevene verschijnselen trapswijze te voorschijn, en verdwijnen ook doorgaans aldus, ofschoon zij ook niet zeldzaam zonder eenige merkbare oorzaak plotselijk ophouden. In den jare 1834 werd ik geraadpleegd over eene jonge vrouw, welke aan duidelijk gekenmerkte hysterische aandoeningen leed, die zich op het heupgewricht geplaatst hadden. Daar zij zich te *Londen* niet ophield, konde ik het geval niet verder nagaan, maar na korten tijd schreef mij de Geneesheer, die haar toen behandelde, dat, nadat de verschijnselen stellig reeds twee jaren geduurd hadden, zij plotseling op eenen nacht bij het omdraaijen in bed het gevoel gehad had, alsof er iets in het heupgewricht uitgerekt was, en van dat oogenblik af aan waren alle verschijnselen geheel en al verdwenen.

In October 1833 behandelde ik insgelijks eene jonge

vrouw, welke oogenschijnlijk aan eene ziekte van het heupgewricht leed. Bij een naauwkeurig onderzoek van het geval, overtuigde ik mij al spoedig dat hier slechts eene hysterische aandoening en geenszins eene wezentlijke gewrichtsziekte voorhanden was. Dienvolgens schreef ik haar voor het bed te verlaten, ligchamelijke bewegingen te maken en te paard te rijden. Na verloop van een jaar schreef mij hare vader, dat de lijderes mijnen raad gevolgd hebbende, het gewricht vrij konde bewegen, maar nog altijd pijnen en lamheid in hetzelve gevoeld had, tot dat zij, bijna voor zes weken, bij eenen val van het paard, op het ziekelijk been te staan kwam. Oogenblikkelijk gevoelde zij een sterk opspringen in het gewricht, hetgeen met eene hevige, maar niet lang aanhoudende pijn verbonden was, en, tot hare grootste verwondering waren de pijnen in het ziekelijk gewricht geheel en al verdwenen, en van het oogenblik af aan konde zij het eene been zoo goed als het andere gebruiken, en sints dien tijd had zij geen hysterisch toeval meer; om kort te gaan, zij is nu volmaakt genezen.

Geenszins is het bewezen dat vrouwelijke voorwerpen alleen door hysterische aandoeningen aangedaan worden, en er komen, indien dan al ook hoogst zeldzaam, gevallen voor, in welke mannen, op dezelfde wijze worden aangedaan. Ik gebruik de uitdrukking hysterie dewijl dezelve algemeen aangenomen is, omdat zij niet goed met eene andere kan verwisseld worden, al hoewel de Etymologie gemakkelijk tot een onbepaald begrip van het wezen dezer ziekte aanleiding geven konde, daar toch het oorspronkelijke lijden niet in de baarmoeder maar in het zenuwstelsel zijne zitplaats heeft.

Niet zelden geschiedt het dat de hysterische aandoening in de wervelkolom haren zetel heeft, en zulke gevallen worden maar al te dikwerf miskend, dewijl men dezelve voor eene verzwering van het tusschen de wervelen liggende kraakbeen en van het ligchaam des wervels aanziet, en mij zijn talrijke voorbeelden bekend, alwaar ten gevolge van dit ongelukkig misverstand jonge meisjes tot eene horizontale ligging, en zelfs tot de pijn door het aanwenden van bijtmiddelen en haarsnoeren gedurende verscheidene jaren veroordeeld werden, terwijl het zijn in de vrije natuur, ligchaamsbewegingen en afleiding, de genezing in eenige maanden hadden kunnen daarstellen.

In dusdanige gevallen klaagt de lijderes over pijn en groote gevoeligheid in den rug, bij welke verschijnselen nog de volgende komen, welke voornamelijk bij dragen, om den geneesheer in zijne diagnose te doen dwalen, zoo als pijn in de ledematen, namelijk in de onderste, een gevoel van zamensnoering der borst, krampachtige zamentrekkingen der spieren, die nu en dan door verandering der ligging, zonder waar te nemen oorzaak, ontstaan, een gevoel van zwakte in de onderste ledematen, zoo dat zij naauwlijks in staat zijn den last des ligchaams te dragen, somtijds wezentlijke verlamming en moeijelijkheden bij de waterlozing. Indien in den beginne de lijderes klaagt over pijn in den rug, dan is het niet te ontkennen, dat het zeer moeijelijk is, eene goede diagnosis op te maken, deze moeijelijkheid verdwijnt echter later, en een eenigzins ervaren waarnemer zal over de eigentlijke natuur des lijdens niet in twijfel blijven kunnen. De pijn in de ruggegraat bepaalt zich niet tot ééne enkele plaats,

maar strekt zich over verscheidene streken der wervelkolom uit, of verspringt niet zelden van de eene naar de andere plaats. De huid is voornamelijk de zitplaats van deze ziekelijke gevoeligheid des rugs, en gemakkelijker verdraagt de lijderes eenen druk op den wervel, als eene ligte kneep in de huid. De pijn is doorgaans heviger, als bij een werkelijk lijden der wervelkolom, en de spierkrampen gelijken veel aan die, welke bij chorea voorkomen. Indien verlamming aanwezig is, zoo is dezelve geheel verschillend van die, welke door druk op het ruggemerg of de hersenen ontstaat, en ik maak van deze gelegenheid gebruik, om met betrekking tot hysterische verlamming in het algemeen eene aanmerking te maken, welker juistheid wel door al diegenen, die dit onderwerp de noodige opmerkzaamheid geschonken hebben, erkend zal worden. Het eigendommelijke der hysterische verlamming bestaat namelijk daarin, dat het geen onvermogen der spieren is, om de uitdrukkingen der wil ten uitvoer te brengen, maar die omstandigheid alleen, dat de verrigtingen van den wil zelfs niet uitgevoerd worden; tevens volgende omstandigheden: het geheel uiterlijk der lijderessen, het levens-tijdperk in hetwelk zij zich bevinden, de toestand der maandstonden, en vooral de meerdere of mindere geneigdheid tot hysterische aandoeningen zullen in het algemeen tot gids zijn voor de diagnose.

De handelwijze van eenige Geneesheeren, die langs de ruggegraat eene in warm water gedoopte spons heen en weder wrijven, met het denkbeeld, dat indien de lijderes daarbij pijn ondervindt, dit een bewijs van

voorhanden zijnde caries zijn zoude, geeft geenen juisten uitslag, daar de ondervinding leert dat deze handelwijze diegenen, welke aan eene zenuwachtige pijn in de ruggengraat lijdende zijn, eene groote pijn veroorzaakt, even als of werkelijk caries bestond.

Hysterische pisopstopping komt zoo menigvuldig voor, dat eene bijzondere beschrijving van dezelve overvloedig zoude zijn. Overigens geldt ook aangaande dit verschijnsel dezelfde aanmerking, welke reeds bij de overige vormen der hysterische verlammingen gedaan is, dat namelijk de verlamming en hier de pisopstopping niet daardoor ontstaat, dewijl de spieren den wil niet ten dienste staan, maar de wilskracht zelve hare verrigtingen niet uitoefent. Aldus is het ten minste in het begin der ziekte; indien echter de blaas gedurende langen tijd in eenen toestand van buitengewone uitzetting verkeerd heeft, zoo kan werkelijke verlamming van dezelve ontstaan, en de urin zal alsdan zonder behulp der blaas niet uit dezelve ontlast worden. In deze en andere gevallen, bij welke de blaas zeer uitgezet is geworden, wordt het slijmvlies chronisch ontstoken, en scheidt het gewoon draderig slijm af, ja zelfs ergere gevolgen kunnen hieruit ontstaan. In een geval, hetgeen ik gelegenheid had waar te nemen, werden bij eene lange verontachzaming der hysterische pisopstopping op eenmaal 40 oncen pis door middel des catheters geloosd, en bij het onderzoek na den dood vond ik de blaas buitengewoon verwijd en van eene donkere, bijna zwarte kleur; slechts flaauwe sporen van hare natuurlijke bewerktuiging vertoonden zich, de spiervezelen waren van elkander getrokken, en het inwendig vlies had het aanzien van eene zeer dun, fijn, gemakkelijk

los te maken vliesje. De zwarte kleur der blaas konde geenszins in koudvuur haren grond hebben, want de stinkende lucht, en buitendien, behalve de zwarte kleur, ontbraken alle teekenen van koudvuur. Vrouwen welke aan hysterische pisopstopping lijden, genezen doorgaans, indien zij aan zich zelve overgelaten worden, in zeer korten tijd, dikwerf op eens; wordt daarentegen de catheter gebruikt, zoo kan deze beterschap tot eenen onbepaalden tijd uitgesteld worden, en als algemeene regel kan gelden, dat men in zulke gevallen nooit zijne toevlugt tot den catheter nemen mag, behalve dan, wanneer werkelijke verlamming der blaas voorhanden is en kwade gevolgen te duchten zijn, indien de blaas niet kunstmatig geledigd wordt.

Hysterische stemloosheid of verlies der stem beantwoordt, met betrekking tot het onderscheid der aangedane deelen, geheel aan de pisopstopping. Zij ontstaat op eens en verdwijnt, na dat zij maanden, zelfs een tot twee jaren geduurd heeft, even zoo plotselijk weder. Somtijds, indien een hevige indruk des gemoeds gewerkt heeft, spreekt de lijderes met de natuurlijke stem, terwijl zij nog kort te voren slechts in staat was, zacht te lispen. Deze spoedige genezing is of van duur of de vorige toestand keert terug. Ook bij het mannelijk geslacht is deze verschijning niet zeldzaam, namelijk bij den geestelijken stand, eensdeels, dewijl zij doorgaans een zittend leven voeren, en anderdeels, omdat hun beroep hun noodzaakt, in het openbaar met luider stemme te spreken.

Tympanitische opzetting der darmen, is bij jonge hysterische vrouwen geen ongewoon verschijnsel, zoo zelfs, dat indien eene groote uitzetting bestaat, dezelve

dikwerf met hydrops ovarii verwisseld wordt. Ik geloof, dat in de meeste gevallen in welke men de lijderessen door jodium of andere middelen van eene waterzucht der eijernesten geloofde te genezen, deze tympanitische opzetting van het onderlijf voorhanden was. De juiste diagnose is ondertusschen zoo moeijelijk niet. Vooreerst de niet voorhanden zijnde golving biedt reeds een niet aanwezig zijn eener vloeistof aan en verder toont ook de door percussie te weeg gebragte toon duidelijk de oorzaak dezer opzetting, aan. Indien deze opzwelling eenen beduidenden omvang heeft, zoo is het onderlijf pijnlijk, en de ademhaling wordt bezwaarlijk, omdat het nederdalen van het middenrif gestremd is. Is het lijden van dien aard, dat men een warm bad bezigt, en is de tympanitische opzwelling van belang zoo merkt men dat de lijderes op de oppervlakte des waters drijft, in plaats van naar den grond te zinken, en wordt eene elastieke buis ingebragt, tot aan het bovenste gedeelte van den endeldarm, zoo ontsnapt door die buis in sommige gevallen de lucht, als men op het onderlijf drukt en het lijf keert tot zijnen gewonen omtrek weder; binnen weinige minuten wordt het echter weder opgezet. Eene inspuiting van een aftreksel van wijnruit zal soms denzelfden uitslag opleveren.

Niet zeldzaam lijden jonge vrouwen aan eene aandoening der borst, die overeenkomt met de hysterische aandoeningen der gewrichten, en zich door bijna gelijke verschijnselen aankondigt: dergelijke gevallen zijn te vinden in de waarnemingen van A. Cooper over de ziekten der vrouwelijke borst.

De lijderes klaagt over pijnen in de borst, en krimpt ineen, indien men op dezelve drukt, of de huid maar

even knijpt, somtijds ontstaan bij het onderzoek trekkingen of bewegingen des ligchaams; wordt het onderzoek zoo gedaan, dat de gedachten der lijderes op andere zaken gevestigd zijn, zoo onstaan niet alleen die trekkingen niet, maar zij ondervindt ook zelfs niet de geringste pijn. Die pijnlijke gevoeligheid bepaalt zich niet alleen tot de borst, maar zij strekt zich ook tot de okselholte en onder den arm uit. Alhoewel men geene merkbare zwelling der borst opmerkt, desniettegenstaande wordt toch, indien het lijden van langen duur is, het geheel orgaan aanmerkelijk vergroot, waarschijnlijk ten gevolge van vermeerderden bloedaandrang naar de kleine vaatjes; de huid ondertusschen is niet rood, maar eenigzins bleeker dan gewoonlijk, met een glinsterend voorkomen.

Men moet deze gevallen niet verwisselen, met een zeldzaam voorkomend prikkelbaar gezwel der borst, zoo als in het werk van A. Cooper, op de bijgevoegde plaats afgebeeld is, als ook even min met die zwellingen welke in iederen leeftijd bij vrouwen voorkomen kunnen zonder eene hysterische praedispositie. In deze gevallen zijn de pijn en gevoeligheid geringer, als bij de ware hysterische aandoening der borst, en de stellige verzekering van den kant des Geneesheers, dat geen werkelijk lijden aanwezig is, zal zeker alleen voldoende zijn, om de genezing te bewerken, hetgeen echter bij ware hysterische aandoeningen niet het geval zijn zal.

De hysterische trommelzucht gaat bijna altijd met eene meerdere of mindere verstopping der ingewanden gepaard; ofschoon dit verschijnsel ook bij alle overige

hysterische aandoeningen dikwerf voorkomt. Talrijke gevallen zijn mij bekend, waar dusdanige verstopping voor eene strictuur van het bovenste gedeelte van den endeldarm gehouden werd.

Somwijlen wordt daardoor de Geneesheer tot misvatting in de diagnose gebragt, door dat hij het voor stellig aanneemt, eene lange bougie moest in den endeldarm kunnen worden gebragt, indien geene wezentlijke te zamensnoering van denzelven bestond; maar hij bedenkt niet dat de natuurlijke gekronkelde toestand des darms dikwerf alleen voldoende is, om het doordringen van eene bougie, zelfs in eenen gezonden endeldarm niet verder dan eenige duimen te laten plaats hebben. Het zeggen der lijderes dat zij behoefte gevoelt om aftegaan, en toch niet in staat is om zich te ontlasten, is eene bijdrage om deze dwaling te versterken. De hysterische verstopping is in zoo verre van gelijke natuur als de hysterische pisopstopping, dat de uitdruk des wils niet uitgevoerd wordt, uitgezonderd indien de ophooping der drekstoffen tot eenen te hoogen graad gestegen is. Waarschijnlijk is ook het, bij de Hysterie voorkomend moeijelijk slikken, van denzelfden aard, hetgeen dikwerf ten onregte voor eene strictuur van den slokdarm gehouden wordt; er is geene wezentlijke kramp voor handen, maar alleen eene onvolkomene werking dier spieren des wils, door welke het slikken tot stand gebragt wordt. Bij tijden komen ook hysterische verschijnselen van regtstijvigheid voor, of onder den vorm van mondklem of opisthotonos. Het door Dr. Phillips bekend gemaakt geval van krampachtig geslotene onderkaak (locked jaw), hetwelk door inspui-

ting van terpentijnolie in den endeldarm genezen werd (in het VI Deel van de *Medico-Chirurgical Transact.*) is duidelijk van hysterischen aard.

Bij een groot aantal van gevallen ontstaan plaatselijke hysterische verschijnselen, die gewoonlijk hier of daar met een gering toevallig lijden verbonden zijn; eene omstandigheid die de diagnose zeer bemoeijelijkt.

Nemen wij het geval dat een vrouwelijk voorwerp gelaten is. Misschien heeft zij op dezen tijd eene hevige pijn in den arm, die echter ophoudt en de wond geneest goed. Spoedig daarop klaagt de lijderes weder over pijnen, welke langs den voorarm tot de hand en van den bovenarm, bovenwaarts tot de okselholte en tot de schouderen, zelfs tot de zijde van den hals en beneden naar de borst zich uitstrekken. Bij het onderzoek van het likteeken vindt men niets buitengewoons, alleen het bevoelen veroorzaakt pijn. Gewoonlijk zal zij zich over den heelmeester beklagen en zeggen, dat hij niet goed gelaten heeft, of de aderlating met een stomp of morsig lancet gedaan zij, of eene zenuw gekwetst heeft, terwijl de eigentlijke oorsprong van haar lijden toch maar alleen in den eigendommelijken toestand van haar zenuwgestel te zoeken is. Onderzoekt men het geval naauwkeuriger, zoo zal men bijna altijd vinden, dat reeds voor de verschijnselen, die na de lating zich vertoonden, zenuwachtige verschijnselen voorafgegaan waren, en dat, na het verdwijnen van dezelve weder anderen in hunne plaats treden.

Of in een ander geval heeft de lijderes eenen slag op het hoofd gekregen; zij wordt gelaten, openende middelen en eenen strengen leefregel worden voorgeschreven. Zijn daarna de krachten gezonken, zoo klaagt zij

nu meer dan te voren over hoofdpijnen, die doorgaans in vereeniging met andere verschijnselen, die echter niet tot de ontsteking behoren, ontstaan.

Als nu heeft zij een gevoel van duizeling of even als of water op haar hoofd neder droppelde. De gelaatskleur is bleek, de huid koud, de pols klein, snel en zwak. Indien onder zulke omstandigheden de geneesheer, de natuur van het geval niet kennende, met bloedontlastingen voort gaat, en eenen verderen strengen leefregel voorschrijft, zoo zullen spoedig al deze verschijnselen klimmen en andere van een beslissend hysterisch karakter er zich bijvoegen; en niet eerder, zal men eenigen schijn van beterschap gewaar worden, voor dat men tot eene meer beredeneerde behandeling is overgegaan.

Een jong meisje, van twaalf jaren, stak zich met de punt eener schaar in den wijsvinger der linkerhand. Oogenblikkelijk daarop volgde eene pijn langs de middel-zenuw, en den volgenden dag werd, door spier-zamentrekking de onderarm in eenen regten hoek tegen den opperarm gebogen. Er ontstonden misselijkheid en braken, zoodat alle contenta der maag uitgeworpen werden. Tevens werden alle spieren der hand en des voorarms door hevige krampen en trekkingen aangedaan. Allengs werden ook de andere gewrichten op dezelfde wijze aangedaan, zoodat de lijderes noch gaan noch staan kon. Soms werd ook het middenrif dermate aangedaan dat een toestand van stikken dreigde te ontstaan. Op eenen anderen tijd waren de kaakbeenderen door de te zamentrekking der kaauwspieren vast gesloten of de lijderes lag in eenen toestand van regt stijvigheid.

Soms ontstond er eene hevige hoofdpijn, en al deze verschijnselen hielden eenigen tijd aan, terwijl dan eens die groep van verschijnselen, dan weder eene andere, de heerschende was, tot dat de genezing begon.

Ter verdere opheldering diene nog het volgend geval. Eene vrouw, bijna dertig jaren oud, kwam in het *St. Georgs-Hospitaal*, wegens eene eenvoudige breuk van beide beenderen des voorarms. De breuk had niets bijzonders, alleen klaagde de lijderes over eene hevige pijn aan de plaats der breuk. Allengskens verbreidde zich deze naar boven den arm tot de okselholte tot den hals en het hoofd van dezelfde zijde. De minste beweging van den arm, zelfs het opligten van den voorarm van het kussen veroorzaakte eene hevige pijn en stuipachtige beweging van het lid, waarop spoedig een toestand van hysterische onmagt volgde, zoo als men de toestand noemen kon, in welken de lijderes eenige minuten naar den uiterlijken schijn even als dood ter nederlag. De breuk genas goed, maar de zenuwachtige verschijnselen hielden nog eenige weken aan en namen alsdan allengskens af. Opmerkenswaardig is de omstandigheid (welke tevens tot staving van mijne stelling dient dat deze verschijnselen namelijk meer hunnen grond in een constitutioneel dan in een plaatselijk lijden hebben,) dat de lijderes, bijna twee jaren voor dit ongeluk, eene geringe verwonding aan den knokkel bekwam, waarbij zich tevens zenuwachtige verschijnselen, geheel overeenkomende met de boven beschrevene, vertoonden. In beide gevallen hadden de lijderessen bloedspuwingen, hetgeen waarschijnlijk uit den keel of de luchtpijp ontstond.

Wel eens komt bij vrouwen, die tot hysterie aan-

leg hebben, en wel voornamelijk bij die, welke aan overprikkeling van den geest geleden hebben, eene aandoening der hand of van het handgewricht voor, die stellig tot de zoo even behandelde klasse behoort, welke haren grond heeft in een verrekken of in een ander gering toeval.

De in den beginne slechts geringe pijn in het handgewricht en op den rug der hand, wordt steeds heviger, en eenigen tijd daarna vertoont zich eene zwelling der zachte deelen, die zich tot aan de vingeren uitstrekt.

De huid is niet roodachtig, en na eenigen tijd verdwijnt de zwelling, de pijn alleen blijft terug en wordt door iedere beweging des lids vermeerderd, en wel te meer, naarmate de opmerkzaamheid der lijderes daarop gevestigd is. Bestendig houd zij hare hand in dezelfde houding, ten einde zoo veel als mogelijk is, iedere beweging te vermijden; het gevolg daarvan is, dat het handgewricht stijf wordt, en de hand een geheel eigenaardig aanzien bekomt; te weten de huid is week en glinsterend, en schijnt vaster dan gewoonlijk met de onder haar liggende deelen zamen te hangen. Deze toestand kan drie tot zes maanden, van een tot twee jaren aanhouden, de verschijnselen verdwijnen langzamerhand, zonder verder kwade gevolgen achter te laten. De uitgang echter is niet altijd zoo gunstig, somtijds worden de spieren des voorarms atrophisch en verlamd, de geheele hand ineengekrompen en niet te gebruiken, de vingers aanhoudend tegen de handvlakte zamen getrokken, de nagels dun en bultig.

Eenige gevallen mogen hier nog hunne plaats vinden, die het voorkomen van verschillende plaatse-

lijke verschijnselen, als gevolg van eenen hysterischen toestand nog helderder voor den dag doen komen.

Een meisje, achttien jaren oud, leed aan aanvallen van onophoudelijk niezen, hetgeen vergezeld ging van eene zeer rijkelijke uitvloeijing van eene waterige stof uit den neus. Deze toestand verwisselde zich met een zenuwachtig hoesten, terwijl zij op eenen anderen tijd aan eene eigendommelijke gewaarwording lijdende was, die onder den naam van globulus hystericus bekend is. Niet zeldzaam verschenen ook hysterische aanvallen, de bloedsomloop was zwak, handen en voeten koud, en de stondenvloed onregelmatig en gebrekkig. Voor het overige was zij wel en men bespeurde geen duidelijk neuslijden.

Eene gehuwde vrouw, zeven-en-dertig jaren oud, leed aan dezelfde aandoening van den neus, en gelijke rijkelijke slijmuitvloeijingen uit denzelven. Deze verschijnselen verschenen eenmaal in de week, en ieder keer niesde zij niet minder dan honderd malen; het waterig uitvloeisel uit den neus was zoo rijkelijk, dat een zakdoek door en door nat werd. Te gelijk had zij een onaangenaam gevoel in het gezigt en in het verhemelte, juist geene pijn, maar een gevoel, als of een worm in het vleesch kroop. Deze laatste verschijnselen stegen hoe langer hoe meer, naarmate de aanvallen van niezen minder werden. Na drie jaren had zij slechts iedere maand eenen aanval van niezen; maar de lijderes had hevige pijnen in de mondholte, de tong en tanden, welke vooral des nachts zeer hevig waren. Er vertoonden zich noch duidelijke sporen van ontsteking, noch van een ander lijden in de aangedane deelen.

Eene ongehuwde vrouw, twee-en-dertig jaren oud,

had hevige aanvallen van moeijelijk ademen, een gevoel van toesnoering der borst, vergezeld van groote algemeene opgewektheid en gevoel van onrust. Deze aanvallen tien tot vijftien minuten aanhoudende, keerden in onregelmatige tusschentijden terug, soms zonder waar te nemen oorzaak, soms na eene hevige gemoedsbeweging. Opmerkenswaardig en eigendommelijk in dit geval was, dat de lijderes eene bepaalde plaats in den omstreek van het zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen aanwees, welke op eene of andere wijze met haar lijden in wezentlijke betrekking zoude staan.

Het naauwkeurigst onderzoek deed aan deze plaats niets bijzonders waarnemen, eene drukking echter met den vinger op dezelve, bragt altijd eenen aanval te weeg. Waren die aanvallen hevig, zoo waren zij altijd vergezeld van eene rijkelijke uitvloeijing van heldere urin. Nadat deze verschijnselen in meerderen of minderen graad tien tot twaalf jaren geduurd hadden, ontstond een toestand van uitputting, ten gevolge van eene bijgekomene koorts van eenen zenuwachtigen aard.

Eene jonge gehuwde vrouw, die gewoonlijk onderhevig was aan hysterische aanvallen, klaagde over eene buitengewone gevoeligheid van het voorste gedeelte des buiks, een weinig onder het zwaardvormig kraakbeen. De geringste druk met den vinger verwekte hevige pijnen, en eene opgewektheid van de geheele bewerktuiging volgde hierop, welke gedurende verscheidene minuten aanhield.

Ofschoon de tot nu toe medegedeelde gevallen van plaatselijke hysterische aandoeningen slechts een gedeelte dergenen uitmaken, welke in de praktijk voorkomen, zoo zullen zij echter voldoende zijn, om ons voor de

gewone dwaling te beveiligen, van dusdanige gevallen met een werkelijk plaatselijk lijden te verwisselen. Laat ons thans overgaan tot de eigenlijke Pathologie en Therapie van zulke aandoeningen.

Pathologie der hysterie. Bestaan er toereikende redenen om te bewijzen, dat verschijnselen van zoo verschillende natuur, zoo als zij tot nu toe beschreven zijn geworden, van eene en dezelfde oorzaak afhangen? Is de vooronderstelling gegrond, dat in het eene geval pijn in de knie, in een tweede pisopstopping, opgezetheid van den buik in een derde slechts uitdrukkingen van een en hetzelfde lijden zijn, en dat zij in werkelijk verband met denzelfden toestand staan, welke tot gewone hysterische toevallen aanleiding geeft? Er is bijna geen geval van dezen aard, welks beschrijving ik getracht heb te geven, voor hetwelk men niet voldoende bewijzen vinden zal, dat de lijderes in eenen meerderen of minderen graad aan de gewone, algemeene verschijnselen van hysterie geleden heeft, en beide groepen van verschijnselen, of plotselijke of algemeene, bestaan of gelijktijdig met elkander, of, gelijk menigvuldiger het geval is, zij verschijnen afwisselend. Bij rijpere ondervinding zal men zien, dat, al zijn ook twee gevallen van dezen aard in alle opzigten geheel gelijk, het daarom toch niet volstrekt onmogelijk is, eene menigte gevallen bij te brengen, die door onmerkbare opklimming van den eenen in den anderen overgaan, en dat verschijnselen, die op het eerste gezigt van geheel verschillende natuur schijnen, in een zeker verband staan en gelijkslagtig zijn.

Waarin bestaat het eigenlijk wezen van dit lijden,

hetgeen zoo menigvuldige en anormale verschijnselen voor den dag brengt? Er valt wel niet aan te twijfelen, en het wordt door het karakter der verschijnselen zelve bevestigd, dat het zijne zitplaats in het zenuwstelsel heeft. De lijkopening, die over zoo menig in duister gehuld gedeelte der Pathologie een helder licht geworpen heeft, doet ons hier slechts geringe diensten, of levert ten hoogste slechts negative resultaten op. Hoe groot ook de opmerkzaamheid en naauwkeurigheid was, met welke ik die deelen, in welke hysterische pijnen gevoeld waren geworden, na den dood onderzocht heb, desniettegenstaande was ik niet in staat, iets afwijkends in dezelve te vinden. Daar echter ieder deel des ligchaams zijn overeenkomende plaats in de hersenen en het grootste gedeelte derzelve ook zijne overeenkomende plaats in het ruggemerg heeft, zoude dan niet de onderzoeking dezer deelen tot een bevredigend resultaat leiden? Het beste bewijs, dat het niet aldus is, levert deze omstandigheid, dat, hoe talrijk ook de onderzoekingen der lijken zijn, die men bij hysterischen in het werk gesteld heeft, men toch niets van dien aard gevonden heeft, en dat ook de beste werken over ziektekundige ontleedkunde geene waarnemingen aangaande dit punt bevatten. In drie gevallen ben ik in de gelegenheid geweest de lijkonderzoekingen te doen, bij welke de hysterische aandoeningen zoo aanmerkelijk waren, dat zij direct of indirect den dood ten gevolge hadde, en derzelver resultaten wil ik hier mededeelen. In het éene geval had de lijderes hevige pijnen in de zijde, en benevens andere hysterische verschijnselen voegden zich aanvallen hierbij, welke haar bijna van het bewustzijn beroofden.

Bij eenen dusdanigen aanval geraakte er toevallig een groot aantal naalden in een harer beenen, welke ontsteking en uitstorting van wei in het celweefsel ten gevolge hadden. De lijderes stierf, en hoe naauwkeurig ook de lijkonderzoeking in het werk gesteld werd, kon er echter, behalve de zuchtige toestand der beenen, niets ziekelijks gevonden worden. In een ander, reeds beschreven geval, in welke de lijderes lang aan hysterische pisopstopping geleden had, was de blaas uitgezet en zwart, het slijmvlies en de spierrok aanmerkelijk verdund.

Daar de lijderes, waarover ik boven sprak, zich reeds vroeger onwel gevoelde, zoo geloofde men, dat zij het handgewricht bij het beuren van eenen zwaren pot verrekt had. Sinds dien tijd was zij niet zonder pijnen geweest, die zich uitstrekten van het onderste gedeelte der radius tot opwaarts over den voorarm en zijdelings naar beneden. Vier weken na het begin van het lijden, toen zij naar het hospitaal gebragt werd, klaagde zij over aanhoudende en hevige pijnen in het handgewricht, die zich naar beneden tot aan de vingeren en opwaarts tot aan de schouderen en zelfs tot aan het borstbeen en meer naar beneden verspreidden. Er vertoonde zich beklemdheid der borst en moeijelijke ademhaling, iedere plotselijke beweging der hand verergerde vele verschijnselen en voerde de lijderes bijna tot onmagt in welke zij niet het geringste van alles, wat er om haar plaats had, wist, met wijd geopende oogen liggende, totdat zij eindelijk weder bijkwam onder hysterisch hikken en zich beter gevoelde. De pols was zwak en sloeg honderd twintig maal in eene minuut. Veertig oncen pis werden uit de blaas ontlast, zonder dat de overige verschijnselen

gematigd werden. De tong werd zwartachtig en droog, de pols zwakker, de buik trommelzuchtig opgezet, de darmontlastingen zwartachtig. Hikken en braken voegden er zich bij, de lijderes werd hoe langer hoe zwakker en stierf veertien dagen nadat zij in het hospitaal was opgenomen geworden. Na den dood werden de hersenen, de borst- en buikwerktuigen naauwkeurig onderzocht, maar in geene der werktuigen, uitgenomen de blaas, welke in den beschreven toestand was, werd iets ziekelijks ontdekt. Ook het derde geval bood geen bevredigend resultaat aan.

Door het bijbrengen van deze daadzaken zal echter geenszins de meening gestaafd worden, dat bij een voorwerp, hetwelk aan hevige hysterische aandoeningen lijdt, de bewerktuiging van het zenuwstelsel in geen opzigt verschilt van die in den gezonden toestand; want de inwendige bouw van de hersenen, het ruggemerg en de zenuwen is ons nog zoo onbekend, dat eene fijne afwijking van dezelve, niet voor onze zinnen waar te nemen is, en deswege kunnen er veranderingen in de bewerktuiging dezer werktuigen voorkomen, die onze waarneming ontgaan. Het is mogelijk, dat de bouw des zenuwstelsels, nadat het tijdperk van groei een einde genomen heeft, bij alle voorwerpen niet dezelfde is, en dat eene onvolkomene ontwikkeling van denzelven, den grond tot al deze hevige hysterische aandoeningen leggen kan. Dit toegestaan, blijft het verband, in hetwelk de hysterie met gewoonten en de gesteldheid van eenen vroegeren levenstijd staat, in het tijdperk des wasdoms geen geheim meer. Op deze wijze kunnen wij ook begrijpen, waarom de hysterie in eenen zekeren graad erfelijk is, waarom zij in zekere fami-

lien heerschende is, en waarom zij, eenmaal in het zenuwstelsel geworteld, nimmer geheel en al daaruit kan verwijderd worden. Deze bewering wordt ook geenszins door de omstandigheden wederlegd, dat tusschen de hysterische aanvallen korte tusschenpoozen van rust en volmaakte gezondheid volgen, daar dit bij elk ander en nog gevaarlijker zenuwlijden het geval is. De maanzieke heeft tusschenpoozen, in welke de ziekte verdwijnt; een gezwel, hetwelk op de hersenen drukt, brengt epilepsie te weeg; maar alhoewel de oorzaak altijd voortwerkt, zoo kunnen toch, na eenen enkelen aanval, weken en maanden voorbij gaan, zonder dat een tweede plaats heeft. Even zoo kan een vrouwelijk voorwerp eene dusdanige bewerktuiging van het zenuwstelsel bezitten, welke haar voor hysterische aanvallen geneigd maakt, en, indien zij overigens gezond en krachtig is, zal geen hysterisch toeval zich vertoonen; maar zoodra als zij door eene koorts, door bloedverlies, door groote geest- en ligchaamsinspanning verzwakt is, of door angst, kommer of noodlottige omstandigheden gedrukt is geworden, zal het lijden onder eene of andere gedaante te voorschijn komen.

Deze meening, aangaande den oorsprong en het wezen van hysterische aandoeningen, wordt door eene omstandigheid, die ik dikwerf gelegenheid had op te merken, en die ik bij geenen Schrijver vermeldt vind, nog meer bevestigd.

Voorwerpen namelijk, die eene groote voorbeschiktheid tot hysterische aandoeningen hebben, bezitten eene buitengewone zwakte en slapheid aller weefsels, behalve die, waaruit het zenuwstelsel bestaat. Alle gewrichten zijn in eenen uiterst lossen toestand, zoodat

dikwerf eene soort van onvolkomene ontwrichting (een uit- en inglijden van het lid uit het gewricht, zoo als de lijderes het beschrijft) zonder verscheuring van het beursvlies en der banden ontstaat. Niet zelden barsten ook de kleine vaatjes en brengen geringe bloeding te weeg, alhoewel op de lijdende plaats geen werkelijk lijden voorhanden is. Deze bloedvloeijingen komen het meest uit de vaatjes der slijmvliezen voort, alhoewel ik ook bij herhaling bloedvloeijingen uit de ooren heb waargenomen.

Deze toestanden moeten als bewijzen van gebrek aan physicke kracht in de bewerktuiging beschouwd worden, en dit is ook het heerschend karakter van het hysterisch lijden, dat zich te duidelijker doet opmerken, naarmate het van meer hevigen aard is. Het grootste aantal der hysterische lijderessen heeft koude handen en voeten, eenen zwakken, te zamengetrokken pols, slechts weinig eetlust, en gevoelt zich na de minste inspanning zeer vermoeid; zij zijn meer als andere aan voorbijgaande krommingen onderworpen. In die deelen, die het meest aan de buitenlucht blootgesteld zijn, of die het verst verwijderd zijn van de bloedsomloopwerktuigen, aan de punt van den neus, b. v., en aan de knokkels, is de bloedsomloop niet zeldzaam zoo zwak, dat deze deelen vaak een purperachtig aanzien verkrijgen, waarop blaasjes en zelfs eene dunne korst volgen. Deze verschijnselen bewijzen een gebrek aan zenuwwerkzaamheid, en komen overeen met de verschijnselen, die men na verwondingen der wervelkolom of der zenuwen opmerkt. Toevallig werd bij eenen jongen man de ellepijpzenuw achter den binnensten knokkel van den arm gescheiden. De wond genas spoedig,

maar drie maanden na dien tijd werd de pink koud en gevoelloos, en met purperkleurige vlekken bedekt. Hierop ontstonden blaasjes, en vervolgens eene oppervlakkige korst. Deze genas spoedig, terwijl zich eene nieuwe opperhuid vormde, maar ditzelfde proces herhaalde zich menigwerf.

Behandeling. In vele gevallen is de aanleg tot hysterie duidelijk in eene oorspronkelijk gebrekkige bewerktuiging van het zenuwstelsel gegrond, welke waarschijnlijk overgeërfd is; in andere is deze aanleg even zoo duidelijk het gevolg van eene vroegere ongeregelde opvoeding. In het laatste geval kunnen de kwade gevolgen, welke soms mogten kunnen ontstaan, door een beter opvoedingsstelsel voorgekomen worden, en in het eerste kan de kunst in het tijdperk, dat tusschen den kinderleeftijd en den ouderdom van den geëindigden groei in het midden ligt, veel doen, om de gesteldheid der lijderes te verbeteren. Men kan de menschelijke maatschappij geenen grooteren dienst bewijzen, dan bij iedere gelegenheid daarop opmerkzaam te maken, hoezeer het gewone opvoedingsstelsel, te weten bij de wel gegoede standen, de strekking heeft, om bij kinderen van het vrouwelijk geslacht de aanleg tot hysterie in te planten. Terwijl de jongens reeds vroeg een groot gedeelte van den dag in de vrije lucht met spelen en loopen doorbrengen, worden de meisjes in de benaauwde kamerlucht opgesloten, en komen maar zelden, of in het geheel niet, uit het huis. De verstandelijke vermogens worden ten koste der physieke krachten aangekweekt, en waarlijk niet ten voordeele derzelve, want bestaat niet een verstandig opvoedingsplan daarin, niet den geest met ongeregeld ophoopen van zaken op te proppen, maar

eene gelijkmatige ontwikkeling der verstandelijke en physieke verrigtingen te bevorderen? Dit alles zijn voor het overige slechts maatregelen, om de hysterie te verhoeden, welke echter zelden in de praktijk kunnen aangewend worden, doordien men doorgaans met reeds gevormde hysterie te doen heeft.

Daar echter de inwendige behandeling der hysterie meer tot het gebied der geneesleer behoort, en deswegens in hare geheele uitgestrektheid in de bijzondere geneesleer afgehandeld wordt, zoo zal ik hier slechts eenige aanmerkingen bijvoegen aangaande de aanwijzingen, die bij de behandeling tot grondslag moeten dienen.

Bij eene voorhanden zijnde geneigdheid tot hysterie doen de verschijnselen, zoo als reeds gezegd is, zich gewoonlijk niet vroeger kennen, voor dat reeds ergens eene ligchamelijke zwakte ontstaan is; eene versterking dus der levenskrachten kan veel tot verhoeding van het uitbarsten van hysterische aandoeningen bijdragen.

De geheele klasse van versterkende geneesmiddelen, te weten staal, kina, zwavelzure zink en de spiesglasbereidingen, vinden deswegens hier hunne plaats. Matige leefregel, ligchaamsbewegingen, het zijn in de vrije lucht, genot der landlucht, aangenaam onderhoud van den geest, zijn daartoe dienende, om de geneeswijze te ondersteunen. Niets doet zoo zeer de geneigdheid tot hysterie toenemen, als eene mismoedige stemming en het vervelende van lediggang, waarin de geest in zich zelven is terug gekeerd, over ingebeeld lijden peinst, en zich met treurige onderwerpen bezig houdt.

De krampstillende middelen, zoo als valeriana-wortel, duivelsdrek zijn dan op hunne plaats, indien de verschijnselen van hysterische aanvallen werkelijk voor den

dag komen. De versterkende middelen, welke zoo veel tot verhoeding der hysterische aanvallen bijdragen, brengen ook tot beteugeling van reeds volmaakt lijden veel toe, te weten, indien hetzelve, zoo als gewoonlijk het geval is, eenen slependen vorm aanneemt. In eenige gevallen heeft slechts het lang aanhoudend gebruik van zwavelzuur koper in kleine giften, en in pillenvorm nuttige resultaten opgeleverd. Dikwerf zijn eigendommelijke toestanden van het organismus aanwezig, welke door hunne prikkelende inwerking de geneigdheid tot hysterische aandoeningen onderhouden, bijv., buikverstopping, ontbrekende stondenvloed, in welk geval stondendrijvende en purgeermiddelen, alleen of gelijktijdig gebruikt, met nut beproefd zijn. De gevallen zijn ook niet zeldzaam, in welke in de pis kiezel of zand naar den bodem zakt, of een roodachtig vlammend, met een bleekrood zaksel ontlast wordt. Hier wendt men alsdan de loogzouten, in vereeniging met kwikzilver aan, en eene geregelde leefregel zal de ziekelijke hoedanigheid der pis, welke meer de oorzaak als het gevolg der hysterische aandoeningen schijnt te zijn, verbeteren.

Nu en dan worden de hysterische pijnen door inwrijvingen met eene prikkelende zalf gelenigd, bijv. met het zamengesteld kamphersmeersel, hetwelk ook met de tinctuur van opium kan vereenigd worden. De aanwending van de belladonna-pleister is nu en dan van nut, ofschoon het hier niet zoo zeker als bij neuralgien werkt.

Tot leniging der pijnen is ook het baden van het aangedaan deel met het volgend laauw warmgemaakt mengsel dienstig: ℞. Mixturae camphorat. unc /β, spir.

Rosmar. unc /β. M. f. lotio. Heete waterdampen op het aangedaan deel aangewend, zijn ook van groot nut, namelijk bij de te voren beschrevene aandoening des handgewrichts en van de hand.

Lijdt het lid afwisselend aan warmte en koude, zoo heb ik het volgend, altijd met de gunstigste resultaten bekroond, geneesplan aangewend. Gedurende het tijdperk van hitte, wordt het deel met in koude geestrijke vochten gedoopte compressen bedekt, en indien het deel koud geworden is, eene dikke, wollen kous daarover heen getrokken, en deze met eenen in olij gedoopten zijden doek bedekt.

Is de aanval van koude voorbij, zoo kan het zijden overtrek weg genomen worden. Bij deze plaatselijke behandeling is tevens het gebruik aan te bevelen van zwavelzure kina, hetgeen vooral door het tusschenpozend karakter der verschijnselen aangewezen wordt.

In eenige gevallen van hysterische neuralgien, is van eene bloedontlasting door bloedzuigers en zelfs door eene lating leniging van pijnen te verwachten, hetgeen echter slechts oogenblikkelijk is, en deze handelwijze zal ten laatste altijd nadeelige gevolgen achterlaten. Als algemeene regel is te beschouwen, dat alles, wat de levenskrachten vermindert, den duur van het hysterisch lijden verlengt.

Bij geene behandelingswijze treedt deze werking duidelijker te voorschijn, als bij de bloedontlasting, en het lijdt zeker geen twijfel, dat het leven der lijderes daardoor dikwerf verkort is geworden.

Voor het overige draagt niets meerder tot de genezing der lijderes bij, dan dat men den geest van het denkbeeld van pijn zoekt af te wenden. Deswegens

zijn spaansche vliegen-pleisters, bloedzuigers en alle huidprikkels nadeelig, omdat de opmerkzaamheid der lijderes altijd van nieuws af aan haar lijden doet gedenken, en van hier komt het ook, dat bij de hysterische neuralgie van de knie of het heupgewricht, de beterschap niet spoedig volgt, dewijl de lijderes, daar zij aan hare rustbank als vastgekluisterd is, altijd aan hare ziekte denkt. De eerste schrede tot genezing is, dat de lijderes, indien de pijn slechts een weinig geweken is, alles aanwende, om bewegingen te maken met het, indien dan ook nog zwakke lid.

Indien hysterisch lijden de ledematen treft, is dan daarvan eenig nut te verwachten, dat men de zenuwen, welke tot dit deel gaan, afsnijdt, en alzoo de gemeenschap tusschen haar en het algemeen zenuwmiddenpunt wegneemt? Of van de geheele wegneming van het deel door uitsnijding of afzetting? Is het te voren aangevoerde denkbeeld waar, dat hysterische aandoeningen de bewerktuiging van het geheele zenuwstelsel, en niet een enkel deel toebehooren, zoo kunnen zulke vragen slechts met neen beantwoord worden, gelijk ook dusdanige kunstbewerkingen, indien zij gedaan worden, zeldzaam met een gelukkig gevolg bekroond worden.

In het jaar 1818 werd mijne geneeskundige hulp ingeroepen bij eene vrouw, die door lijden van het kniegewricht was aangedaan. Toen nog geene ondervinding hebbende, en in de natuur van hysterisch lijden oningewijd, hield ik het gebrek voor eene in zijne ontwikkeling gestoorde ontsteking der beursvliezen, en geloofde, dat het kraakbeen gevaar liep van in verzwering te geraken. Dien ten gevolge beval ik gepaste middelen, en al was er in den beginne ook al eenige beterschap,

zoo verergerden toch spoedig de toevallen. Twee voorname Heelmeesters uit de nabijheid (zij woonde op het platte land) werden geraadpleegd — en zij deden de afzetting. Ten hoogste verwonderd waren de Heelkundigen geene etter ophooping in het kniegewricht te vinden, en in het algemeen niets te ontdekken, wat de kunstbewerking had kunnen billijken, als alleen dat het kraakbeen in kleinen omtrek vernietigd was.

Hysterisch lijden verdwijnt niet zeldzaam zonder eene oorzaak waar te nemen, b. v. bij het omdraaijen in het bed, of door eenen hevigen indruk op het zenuwstelsel, b. v. een val van het paard, het uittrekken van eenen kies, e. d. m., of zoo als in der *Christliche Beobachter* 1830 een geval wordt vermeld door het gebed van eenen geestelijken.

Geestenbezweerders van allerlei soort, van den Prins van *Hohenlohe* en de uitoefenaars van het dierlijk Magnetismus tot aan de gemeenste bedriegers hebben sedert langen tijd, en ook voor een gedeelte nu nog, den roem, hysterisch lijden te genezen, met de uitoefenaren der ware geneeskunde gedeeld. Wel is waar moeten wij ons hieraan onderwerpen, maar van onzen kant dragen wij daartoe niets bij, hetgeen dit bedrog versterken kan.

Ten slotte nog eene opmerking. Zoo gewigtig het is, hysterische aandoeningen niet met werkelijk plaatselijk lijden te verwisselen, even zoo gewigtig is het, het laatste geval niet voor het eerste te houden. Indien men soms in eenig geval in twijfel mogt geraken, zoo handele men meer afwachtend, tot dat men het eigentlijk wezen van het bepaalde geval en de aanwijzingen van eene beredeneerde handelwijze heeft leeren kennen.

V.

Over de baarmoeder-bloedvloeijingen onmiddellijk na de geboorte, zoo wel van de vrucht alleen, als ook van haar en van de nageboorte, met bijzondere betrekking tot de kunstmatige wegneming der laatste, en het stillen der bloeding door scheede en baarmoeder tampons.

(Dr. MENDE *Gemeinsame deutsche Zeitschrifft für Geburtskunde von* BUSCH, MENDE *und* RITGEN, 1r. Bd. 1827).

Bloedvloeijingen uit de baarmoeder, dadelijk na de geboorte, behooren tot de gevaarlijkste toevallen, die, niettegenstaande alle daartegen aanbevolene en aangewende geneesmiddelen, menige kraamvrouw toch nog ten grave doen dalen. Ofschoon het niet te ontkennen valt, dat zij uit oorzaken ontstaan kunnen, die zich moeijelijk door de kunst of in het algemeen niet laten overwinnen, zoo geloof ik toch, dat hare doodelijkheid minder daaraan, als wel van onbekendheid met hare eigentlijke natuur en gesteldheid afhangt, weshalve zoo dikwerf verkeerde middelen daartegen aangewend worden, die in plaats van hulp te bieden, eenen treurigen afloop bevorderen.

Daar ik door ervaring die bloedvloeijingen uit de baarmoeder, welke als werkingen of gevolgen van de geboorte zijn te beschouwen, tamelijk naauwkeurig heb leeren kennen, geloof ik daaromtrent datgene te

moeten mededeelen, hetgeen tot zekere herkenning en betere behandeling eenigzins dienen kan. Hierbij spreekt van zelfs, dat de algemeene oorzaken der bloedvloeijingen ook bij deze gelegenheid werkzaam kunnen zijn, maar zij verdienen hierbij slechts in zoo verre vermelding, als zij op gene eenen bepaalden invloed uitoefenen.

De eerste omstandigheid, die bij de beschouwing van deze ziekte eene grootere opmerkzaamheid vereischt, als haar tot nu toe gewijd is, is hare bron. Algemeen gelooft men, dat het uitvloeijend bloed alleen van de plaats van den baarmoeder-wand voortvloeit, aan welke de moederkoek of vast gehecht is geweest, of ten deele nog vastzit. De grond voor dezer meening is de waarneming, die men zegt gedaan te hebben, dat zoo wel gedurende, als ook na de geboorte van het kind geene bloedvloeijing uit de baarmoeder te voorschijn trad, voor dat nog de moederkoek gedeeltelijk of geheel losgemaakt was. Gewoonlijk reeds van het oogenblik dat het hoofd in het kleine bekken komt, vloeit reeds bloed uit de baarmoeder, en na de geboorte van het kind vloeit doorgaans eene, nu eens meerdere, dan eens mindere hoeveelheid weg, ofschoon de moederkoek in zijnen geheelen omtrek nog met dezelve verbonden is.

Deze uitvloeijing geschiedt door diezelfde kleine vaatjes door welke de stondenvloed afgezonderd wordt, en zij heeft inderdaad met deze groote overeenkomst; alleen met dit onderscheid, dat zij, wegens de grootere volheid der vaten van de baarmoeder met bloed, dat in eene naar evenredigheid korteren tijd moet ontlast worden, heviger is dan de gewone maandelijksche bloedvloed.

Hierdoor wordt niet ontkend, dat die plaats van den baarmoeder-wand met welke de moederkoek vereenigd is, later wanneer deze daarvan gescheiden is, niet het grootst gedeelte van het bloed op zoude kunnen leveren, terwijl juist hier de bloedvaten het sterkst zijn uitgezet en deswege ook de sterkste ontlasting noodig hebben terwijl hare monden geheel open zijn.

Deze bloedontlasting, van welke tot nu toe gesproken is, is eene regelmatige, die tot de trapsgewijze overgang der baarmoeder in haren vroegeren onbezwangerden toestand onvermijdelijk noodig is. De grootte van dezelve staat in zulk een verband met de geheele ligchaams- en levens-toestand van eene pas gekraamd hebbende, dat dezelve bij ieder verschillend is. Daardoor wordt zij eene werkelijke baarmoeder-bloedvloeijing, omdat zij of wegens hare hevigheid, of wegens haar aanhouden meer bloed doet verloren gaan, als zonder gevaar voor de onderhouding van het leven en der gezondheid kan gemist worden.

Ten einde de eigentlijke oorzaak dezer ziekelijke ontaarding op te sporen, moeten wij eenen blik slaan op de veranderingen der bloedvaten van de baarmoeder, gedurende en dadelijk na de geboorte. Zij zijn oogenschijnlijk in de zwangerschap buitengemeen verwijd, en bevatten eene veel grootere menigte bloed dan in den onbezwangerden toestand. Klaarblijkelijk hebben hierbij de slagaderen de overhand, en deswege voeren zij het bloed spoediger aan, dan het door de aderen weder terugvloeit. Daardoor ontstaat eene groote ophooping in dit orgaan, die, daar zij na de ontvangenis door den periodieken stondenvloed, niet meer ontlast wordt, de eigendommelijke ontwikkeling harer

zelfstandigheid, van welke de bloedvaten een wezentlijk deel uitmaken, en daardoor hare uitzetting bewerkt. Hiermede moet noodwendig gepaard gaan het sluiten der einden en mondjes van de kleine vaten, met uitzondering van die, welke zich aan het aanhechtingspunt van den moederkoek bevinden, omdat anders een bestendige bloedvloed de mogelijkheid der zwangerschap geheel zoude doen ophouden. Zij komt ondertusschen, daar zij afhangt van de ontwikkeling der zelfstandigheid der baarmoeder, die in zekeren regel en volgorde allengskens geschiedt, niet plotselijk tot stand, maar met langzamen tred, en niet voor de begonnen moederkoekvorming, waartoe de vaatmondjes door afscheiding der stolbare wei, waaruit de zoogenaamde eihulsels bestaan, eerst den grondslag leggen. Aan die plaats, waar de moederkoek zit, blijven de vaatmonden open, dewijl zij onophoudelijk het vereënigingsmiddel afscheiden, door hetwelk dezelve in zijne ligging bevestigd wordt.

Met het ontstaan der weeën, en vervolgens door den invloed van deze worden de slagaderen te zamen gedrukt, en, dewijl daarmede eene steeds toenemende vermindering der doorsnede verbonden is, wordt de toevoer van slagaderlijk bloed steeds minder. Daar in de aderen hetzelfde gebeurt, zoo moeten zij het bloed sneller voortstuwen als te voren, en de hoeveelheid bloed moet natuurlijk in dezelfde mate afnemen. Hiermede is de terugkeer der baarmoeder-zelfstandigheid tot haren vroegeren onbezwangerden toestand noodwendig verbonden, en alsdan openen zich ook de fijnste einden en mondjes der vaten, en het bloed, dat niet in den algemeenen omloop kan terug keeren,

wordt uitgedreven. Zoodanig is de regelmatige bloedafscheiding bij de geboorte en de bloedige kraamzuivering. Haar geregelde loop berust daarop, dat op hetzelfde oogenblik, wanneer de voor hare afscheiding bestemde vaatmondjes, die dezelfde zijn, uit welke de stondenvloed voorkomt, zich door verandering der zelfstandigheid der baarmoeder openen, zich ook de omvang der grootere vaatstammen vernaauwt, de invloed van het slagaderlijk bloed echter vermindert, en met het wegvloeijen van het aderlijk bloed in evenwigt gebragt wordt, en dat onder al deze omstandigheden, ja, dat door haar de eigendommelijke verhouding der grootere vaattakken tot de kleinere einden, die met die mondjes zich sluiten, hetgeen in den onbezwangerden toestand aanwezig was, weder te voorschijn treedt. Indien nu echter bij en na de geboorte de verandering der zelfstandigheid der baarmoeder slechts in zoo verre tot stand komt, dat die mondjes wel is waar geopend zijn, zoo als door de scheiding van den moederkoek reeds op mechanische wijze geschiedt, de bloedvaten echter nog uitgezet blijven, en deswege de vermeerderde toevoer van bloed, zonder evenredige afvloeijing nog aanhoudt, zoo moet het natuurlijk uit die geopende mondjes tot aan geheele ontlasting en uitputting wegstroomen. Dit heeft ook inderdaad plaats, en zoo ontstaan de eigentlijke baarmoeder-bloedvloeijingen, met welke wij ons thans bezig houden. Hare oorzaak is volkomen duidelijk. Zij bestaat in eenen onvolkomen terugkeer der baarmoeder uit den bezwangerden in den onbezwangerden toestand, waarbij de vaatmondjes, die zich aan haren wand bevinden, en zoo wel ter afscheiding der

kraamzuivering, als ook tot den stondenvloed bestemd zijn, welke gedurende de zwangerschap gesloten waren, voor een gedeelte of geheel weder geopend zijn, de grootere daarmede in verbinding staande stammen en takjes zich nog niet weder te zamen getrokken hebben, en deswege meer bloed daarheen gevoerd wordt, dan met gelijke snelheid in den algemeenen omloop terug gevoerd kan worden, dat deswege uit die mondjes hetzelve tot geheele uitputting, ja tot den dood der kraamvrouw uitstroomt.

Het middel waardoor, of indien men liever wil, de verschijning, onder welke deze regelmatige verandering der zelfstandigheid van de baarmoeder geschiedt, zijn hare tezamentrekkingen na de geboorte, of de naweeën. Waar deze derhalve, nadat zij begonnen zijn, en eenigen tijd lang aangehouden hebben, weder ophouden of onregelmatig worden, en zich niet tot den geheelen omtrek der baarmoeder uitstrekken, daar ontstaat, indien niet bijzondere omstandigheden dezelve eenen tijd lang ophouden, eene bloedvloeijing, die op geene wijze anders te stillen is, dan door opwekking van regelmatige zamentrekkingen der baarmoeder.

De geneeskundige behandeling tot het stillen van deze eigendommelijke bloedvloeijing der baarmoeder, bestaat aldus in opwekking en onderhouding van eene regelmatige en tevens zich verbreidende zamentrekking der baarmoeder. Zoodra die verandering van hare zelfstandigheid, in zoo verre zij na het afgaan van den moederkoek geschieden moet, volkomen en deswege ook blijvend tot stand gekomen is, zoo is ook het gevaar, van het ontstaan, of van het aanhouden van zulke bloedvloeijingen verdwenen. Van daar ziet men

in het algemeen het te zamen getrokken zijn der baarmoeder in een rond, bijna bolvormig, ligchaam, dat men door het gevoel boven de schaambeensvereeniging wel onderscheiden kan, met regt voor een, in dit opzigt hoogst gunstig, teeken aan, en gelooft, dat daar, waar het aanwezig is, het gevaar van bloedvloeijing heeft opgehouden. Om hierin echter niet zeer onaangenaam te leur gesteld te worden, mag men niet vergeten, dat dit bolvormig gezwel slechts door den baarmoederbodem, en door een gedeelte van het ligchaam der baarmoeder gevormd wordt, bij welks volkomene zamentrekking de onderste afdeeling der baarmoeder zoo slap en uitgezet blijven kan, dat uit haar, zóo als treurige ondervindingen mij geleerd hebben, doodelijke bloedvloeijingen ontstaan kunnen, welker gewonen oorsprong men gemeenlijk niet eens ontdekt.

Dezelfde voorbereidende en gelegenheidsoorzaken, die de storing der verandering van de baarmoeder kort voor en dadelijk na het einde der geboorte bewerken, veroorzaken ook de bloedvloeijing uit dezelve. Men zoude hier nu, volgens onze tegenwoordige ziektekundige begrippen, alle omstandigheidsoorzaken kunnen optellen, die een werktuig in zijne regelmatige werking storen en onderbreken zouden, als: geprikkelde toestand, ontsteking, kramp, verslapping, verlamming, enz., waarbij men alsdan in het oog zoude moeten houden de gesteldheid van het bloed; daar echter de geoefende Geneesheer weet wat hier is in het oog te houden en voor den ongeoefenden, het toch niet begrijpelijk zoude te maken zijn, zoo is het voldoende haar aanwezen en haren invloed slechts aangewezen te hebben. Tot wezentlijke volmaking der wetenschap

houde ik stellig een onderzoek der oorzaken, welke bij bloedingen van dezen aard het werkzaamste zijn, onder welke voorwaardelijke omstandigheden en met welke verschijnselen zij zich vertoonen, voor hoogstgewigtig en nuttig. Zal zij intusschen werkelijk van nut zijn, zoo moeten vooraf die begrippen, die aan de eigenaardige benamingen ten gronde liggen, bepaald en al die verschillende omstandigheden, die men onder dezelve begrijpt, behoorlijk van elkander gescheiden worden.

Op tweederlei omstandigheden hebben wij hier in het bijzonder acht te slaan, te weten: dat de verandering van de zelfstandigheid der baarmoeder, die zich als zamentrekking vertoont, dikwerf zonder eenige algemeene of plaatselijke ziekte onderbroken wordt, en dat daarvan slechts geringe mechanische oorzaken schuld kunnen zijn, en wel ligchamen, die in de holte der baarmoeder steken, en hare benoodigde vernaauwing verhinderen. Dusdanige ligchamen zijn de geheele moederkoek met de vliezen en stukken daarvan, geronnen en vloeibaar bloed en anormale weefsels die, ofschoon zeldzaam, bij eene of meerdere vruchten tegelijk in de baarmoeder voorkomen. Hunne tegenwoordigheid brengt, zoodra als de baarmoeder hen niet kan uitstooten, deswege altijd eene bloedvloeijing der baarmoeder te weeg.

Zoo lang als de moederkoek geheel vast met den baarmoederwand vereenigd is, ontstaan echter zeldzaam werkelijke bloedvloeijingen, zelfs vloeit dan soms inderdaad geen bloed af. De oorzaken hiervan zijn gemakkelijk op te sporen. Daar aan die plaats, waar hij vast zit, de bloedvaten het meest uitgezet zijn,

hunne mondjes zich echter voor hare afscheiding niet openen, zoo moet natuurlijk de meest voor beschikte plaats tot bloeding tot zoo ver gesloten blijven, en er kan slechts uit de nog overige aan de oppervlakte van den bovendsten wand der baarmoeder zich bevindende vaatmonden, in zoo verre als zij reeds geopend zijn, eenig bloed vloeijen. Nu en dan, vooral na geboorten die te overhaast met behulp der kunst geëindigd zijn vloeit, indien de moederkoek nog vast zit, in het geheel geen bloed af, en dit bewijst alsdan, dat de verandering der zelfstandigheid der baarmoeder nog niet eens tot aan de opening van die vaatmondjes is doorgegaan. De hier geheel ontbrekende bloedafscheiding verwekt met regt vrees voor eenen te sterken bloedvloed zoodra als de moederkoek zich gedeeltelijk begint los te maken, of kunstmatig verwijderd wordt; gelukkig echter is deze vrees dikwerf ongegrond.

Zijne onvolkomene loslating aan eenige plaatsen heeft in het algemeen die nadeelige werking, vaatmonden, die om hunnen zamenhang met uitgezette vaattakken veel bloed uitstorten kunnen, te openen, en tevens, dewijl hij door zijn aanzijn, de verdere terugkeer der zelfstandigheid der baarmoeder tegenhoudt, de zamentrekking en vernaauwing der grootere vaten te verhinderen.

Niet anders is het gelegen, indien hij inderdaad van de baarmoeder gescheiden, maar nog niet geheel uit dezelve gedreven is, ja indien hij zelfs slechts nog in den baarmoedermond is blijven hangen, of zoo in de scheede ligt, dat hij deze verstopt. In al zulke gevallen blijven de bloedvaten der baarmoeder niet alleen uitgezetter, dan zij in dit tijdperk zijn moesten, maar zij worden door de we-

der versterkte toevloeijing van bloed nog altijd meer uitgezet, en in overeenstemming daarmede neemt de hoeveelheid van uitstroomend bloed toe. Zijn de baarmoedermond en de scheede daarbij open, zoo ontstaat de uitwendige bloedvloeijing; in het tegenovergestelde geval echter de inwendige, bij welke de baarmoeder spoedig hare vorige grootte weder aanneemt. Enkele stukken der nageboorte en bloedklompen, die of in de baarmoeder zijn blijven liggen of zich in de scheede opgehoopt hebben, ja zelfs vloeibaar bloed, dat niet wegvloeijen kan, bewerken volkomen hetzelfde, terwijl zij de verdere verandering der zelfstandigheid der baarmoeder onmogelijk maken. Deswege behooren ook ongelijkmatige zamentrekkingen der baarmoeder en vooral de daardoor te vroeg bewerkte sluiting van den baarmoedermond, tot de gewigtigste oorzaken der baarmoeder bloedvloeijingen. Juist aan deze ongelijkmatige zamentrekkingen is het toe te schrijven, dat de baarmoedermond en het ligchaam der baarmoeder zich soms geheel verkleind hebben, terwijl het onderste gedeelte der baarmoeder, en vooral dat deel der hals, dat in de scheede inhangt, met den mond, nog slap en uitgezet is; ofschoon men hier die harde bol der baarmoeder boven de schaambeenderen voelt, zoo vloeit toch nog voortdurend bloed uit de scheede, die, indien deszelfs ware bron niet erkend en gestopt word, eerst met den dood ophoudt.

Nademaal wij de natuur en de gesteldheid der boven beschrevene baarmoederlijke bloedvloeijingen heb-

ben leeren kennen, zoo kunnen wij thans de behandeling van dezelve in overweging nemen.

Zoowel in als uitwendig vindt men daartegen middelen van de verschillendste hoedanigheid aangeprezen, zoo als inwendig delfstoffelijke zuren, phosporuszuur, tinctuur van kaneel, tinctuur van opium, aluin en zelfs zwavelzuur ijzer; uitwendig warme en koude omslagen, inspuitingen, het opstoppen der scheede met sponsen, ja zelfs het inbrengen van scheede tampons. Al deze middelen werden nu eens in vereeniging, dan eens alleen, zonder eenige aanwijzingen dan alleen slechts die, om de bloeding oogenblikkelijk te onderdrukken, onberedeneerd door elkander voorgeschreven. Het dringend gevaar, schijnt de geneesheeren in het algemeen hier zoo te verwarren, dat zij, hetgeen de geoefende toch bij andere ziekten doen, noch op ligchaams- noch op gezondheids-gesteldheid, noch op algemeene en bijzondere oorzaken acht slaan, maar slechts het eerste het beste middel aangrijpen, dat zich in hunne nabijheid bevindt. Daarenboven raadden eenige den moederkoek, gesteld dat hij aanwezig is, toch vooral te laten rusten, en denzelven niet weg te nemen, anderen daarentegen willen haar hoe eerder hoe liever verwijderd zien.

Dat bij dusdanige behandeling toch het grootste getal der kraamvrouwen geneest, komt ontegenzeggelijk daarvan, dat de baarmoeder dikwerf, al deze middelen trotserende, hare verrigting weder begint, en krachtig ten einde brengt. Nu en dan ondersteunen de uitwendige middelen dit, en de inwendige zijn daarbij onwerkzaam. Eenigermate mag men het toch wel in overweging nemen, dat eene sterke bloedvloeijing spoe-

dig eenen verslapten toestand, bijzonder der bloedvaten, te weeg brengt, die in den beginne met verhoogde gevoeligheid en deswege met kramp verbonden is, daarna echter gemakkelijk in verlamming overgaat, en dat daartegen verscheidene der aangegevene middelen, die tevens de gebruikelijkste zijn, eene uitmuntende werkzaamheid bezitten.

Dat desniettegenstaande zulk eene handelwijze niet prijzenswaardig is, en in het vervolg voor eene betere wijken moet, behoeft wel geen bewijs.

Het doel der behandeling kan na het gezegde geen ander zijn, dan om de noodwendige volkomene verandering der baarmoeder na de geboorte, die zich ons als zamentrekking voordoet, te bewerkstelligen, terwijl, indien zij tot op datgene, wat nog later in het kraambed geschieden moet, tot stand gekomen is, de ziekelijke bloedvloeijing uit dezelve, en zelfs het gevaar van hare terugkeer terstond ophoud.

Het eerste daartoe is nu, alle beletselen tot deze verandering uit den weg te ruimen, terwijl dit tot stillen der bloeding doorgaans reeds alleen voldoende is, zonder dat echter eene andere handelwijs onnuttig is. Onder deze beletselen moet vooreerst de nageboorte, indien dezelve geheel of gedeeltelijk terug gebleven is, vooral in aanmerking genomen worden. Zit dezelve nog in haren geheelen omvang vast, en is daarbij de baarmoeder in haren terugkeer zoo ver gevorderd, dat uit de vaatmondjes van den wand, dien zij niet bedekt, geen bloed, of slechts weinig, vloeit, zoo moet men dezelve stil laten zitten, daarbij echter de kraamvrouw met een oplettend oog gadeslaan. Zonder dat men daarvoor eenigen grond kan bijbrengen,

blijft de baarmoeder dikwerf uren en dagen lang in dezen toestand, en volgens nieuwere waarnemingen, totdat de stondenvloed van nieuws af aan begint; en even zoo lang blijft alsdan de nageboorte zitten. Daar men den zamenhang niet kent, in welken deze omstandigheid met de levens- en gezondheidsgesteldheid der kraamvrouw staat, zoo doet men het best, dezelve op geene wijze te storen, deze echter altijd voor oogen te houden, ten einde bij het ontstaan van ongunstige toevallen dadelijk hulp te kunnen bieden.

Anders is het gelegen, indien eene hevige bloeding ontstaan is, in het bijzonder, indien dezelve met eene gedeeltelijke ontlasting van den moederkoek in verband staat. Hier moet men de verandering der baarmoederzelfstandigheid en daarmede hare zamentrekking zoeken te bevorderen. Daartegen zijn bekend het wrijven op de baarmoeder van den grond naar het onderste gedeelte, en het zamen en matig naar beneden drukken als groote hulpmiddelen. Komt het alleen daarop aan, om bijzonder op de baarmoeder te werken, en vordert de algemeene toestand geene bijzondere inachtneming, zoo kan men ook hierbij inwendig die, in dit opzigt voor specifiek gehoudene, middelen in gepaste giften aanwenden, als de zuren, de tinctuur van kaneel en het moederkoren. Indien de bloedvloeijing aanmerkelijk is, alsdan verzuime men toch geen tijd, maar brenge dadelijk de hand in de holte der baarmoeder in, scheide den moederkoek kunstmatig af, en neme denzelven uit de geslachtsdeelen weg. Hierop houdt dadelijk de bloeding op, of zij laat zich gemakkelijk stillen door het aanraken der inwendige vlakte der baarmoeder met de hand, door uitwendige wrijvingen, en door gepaste

inspuitingen in hare holte, waarmede men de aangewezene inwendige middelen vereenigt. — Indien de navelstreng met een gedeelte der nageboorte afgescheurd en weggeruimd is, zoo late men, zoodra het bloedt, het overige gedeelte geenszins zitten, maar zoeke hetzelve in de baarmoeder op, scheide het kunstmatig, en verwijdere het uit de geslachtsdeelen. Het veronachtzamen van dezen regel heeft altijd hevige bloedvloeijingen ten gevolge, die, al worden zij ook gestild, toch van tijd tot tijd terugkeeren, en in geval dat niet intusschen de dood volgt, niet eerder ophouden, voor dat het stuk van den moederkoek is uitgedreven.

De losgemaakte of in het onderste gedeelte der baarmoeder of reeds in de scheede liggende nageboorte moet men, op raad van eenigen, aan zich zelve overlaten, ik moet daar tegen echter hare wegneming dringend aanbevelen. Blijft zij liggen, zoo verstopt zij den uitgang, door welken het in de baarmoeder afgescheiden bloed moet wegvloeijen, en geeft dus tot ophooping in de baarmoeder aanleiding, waarop bestendig weder eene nieuwe uitzetting en eene altijd toenemende bloeduitstorting volgen. Ten laatste stolt het uitgevloeide bloed tot klompen, die niet anders dan nadat de weg geopend is, door weeënaardige zamentrekkingen der baarmoeder kunnen worden uitgedreven.

Zoo ontstaat eene soort van inwendige baarmoeder vloeijing na de geboorte, die noch tot de zeldzaamste noch tot de min gevaarlijkste behoort.

Een geheel overeenkomstig gevolg hebben bloedklompen, die in het onderste gedeelte der baarmoeder of in de scheede liggen, en die gewoonlijk hun ont-

slag te danken hebben aan het vast aan elkander sluiten der dijen, na de geboorte, en van de slechte gewoonte om een zamengevouwen doek zeer stijf voor de geslachtsdeelen te leggen. Ongelijkmatige zamentrekkingen der baarmoeder, door welke haar onderste gedeelte terug gestoten wordt en daardoor de geheele nageboorte of alleen bloed nu eens ingesloten dan eens als in een zak bevat, hebben een soortgelijk gevolg.

In al deze gevallen moeten onmiddellijk die wegen geopend worden, door welke de vreemde ligchamen kunnen weg gaan en deze moeten anders verwijderd worden; en dan eindelijk moet de volkomene zamentrekking der baarmoeder op eene gepaste wijze ondersteund worden.

De bloedingen uit het onderste gedeelte der baarmoeder, in het bijzonder indien de zitplaats van den moederkoek zich los daarheen uitstrekt, zijn dikwerf de hardnekkigste en gevaarlijkste; inspuitingen tegen die bloedende plaatsen met rooden wijn, en in geval van nood zelfs met brandewijn, hebben bijna altijd de gewenschte uitwerking bewezen.

Zoude men echter dusdanige bloedingen niet het zekerste en spoedigste stillen, indien men de scheede met pluksel, sponsen of andere dergelijke verstopte of zelfs de holte der baarmoeder daarmede opvulde? Er zijn geneesheeren en verloskundigen, die dit stellig voor het eenige middel houden, tot hetwelk zij oogenblikkelijk hunne toevlugt nemen. Mij zijn gevallen voorgekomen, in welke verloskundigen de geronnen leverkleurige bloedklompen, die na zulk eene handelwijs voor den dag kwamen, voor het overschot van den moederkoek hielden, en zich daar van niet terug lie-

8

ten brengen, om altijd nieuwe sponsen in te brengen. Men heeft, indien men meende aan de ingebragte sponsen niet genoeg te zullen hebben, wel een handdoek tot eene stop gemaakt, en dezelve met geweld in de scheede gestoken, ja zelfs, niettegenstaande den onverdragelijksten angst der kraamvrouw, dezelve vierentwintig uren er in laten zitten. Ik weet, dat hierop ontsteking en kwetzuur der scheede en aan het onderste gedeelte der baarmoeder en ten gevolge daarvan de dood ontstaan is.

Wie het voorgaande oplettend gelezen heeft, dien kan het niet ontgaan, dat, indien mijne op theorie en ondervinding steunende meening van de baarmoeder bloedvloeijingen, waarover wij hier gehandeld hebben, juist is, de aanwending van scheede- en baarmoeder-tampons, daar tegen de ondoelmatigste en verderfelijkste handelwijze is, die zich slechts bedenken laat, en de kraamvrouwen, zoo als ik, helaas! dikwerf zag, of terstond en onmiddellijk in het verderf storteden, of haar ten minsten een gevaarlijk kraambed veroorzaakte.

VI.

Over de levenstijdperken, in welke bij vrouwen gewoonlijk carcinoma voorkomt, en over de behandeling van het vrouwelijk ligchaam, wanneer hetzelve door scirrhus en klierverharding bedreigd wordt.

(Eene voorlezing, gehouden door Ch. Bell, *London Medical Gazette*. December 1834.)

De Heelkundigen van dit hospitaal (*Middlesex-Hospital*) zijn verpligt, ingevolge het voorschrift der stichters van de daarin, uitsluitend voor kankerzieken bestemde zalen, eene bijzondere zorg te besteden aan deze belangrijke ziekte. Op dit oogenblik bezitten wij een buitengewoon klein getal van deze soort van ziekten, ofschoon bijna geene maand voorbij gaat, dat wij niet een veel grooter getal opnemen; maar ook dit klein getal is toereikend, om aan ulieden het gewigt van dit onderwerp regt duidelijk te maken, en ulieder oplettendheid op deze ziekte te vestigen.

Het is niet te verwonderen, dat de Schrijvers hun onvermogen hebben erkend, zoo wel om eene bepaling van den kanker te geven, als om denzelven methodiek te genezen; want de uitdrukking cancer, kanker, is een zeer algemeen onbepaald woord, dat in de gewone taal iedere boosaardige zweer aanduidt, die niet kan worden genezen, en die langzamerhand den dood der zieke te weeg brengt.

Het is klaar, dat bij zoodanige beteekenis eene groote menigte ziekten onder de rubriek kanker moet worden gebragt. Wij zullen ons van het woord carcinoma bedienen, en namelijk over het carcinomateuse gezwel der borstklieren handelen, welke gewoonlijk vrouwen van eenen zekeren ouderdom aandoen. Vele Schrijvers, die over dit onderwerp hebben geschreven, hebben zich van het woord scirrhus bediend. Maar het woord scirrhus beteekent eigenlijk slechts de harde gezwellen, die uit eene menigte verschillende, plaatselijke of algemeene oorzaken kunnen ontstaan, en welker hardheid op ziekelijke neêrlegging in de dierlijke zelfstandigheid berust. Eenige Schrijvers spreken van eenen exquisiten scirrhus, waaronder zij een hard gezwel verstaan, dat met der tijd in eene opene zweer of waren kanker overgaat. Ik zal mij nu daarmede bezig houden, om te onderzoeken, wat eigenlijk het woord scirrhus beteekent, en op welke wijze dezelve kan ontstaan. Streng genomen beteekent scirrhus (σπιρρόειν, *indurare*) eene hardheid, en deze kan door neêrlegging ontstaan, ten gevolge eener langzamerhand verhoogde werkzaamheid, of dezelve kan door eene geheel eigenaardige werkzaamheid vergezeld worden, dat is: zij kan uit gedeeltelijke of toevallige irritatie voortkomen, of het product van een algemeen eigendommelijk lijden zijn. Om dit regt duidelijk te maken, zullen wij ons een oogenblik bezig houden met de ballen, die somwijlen op eene soortgelijke wijze lijden, als de borstklieren. Het is bekend, dat onder den invloed eener ontsteking in de pisbuis, gewoonlijk door eenen druiper, somwijlen door het gebruik van bougies of catheters, of ook ten gevolge van steensnijding, zwelling der ballen kan wor-

den te weeg gebragt. Vermindert deze, door ontsteking veroorzaakte, zwelling, zoo blijft er eene hardheid terug, en nu ontstaat de vraag, wanneer men eenen zoodanig vergrooten en verharden bal aantreft, of dezelve het uitwerksel eener eenvoudige prikkeling is, of dat ook de gesteldheid van den lijder daarop heeft invloed gehad. Dezelfde irritatie zal bij een jong mensch eene klierachtige zwelling van den bal, maar bij eenen ouderen eene scirrheuse zwelling voortbrengen, die in carcinoma dreigt over te gaan. In alle zoodanige gezwellen moet vooreerst beslist worden, of dit gezwel door eenvoudige vermindering der ontsteking kan worden opgeruimd, of dat eene geheele verandering der ligchaamsgesteldheid noodzakelijk is. Wordt een been door eenen slag getroffen, zoo is het gewone gevolg, dat het beleedigd beendeel opzwelt, en dat zich daaruit somwijlen exostosis ontwikkelt; maar lijdt het voorwerp aan syphilis, zoo zullen noch bloedontlasting, noch omslagen, noch iets anders het gezwel kunnen opheffen, dewijl, wanneer ook al de werkzaamheid van het vaatstelsel wordt verminderd, toch altijd de invloed der algemeene dyscrasie voortduurt. Hetzelfde heeft plaats, wanneer een zeer klierachtig jong voorwerp eenen slag bekomt; hier zal niet alleen, zoo als bij gezonde personen, ontsteking en zwelling van het deel het gevolg van het uitwendig geweld zijn, maar hier zal zich ook de algemeene dyscrasie doen gelden, zoodat men niet alleen antiphlogistisch, maar ook antiscrophuleus zal moeten handelen. Dit alleen als voorbeeld ter opheldering van ons eigenlijk onderwerp. — Ik ga nu over tot de levensperken, in welke gewoonlijk bij vrouwen

carcinoma voorkomt, en tot de behandelingwijze van de vrouwelijke bewerktuiging, wanneer deze door scirrhus en klierverharding bedreigd wordt. Naar mijne meening, bestaat er voor carcinomateus lijden eene familie-aanleg. Eene vrouw, in wier familie zich scirrhus vertoond heeft, moet op haren gezondheidstoestand buitengewoon oplettend zijn, en vooral acht slaan op den invloed, welke de in den gevorderden leeftijd plaats hebbende veranderingen in de geslachtswerktuigen op den algemeenen toestand uitoefenen.

Ten tweede bestaat er, naar het mij voorkomt, eene zeer naauwe verwantschap tusschen klierziekte en carcinoma, zoodat men in de familien, waar klierziekte erfelijk is, zeer oplettend op de vrouwen moet zijn, wanneer zij de climakterische jaren hebben bereikt.

Gelijk eenige andere ziekten, vertoont zich ook de carcinoma zeer dikwijls bij de nakomelingen van zoodanige personen, die daaraan hebben geleden. Zoo komen menigmaal menschen met verlamming bij de Geneesheeren, die zeggen, dat ook hun vader in hetzelfde levenstijdperk daaraan heeft geleden; even zoo gaat het somwijlen met de waterzucht, maar het meeste hoort men bij vrouwen, welke een gezwel hebben, dat in carcinoma dreigt over te gaan, de bezorgdheid uiten, dat zij dezelfde ziekte hebben, waaraan hare moeder en grootmoeder gestorven is.

De ouderdom, in welken zich de ziekte het meest vertoont, is tusschen de veertig en vijf en vijftig jaren, en zij is van eenen heeteren aard, en heeft eenen snelleren loop, wanneer zij in het vijf en veertigste, als wanneer zij zich tusschen de vijf en vijftig tot vijf en

zestig jaren vertoont. Deze omstandigheid verdient eene geheel bijzondere oplettendheid van de zijde van den Geneesheer.

Voor mannen zijn er climakterische jaren, zoo als voor vrouwen, en het is van belang, de veranderingen te kennen, welke in dit levenstijdperk in den algemeenen toestand plaats hebben, en die bij de vrouwen van zoo groot gewigt zijn. Deze toestand wordt gekenmerkt door eene langzame vermindering der krachten, door ongeschiktheid om de gewone bezigheden te verrigten, en somwijlen door groote neêrslagtigheid en treurigheid. De afscheidingen worden gestoord; er ontstaat eene sluipende koorts, de zieke heeft dorst, en de pisafscheiding is vermeerderd. Daarom moet men in dezen tijd den gemoedstoestand der vrouwen door vriendelijke toespraak, door geschikte bezigheid en door verandering van woonplaats, zoo dit mogelijk is, trachten op te wekken; men moet de spijsverteringwerktuigen versterken, en de zieke veel beweging in de vrije lucht laten maken. Maar treft de vrouw in dit tijdperk eenig ongeluk, kwelt zij zich, en leeft zij onder ongelukkige omstandigheden, zoo ontstaat zeer ligt een organisch lijden, dat men reeds aan eene zekere niet goed te beschrijven zijnde verandering in de uitdrukkingen van het gelaat kan herkennen. Gelukkigerwijze echter gaat dit tijdperk dikwijls geheel ongestoord voorbij, en de vrouw verkrijgt hare vroegere gezondheid weder.

Indien nu ook al niet in alle gevallen het eigendommelijk lijden bij de vrouwen van de geslachtswerktuigen afhangt, zoo moet ik toch bekennen, dat onder honderd gevallen, in negentig de bron der

stoornissen in dezen leeftijd, in de eijernesten en baarmoeder moet gezocht worden. De natuur heeft eene wederzijdsche werkzaamheid tusschen de baarmoeder en de borstklieren vastgesteld, en, ofschoon van elkander verwijderd liggende, zijn zij toch door sympathie naauw met elkander verbonden. De organen van het bekken staan met elkander door gelijke plaatsing, sympathie en gemeenschap van bloedvaten in verband; maar een insgelijks naauw verband bestaat er door sympathie alleen tusschen de eijernesten en de borstklieren. Iedere verandering in de eijernesten oefent invloed uit op de borsten; het eerste tijdperk der huwbaarheid en het laatste tijdperk hiervan, met hetgeen daar tusschen ligt, stondenvloed, ontvangenis, zwangerschap, verlossing, dit alles heeft invloed op de borsten. In al deze toestanden worden de in de baarmoeder en in de eijernesten plaatsgrijpende veranderingen vergezeld van pijn en uittering der borstklieren. Bij het ophouden van de werkzaamheid der eijernesten, dat is, in de climakterische jaren, brengt de onregelmatigheid in den stondenvloed eenen beslissenden invloed op de borsten te weeg. Dit tijdpunt, in hetwelk die veranderingen in de geslachtswerktuigen plaats hebben, moet als datgene worden beschouwd, waarop de eersten grond wordt gelegen tot de ziekte, waarover wij handelen.

Het getal der jonge vrouwen, tusschen zestien tot vijf-en-twintig jaren, die zich met gezwellen in de borsten hier in het hospitaal hebben aangemeld, staat gelijk met dat der vrouwen, die zich in gevorderden leeftijd met carcinoma hebben aangeboden. Wij herkennen bij beide eene en dezelfde oorzaak, namelijk: onregelmatige werkzaamheid der baarmoeder; maar

wat in jongeren leeftijd slechts scrophuleuse gezwellen in de borsten voortbrengt, zal in eenen meer gevorderden leeftijd carcinoma doen ontstaan. Hier een voorbeeld uit mijn dagboek. Eene jonge vrouw kwam met eene harde gezwollene borst in dit hospitaal, in verwachting, dat wij de zieke borst zouden wegnemen. Nadat wij de borst hadden onderzocht, verklaarden wij, dat er geene rede bestond, om de operatie te doen, dat het gezwel, naar den ouderdom en de gesteldheid van de zieke, meer strumeus als scirrheus scheen, en dat de wegneming van dezelve door het mes niet noodig was. Daarop zeide de lijderes, dat hare andere borst wègens eene zelfde aandoening door eenen heelkundigen was weggenomen. De jonge vrouw werd onder deze omstandigheden in het hospitaal opgenomen, en met een zoo goed gevolg behandeld, dat het gezwel langzamerhand kleiner werd, en zij spoedig genezen kon worden ontslagen. Soortgelijke gevallen zult gij dikwijls aantreffen; maar als algemeene regel kan men, overeenkomstig mijne vele ondervinding over dit onderwerp, vaststellen, dat ieder gezwel in de borstklieren, dat ten gevolge eener prikkeling der baarmoeder in de jaren der huwbaarheid ontstaat, meer van scrophuleusen aard is, en diegene, welke uit onregelmatigheid der werkzaamheid van de baarmoeder voortkomen in den gevorderden leeftijd, van carcinomateusen aard zijn. Slaat men hierop niet behoorlijk acht, zoo zal men zeer ligt tot de wegneming der borst besluiten, waar dit in het geheel niet noodig is, terwijl ik het daarvoor houde, dat zeer dikwijls de heelkundigen geene door carcinoma, maar alleen door strumeuse gezwellen aangedane borsten hebben weggenomen. De

lijderes wordt in zoodanige gevallen, na de operatie, weder gezond, en kan nog lang leven, zonder dat het gezwel terug keert; maar wanneer slechts dan geopereerd was geworden, wanneer wezentlijke carcinoma bestond, zouden de Heelkundigen wel minder bloedgierig zijn, dewijl na deze operatie zich niet ligt een gunstig gevolg zal vertoonen.

Wat men in de borst waarneemt bij vrouwen, ziet men in de klieren bij het mannelijk geslacht. Heeft een jong mensch eenen zieken keel, eene keelontsteking, en vormt zich ten gevolge dezer ontsteking een gezwel eener klier, zoo zal deze van scrophuleuzen aard zijn en zich dikwijls verdeelen. Krijgt daarentegen een man van vijftig jaren of daarboven eene keelontsteking, en blijft er ten gevolge van de verhoogde irritatie in de klieren een gezwel terug, zoo kan dit ligt een carcinomateus karakter aannemen, en zal aan de genezing groote zwarigheden in den weg stellen.

De ziekten, welke de eijernesten en de borsten aandoen, komen echter niet slechts overeen, met opzigt tot den tijd, maar vertoonen ook groote overeenkomst in hare eigentlijke natuur en gesteldheid; het onderscheid tusschen beiden bestaat alleen daarin, dat gene inwendige en deze uitwendige deelen zijn. Scirrhositeiten en hydatiden, zoo als zij in de eijernesten voorkomen, zouden, indien zij hare zitplaats in de huid hadden, zeker in ongeneeslijke fungeuse zweren overgaan. Van eenen anderen kant zouden vele gezwellen, die de borst aandoen, en de voorloopers van zoo vele boosaardige exulceratiën zijn, wanneer zij hare zitplaats in de eijernesten hadden, zachter en meer slepend zijn, zonder het leven ernstig te bedreigen.

Het is algemeen bekend, dat een absces eenen weg

naar de oppervlakte toe maakt. Hoe gebeurt dit nu? Het is niet genoegzaam, de oorzaak daarvan met HUNTER in eene neiging van de ziekte te zoeken, om de stof naar buiten te ontlasten; dit verschijnsel is veel meer het gevolg van eene meer algemeene wet, dat namelijk op het oppervlak eene werkzaamheid veel gemakkelijker wordt opgewekt en eenen hoogeren graad bereikt, als in de diepte. Daarom zal altijd de zijde van het absces, die het meest nabij de huid ligt, veel ligter in ontsteking, verzwering en opslorping overgaan, als het dieper gelegen, meer van de oppervlakte verwijderd deel. Het gevolg van deze wet is, dat de suppuratie slechts naar de oppervlakte heen neigt, en de ondervinding leert dat een absces, dat inwendig in eenen slependen toestand was, zoodra hetzelve de huid bereikt, dadelijk werkzaam wordt, dat is, de huid gaat in ontsteking over, zij wordt spoedig vernietigd, het absces punt zich en ontlast de bevatte stof. Om zich dit regt duidelijk te maken, behoeft men slechts aan eene lymphatische klier te denken. Is b. v. het mannelijk lid ontstoken, zoo kan, of door prikkeling eener lymphatische klier of door opslorping van stof, eene uitwendige klier in de liesstreek mede door ontsteking worden aangedaan, en er ontstaat eene bubo. De watervaten gaan echter ook onder de schaamdeelen voort en in den buik over, en toch hoort men nimmer van een bubo binnen in den buik; er komen geene ontstokene en etterende klieren in den buik voor. De oorzaak daarvan is enkel deze, dat de klier binnen is gelegen, en dat zij door eenen prikkel, die bij eene onder de huid liggende, spoedig ettering kan voortbrengen, nog niet eens in ontsteking overgaat. Even

zoo is het gelegen met eenen kogel. Een kogel kan tien tot vijftien jaren in het ligchaam blijven, wanneer dezelve digt nabij de wervelen ligt; maar wie heeft ooit gehoord, dat een kogel zoo lang onder de huid ligt? Dezelve zal rustig liggen en geene reactie veroorzaken, zoo lang hij diep ligt, maar hij zal geene vier-en-twintig uren liggen, zonder ontsteking te doen ontstaan, wanneer dezelve zich digt onder de huid bevindt. Baarmoeder en eijernesten zijn inwendige deelen, de borstklieren uitwendige; wanneer zich daarom eene ziekte in de climakterische jaren in het ligchaam der baarmoeder vormt, zoo zal zij zich lang rustig houden en slepend blijven; maar doet zij het scheedegedeelte der baarmoeder aan, een deel dat reeds meer uitwendig ligt, zal zij gewis een sneller en verwoestender verloop hebben. Maar nooit zal de spoed, waarmede de ziekte voortgaat, gelijk komen met het verloop eener soortgelijke ziekte in de borstklieren.

Deze aanmerkingen zullen het duidelijk maken, waarom ik zoo veel gewigt hecht aan den aard en de wijze *van het verband der vrouwelijke borst*. Dit verband heeft namelijk ten doel, de borst zoo veel mogelijk tot een inwendig deel te maken, of met andere woorden, dezelve op eene behoorlijke wijze tegen verandering van temperatuur en andere uitwendige invloeden te beschutten, en de huid boven de klier in eenen smedigen toestand te houden en voor iedere prikkeling te bewaren.

Terwijl het nader op te geven verband wordt gereed gemaakt, kan men de borst met een stuk flanel bedekken, dat in een warm afgietsel van één drachma Extr. Conii in veertien oncen water wordt gedoopt en goed uitgedrukt. Men bereidt dan eene zachte zalf uit Empl. Thuris en Extr. Conii, of uit kwikzalf met een bijvoeg-

sel van Ung. Kali hydroiodici, strijke dit op lange reepen linnen, en legge deze reepen in alle rigtingen over dit gezwel, zoodat het daardoor volmaakt bedekt wordt. Over dit verband legt men nog een stuk gewaschte taf en make daarin eene kleine opening voor den tepel, daarop bedekt men de borst met een stuk watten, om overal eene gelijkmatige drukking daar te stellen, en de tepels te beschutten. Eindelijk omwikkele men nog den boezem, en plaatse aan iedere zijde der hals eene soort van draagband. Men mag zich niet vergenoegen met de vrouwen aan te bevelen, om den arm stil te houden, maar men legt eenen omslaanden band om den arm, en bevestigt denzelven aan de zijde, of men laat den arm in eenen om den hals vastgemaakten band dragen. Dit verband moet drie à vier dagen blijven liggen.

Hoe weldadig zoodanig verband, vereenigd met eene gepaste behandeling werkt, leert een geval, dat ik eerst voor korten tijd heb waargenomen. Eene in dit hospitaal zich bevindende lijderes, die eene gezwollene, harde, knoesterige borst had, was door ons allen tot de operatie bestemd. Maar zij weigerde zich aan dezelve te onderwerpen, en ik zag mij genoodzaakt, mijne behandeling te bepalen tot het zoo even opgegeven verband. De uitkomst was eene volkomene verweeking der klier, en een geheel verdwijnen van de gewaande scirrhositeit.

Gewoonlijk wordt het borstlijden door een lijden der baarmoeder en der eijernesten vergezeld, zoodat, wanneer men een scirrheus gezwel in de borst aantreft, men bijna altijd kan overtuigd zijn, dat dezelfde ziekte in meer of minder hoogen graad insgelijks in de baarmoeder en in de eijernesten voorhanden is. Dit laatste wordt daardoor in de praktijk voorbijgezien, dewijl hetzelve

zich gewoonlijk door geene zeer duidelijke symptomen te kennen geeft. Ontstaat de vraag over de extirpatie der borst, zoo moet men niet alleen acht slaan op het uitzigt der borst, niet alleen de klieren van de hals en der okselholte, het voorkomen en den algemeenen toestand van de lijderes in aanmerking nemen, maar men moet ook vragen naar de symptomen, die ziekte der baarmoeder aanduiden. Bestaan er zoodanige, klaagt de zieke over pijnen in de weeke deelen en heupen, die zich tot in de dijen uitstrekken, zoo raad ik aan, wanneer ook al geene ziekelijk aangedane klieren zich in de okselholte vertoonen en het uitwendig voorkomen der lijderes nog bevredigend is, de operatie echter niet te doen, en zich liever tot eene verzachtende pijnstillende behandeling te bepalen.

Dit voert mij op een, voor de praktijk zoo hoogst belangrijk onderwerp, namelijk op de genezing der dyscrasie en op de vermindering van de irritatie in het baarmoederstelsel.

Reeds boven sprak ik van de gesteldheid van den man in dit levenstijdperk, en ik merk hier nog aan, dat ziekten der voorstanderklier bij het mannelijk geslacht groote overeenkomst hebben met de stoornissen in de klieren bij vrouwen, en het product van een en dezelfde ligchaamsgesteldheid zijn. Zoo een jong man over verschijnselen klaagt, die een lijden der voorstanderklier aanduiden, kan men reeds à priori aannemen, dat dit lijden geen zoodanig is, als het bij oude lieden voorkomt. Bij den jongen man wordt de voorstanderklier dikwijls de zetel van een scrophuleus absces, dat ongetwijfeld even zoo zeer de algemeene gesteldheid aandoen en de krachten van het ligchaam vernielen kan, als een scrophuleus absces in de longen;

maar nimmer zal de scirrhositeit te voorschijn komen, die aan den gevorderden leeftijd eigen is, en men kan deswege ook aan den zieken de verzekering geven, dat hij van een zoo boosaardig lijden niets te vreezen heeft. Maar komt een man van zeventig jaren bij den Geneesheer, en klaagt over een lijden in den hals van de blaas, en over menigvuldige ontlasting van pis in kleine hoeveelheden, en duiden de verschijnselen niet op steen of eene vernaauwing in de pisbuis, zoo kan men verzekert zijn, dat eene ziekte der voorstanderklier bestaat, en dat zij van boosaardige natuur is. Door deze aanmerkingen wil ik alleen aantoonen, dat er bij de mannen, gelijk bij de vrouwen, een zekere leeftijd bestaat, in welken er een eigenaardig lijden ontstaat, dat van zeer ernstigen aard is, en slechts in gevorderde jaren, en nimmer in de jeugd voorkomt.

Met opzigt tot de oorzaken, die in de meeste ziektegevallen van dezen aard werkzaam zijn, namelijk de onregelmatige en gestoorde stondenvloed, kan als algemeene regel gelden, dat deze toestand laauwe stortbaden, warme zoutbaden, wrijvingen van het gansche ligchaam en der schaamstreek, matige beweging in de vrije lucht, en waar dit geschieden kan, verandering van woonplaats, vorderen.

Indien de stonden plotselijk ophouden, en dan met het karakter eener bloedvloeijing terugkeeren, kan men reeds tot eene beginnende ziekte der baarmoeder besluiten, en aannemen, dat de bloedvloeijing en de daarmede verbondene pijnen waarschijnlijk uit deze bron voortkomen. Deze toestand vereischt dan de grootste oplettendheid. Kamfer, met extr. hyosciami en opium, zullen het beste de pijnen verminderen. Te gelijk zijn kleine

bloedontlastingen noodig, en het is zeer goed, om alle veertien dagen door bloedzuigers de haemorrhoidaalvaten te ontledigen. Warme zoutbaden, die tot aan de heupen gaan, doen eene zeer goede werking, wanneer pijn bestaat, die uit den rug naar de schaamdeelen schiet, en die altijd met de irritatie der baarmoeder verbonden is. Warme omslagen met oplossingen van verzachtende, verdoovende middelen zijn niet alleen uitwendig nuttig, maar moeten ook door middel van eene goed ingerigte spuit in de scheede tot aan den baarmoedermond worden ingespoten. Kweepittenslijm met extr. hyosciami of conii, laauw ingespoten, is zeer voortreffelijk onder zoodanige omstandigheden. Vertoont zich eene stoornis in de borstklier, zoo legt men een fontanel op den arm. Somwijlen is het ook doelmatig, door aloetica en andere purgantia calida de werkzaamheid van het darmkanaal op te wekken; in vele gevallen verdienen evenwel rhabarber, senna of jalappa de voorkeur. In alle gevallen, dat carcinoma dreigt te ontstaan, is verandering van den leefregel een hoofdvereischte; want niets brengt eene zoo grondige verandering der geheele bewerktuiging voort, als deze. Koffij met melk tot ontbijt, melk met rijst en een weinig kaneel en suiker des middags, melk, sodawater en een beschuit des avonds is voor de voeding toereikend; welke zelfstandigheden echter met andere zacht voedende en ligt verteerbare spijzen kunnen worden afgewisseld. Met deze algemeene en de boven opgegevene plaatselijke behandeling is het mij dikwijls gelukt, der gelijke gezwellen der vrouwelijke borsten op te ruimen, die voor scirrhositeiten waren gehouden, en bij welke men de operatie als dringend noodzakelijk had beschouwd.

BERIGT, DIT WERK BETREFFENDE.

Van dit Werk zullen jaarlijks vier Stukken, welke één Deel uitmaken, in het licht komen.

Ieder Stuk van acht vellen druks, zal worden berekend tegen 15 centen het vel van 16 bladzijden.

GEDRUKT BIJ T. GEERS, JZ.